

परिच्छेद एक शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधकार्यको शीर्षक 'तामाङ सेलोको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण' रहेको छ ।

१.२ शोधार्थीको नाम

तुलशा वाइवा

१.३ शोधकार्यको प्रयोजन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायान्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षमा अध्ययन गर्नुपर्ने दशौं पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत शोधकार्य गरिएको हो ।

१.४. विषय परिचय

'गै' धातुमा 'क्त' प्रत्यय लागेर गीत शब्दको निर्माण हुन्छ, यसको अर्थ गाइएको गाना वा भजन हुन्छ (संस्कृत-हिन्दी कोश, १९६६) । यसको सिर्जना भाषाको उद्भवसँगै भएको हो । लिपि र लेख साहित्यको विकास नहुँदादेखि नै लोकगीत र लोकसाहित्यका अन्य विधाहरू अस्तित्वमा थिए र यिनीहरूको एउटा छुट्टै साहित्य नै तयार भएको छ, यसलाई हामी लोकसाहित्य भन्दछौं ।

गीत लोकसाहित्यकै अभिन्न अङ्ग पनि हो । गीतलाई समय, विकासक्रम र चरित्रको आधारमा विभिन्न रूपबाट वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । ती मध्ये लोकगीत एक हो । तामाङ सेलोलाई लोकगीतकै परिधिभित्र पर्ने गीतको रूपमा लिइन्छ । यो तामाङ जातिको संस्कार, लोकजीवन र लोकशैलीसँग अभिन्न रूपमा गाँसिदै आएको लोकपरम्पराको अविभाज्य अङ्ग हो ।

सेलो तामाङ जातिको मौलिक र सांस्कृतिक पहिचान हो । यसको आफ्नै मिथकीय विश्वास र इतिहास छ । तामाङ जातिको विकास सँगसँगै उद्भव भएको मानिने यसको प्रणेता पेडदोर्जेलाई मानिन्छ । जन्मदेखि मृत्युसम्म जीवनसँग गाँसिएर आउने यावत् कार्यव्यवहारहरूसँग सेलोको घनिष्ठ सम्बन्ध रहेको पाइन्छ । जन्म, व्रतबन्ध, विवाह, मृत्यु र अन्य सांस्कारिक सन्दर्भहरूमा गाइने सेलोलाई पनि विशेषताको आधारमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

निष्कर्षमा सेलोगीत तामाङ जातिको समृद्धशाली लोकसाहित्य हो । यसको अध्ययन बिना तामाङ जातिको अध्ययन अधुरो रहन्छ । तसर्थ यस शोधपत्रमा तामाङ सेलोको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको हो ।

१.५. शोधसमस्या

नेपाली लोकसाहित्यबारे धेरै अध्ययन-अनुसन्धान भए पनि तामाङ लोकसाहित्यबारे खासै अध्ययन हुन सकेको पाइँदैन । जातीय र सांस्कृतिक विविधताले सम्पन्न हाम्रो जस्तो मुलुकमा विभिन्न जनजातीय संस्कृति र साहित्यलाई मूलधारमा नसमेट्टुञ्जेलसम्म नेपाली लोकसाहित्य अपुरो रहनेछ ।

काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुपाल्चोक, सिन्धुली, रामेछाप, दोलखा, मकवानपुर, धादिङ, रसुवा र नुवाकोट जिल्लाहरूमा तामाङ जातिको घना वस्ती रहेको छ भने काठमाडौं, ललितपुर, भक्तपुर आदि जिल्लाहरू लगायत छिटफुट रूपमा नेपाल अधिराज्यभरि नै छरिएर रहेको पाइन्छ । यसबाहेक भारत, बर्मा, भुटान, हङकङ, सिङ्गापुर, ब्रुनाई, बेलायत, अमेरिका, जापान, क्यानाडा लगायत विभिन्न मुलुकहरूमा तामाङ जाति रहेको पाइन्छ । यस जातिको जहाँ जहाँ अस्तित्व रहेको छ, त्यहाँ लोकजीवनकै अभिन्न अङ्गको रूपमा सेलो प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । तर तामाङ समाजसँग अविभाज्य रूपमा गाँसिएको सेलोको वस्तुनिष्ठ र वैज्ञानिक अध्ययन हुन नसक्नु दुःखद् कुरा हो ।

केही स्वदेशी र केही मातृभाषी लेखकहरूले छिटफुटरूपमा सेलोको अध्ययन गरे तापनि नेपाली लोकसाहित्यको सन्दर्भमा सेलोलाई गाँसेर कसैले पनि अध्ययन गरेको देखिँदैन । त्यसैले यस शोधपत्रमा निम्नलिखित समस्याहरूलाई केन्द्रमा राखेर शोधकार्य गरिएको छ ।

- १) तामाङ सेलोको उद्भव र विकास कसरी भयो ?
- २) तामाङ सेलोको सांस्कृतिक पक्ष र विशेषताहरू के कस्ता छन् ?
- ३) तामाङ सेलोको संरचना के कस्तो छ ?
- ४) तामाङ सेलोको वर्गीकरण र विश्लेषण के कसरी गर्न सकिन्छ ?
- ५) नेपाली लोकसाहित्यमा तामाङ सेलोको स्थान कस्तो रहेको छ ?

उपर्युक्त किसिमका विभिन्न शोधसमस्याहरूमा केन्द्रित भएर यसको अध्ययन गर्नु नै शोधकर्ताको ध्येय रहेको छ । यसरी हेर्दा शोधशीर्षक नै समस्याको रूपमा रहेको पाइन्छ ।

१.६. शोधकार्यको उद्देश्य

नेपाललाई जातीय र सांस्कृतिक विविधताले सम्पन्न मानिए तापनि हरेक जातीय समुदायको बेग्ला-बेग्लै अध्ययन अनुसन्धान गर्न सकिएको छैन । भौगोलिक, सांस्कृतिक र रहनसहनको आधारमा विभाजित सम्पूर्ण जातीय समुदायको लोकसाहित्यले नेपाली लोकसाहित्यको अध्ययनलाई सहज बनाउँछ । सांस्कृतिक रूपमा धनी मानिने आदिवासी तामाङ समुदायको मौलिक चिनारीको रूपमा लोकस्थापित सेलोले विभिन्न कोणबाट नेपाली लोकसाहित्यमा प्रभाव पुऱ्याइरहेको पाइन्छ । यही सेरोफेरोमा रही अध्ययन गर्ने प्रस्तुत शोधकार्यको अभीष्ट रहेको छ ।

अहिलेसम्म तामाङ सेलोको उद्भव, विकास र यसले स्थापना गरेका मान्यताहरूको सन्दर्भमा यसको वर्गीकरण र विशेषताहरूको खोजी गरिएको पाइएको छैन । यी पक्षहरूको खोजीबिना सेलोले समेट्न खोजेको बृहत् लोक र सामाजिक आयामलाई बुझ्न सकिँदैन । यही परिधिभित्र रही अध्ययन गर्नु पनि प्रस्तुत शोधकार्यको उद्देश्य हो । तामाङ लेखकहरूले धेरै सेलो

कृतिहरू लेखेका छन् । तामाङ सेलो नेपाली भाषामा पनि गाइन्छ । सेलो लयमा नेपाली भाषामा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा देखि लिएर धेरै सहित्यकारहरूले कृति लेखेका छन् । यस शोधपत्रमा पुस्तक पुस्तिकामा प्रकाशित सेलोको अध्ययन नभएर सङ्कलन गरिएका सेलोको मात्र वर्गीकरण र विश्लेषण गर्ने उद्देश्य हो । यस क्रममा तामाङ सेलोको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषणमा केन्द्रित रहेर निम्नलिखित उद्देश्यपूर्तिमा यो शोधपत्र केन्द्रित रहेको छ ।

- १) तामाङ सेलोको उद्भव र विकासबारे खोज गर्ने
- २) तामाङ सेलोको सांस्कृतिक पक्ष र विशेषताहरू केलाउने ।
- ३) तामाङ सेलोको संरचनाबारे स्पष्ट पार्ने ।
- ४) तामाङ सेलोको वर्गीकरण र विश्लेषण गर्ने ।
- ५) नेपाली लोकसाहित्यमा सेलोको स्थान निर्धारण गर्ने ।

यिनै उद्देश्यहरू पूर्ति गर्ने ध्येय राखी प्रस्तुत शोधकार्य प्रारम्भ गरिएको हो र यस अध्ययनबाट उपर्युक्त उद्देश्यहरू पूरा गरिएका छन् ।

१.७. पूर्वकार्यको समीक्षा

विभिन्न समयमा नेपाली तथा विदेशी विद्वानहरूले निश्चित सन्दर्भ समेटेर तामाङ जातिबारे अध्ययन गर्दा सेलोको समेत चर्चा गरेको पाइन्छ । सेलोको सन्दर्भमा विभिन्न संघ संस्था र व्यक्तिहरूले दुई/तीन दर्जनभन्दा बढी पुस्तक, पुस्तिका प्रकाशित गरे तापनि त्यसको निश्चित तथ्याङ्कगत अभिलेख भने पाइँदैन । सेलोबारे अहिलेसम्म जेजति अध्ययन भएका छन्, ती अध्ययनहरूले छिटफुट टिप्पणी, सतही र सामान्य परिचयको घेरा नाघेर गहिराइमा पुग्न सकेको देखिँदैन । समष्टिगत रूपमा समेटेर लोकसाहित्यिक मूल्य र मान्यताको दृष्टिकोणबाट व्यापक र गहिरो अध्ययन अहिलेसम्म भएको देखिँदैन । तैपनि सामान्य रूपमा जेजति पूर्व अध्ययन भएको छ, तिनीहरूको सामान्य समीक्षा गरिएको छ ।

मातृभाषीबाट शुरु भएको मातृभाषामा सेलोको सङ्कलन प्रयासलाई गायक डम्फुरेहरूले अघि बढाएको पाइन्छ । सन्तवीर लामाको *ताम्बा काईतेन काई रिमठिम (ई.१९५७)* पुस्तकमा तामाङ जातिको दर्शन, जीवन जगत्प्रतिको सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक अवधारणहरू सेलोको माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ । जीवनलाई पानीको फोकासँग तुलना गर्दै जीवन एक सुन्दर वस्तु हो भन्ने मान्यता बोक्छ, भनेका छन् । यस पुस्तकमा सेलोले जीवनलाई इन्द्रेणीसँग तुलना गरेको र जीवन सुन्दर भए पनि क्षणिक, अस्थायी भएको बताइएको छ । तामाङ समुदायले सेलोगीतमार्फत् जीवनप्रति बनाएको दार्शनिक दृष्टिकोणलाई कृतिमा उल्लिखित यस गीतले छर्लङ्ग पारेको छ ।

चैत्र वैशाख महिनामा
कालो बादल आकाशमा
पानी त पयो भरर
घाम त लाग्यो सरर
बीचमा लाग्यो इन्द्रेणी
हेर्दा हेर्दै हरायो
हाम्रो जीवन यस्तै छ

इन्द्रेणीको जस्तै छ

स्येवुस्येमु (वि.सं. २०१६) पुस्तकमा विवाहमा गाउने दोहोरी सेलोदेखि लिएर विवाहको प्रत्येक विधिमा गाइने सेलोहरूको सङ्कलन गरिएको छ । त्यसैगरी सन्तवीर लामाले सेलोमा धार्मिक, सांस्कृतिक, वैराग्य, आशा, प्रेम, कल्पना, सपना लगायतका लोकजीवनका उतारचढावहरू अभिव्यक्त भएको बताएका छन् । उनका अनुसार सेलो गाउदा तामाङहरू 'आमईले होई आमईले' भन्ने मातृवन्दनाबाट सुरु गर्दै कुलदेवता, मृतकहरूको नामको बन्दना गर्छन् भनिएको छ । शुभ या अशुभ जुनसुकै कार्यको गीतमा पनि यही मातृवन्दनाबाट सेलो सुरु हुन्छ ।

जङ्गीर बोम्जन र हर्कबहादुर पाख्रिनले तामाङ गीत (ई. १९६३) पुस्तकमा सेलोहरूको सङ्कलन गरेका छन् ।

भयाम्याङ लामाको ताम्बाला डम्फुला ह्वाई (२०२२) पुस्तकमा विवाहमा गाउने सेलोहरू सङ्कलन गरिएको छ ।

पेमावाङ्गेल लामा लगायत लेखकहरूको ओम नमो साङ्गे तामाङ ह्वाई (२०२५) पुस्तकमा विवाहमा गाउने सेलोहरू सङ्कलन गरेका छन् ।

चन्द्रध्वज लामा दोडको ह्याङ्गला डम्फाला ह्वाई (२०२८) पुस्तकमा सेलोहरू सङ्कलन गरेका छन् ।

शंखबुद्ध मिक्चनको काल्पाला ग्युई छ्योईताम म्हनि गाम्भु (२०४०) र दाङबो ल्हो ग्युङ्गला ताम (२०५५) पुस्तकमा तामाङ जातिका धार्मिक सेलोहरू सङ्कलन गरेका छन् ।

धर्मराज थापाले तामाङ जातिको लोकगीत (२०१०) भन्ने अभिलेखमा तामाङ सेलोबारे विश्लेषण गरेका छन् । उनका अनुसार तामाङ सेलोमा एकातिर जागरण, चेतना र नयाँ आवाजको बुलन्द स्वर पाइन्छ भने अर्कोतर्फ माया, प्रेम, विरहका भावनाहरू उत्तिकै रूपमा पाइन्छन् ।

अमृत योजनले आफ्नो पुस्तक तामाङ भाषा व्याकरण (२०५४) निकालेर तामाङ भाषालाई व्याकरणिक रूपमा धनी बनाएका छन् ।

डिल्लीजङ्ग तमु (गुरूङ) ले आफ्नो पुस्तक तमु गुरूङ जातिको परिचय (२०५४) मा तमु (गुरूङ), तामाङ र थकाली तीनै जातिका भाषा, धर्म, संस्कृति, सामाजिक परम्पराका साथै यी जातिका भाषा ७५-८० प्रतिशतसम्म मिल्दा-जुल्दा छन् भनेका छन् ।

रवीन्द्र तामाङले तामाङ रिमिठिम (२०५४) मा नवजात शिशुलाई लामाले मन्त्रद्वारा शुद्ध बनाएको जलले अभिषेक गरिसकेपछि शिशु शुद्ध भई कुलमा चढेको उपलक्ष्यमा हर्षवढाई स्वरूप आमाको महत्त्व दर्शाई, मातृत्वको बन्दना गर्दै सेलो गाउँछन् भन्ने उल्लेख गरेका छन् । उनका अनुसार तामाङहरू न्वारानको अन्त्यमा पनि सेलो गाउँछन् ।

बुद्धिमान् मोक्तानले *वंशावली* (२०५७) पुस्तकमा तामाङ समाजमा सेलोको अस्तित्व र रक्षाका लागि भाषाको संरक्षण र सवर्द्धन नै पहिलो कदम हो भन्ने उल्लेख गरेका छन् ।

जानबहादुर गोलेको *सानसी बोगे डला मेहनत* (२०५७), *सेम्ला कैतन तामाङ हवाई* (२०५१) पुस्तकमा सेलोहरू सङ्कलन गरिएको छ ।

वीरबहादुर मोक्तानले *तामाङला दम्बाला हवाई* (२०५३) र *तामाङ रीमठीमला हवाई* (२०५७) पुस्तकमा सेलोहरू सङ्कलन गरेका छन् । मानबहादुर दोड *तामाङ हवाई* (२०४९) पुस्तकमा सेलोहरू सङ्कलन गरेका छन् ।

रेडियो नेपालबाट *फूलबारी कार्यक्रम* (२०३६) सालदेखि शुरू भयो । त्यसपछि वि.सं.२०४२ सालदेखि एल्वमहरू उत्पादन हुन सुरुवात भएको हो ।

यसैगरी पत्रिकाहरूमा पनि सेलो प्रकाशन भएको देखिन्छ । हस्तलिखित पत्रिका *म्हेन्दो* (२०१६) मा थुप्रै सेलोहरू सङ्कलित छन् । यसका सम्पादक गणेश योज्जन र मोक्तान भाइ (शेरबहादुर मोक्तान) ले गरेका थिए ।

मुद्रित पत्रिका *थ्वीन्डेल* (२०३३) मा नुवाकोट, रसुवा र काभ्रेका सेलोहरू सङ्कलित छन् । चन्द्रकुमार मोक्तान र लालबहादुर वाइबाद्वारा प्रकाशित गरिएको पत्रिका *फूलबारी* (२०४२) मा सेलोहरू सङ्कलित छन् ।

सिक्किमबाट प्रकाशित पत्रिका *भारतीय लोकसंस्कृतिमा डम्फु र डम्फु गीत* (सन् १९९९) मा सेलोहरू सङ्कलित छन् ।

छुर्योतेन पत्रिकामा रवीन्द्र तामाङले *तामाङ सेलोको इतिहास र विवेचना* शीर्षकमा सेलोको विश्लेषण गरेका छन् ।

त्यसैगरी तुलशा वाइबाले *नेपाली लोकसंगीत माझमा तामाङ सेलो* (२०५८) शोधपत्रमा सेलोको इतिहास, विशेषता, वर्गीकरण र प्रयोजनबारे खोज अनुसन्धान गरेका छन् ।

रवीन्द्र तामाङले *विद्रोहले तामाङ सैनिकहरू हतियार बोक्न नपाउने* (मधुपर्क, स्तम्भ जाति/संस्कृति, वर्ष ३२, अङ्क १, पूर्णांक ३५९ पृ.४१), *तामाङ लोकसंस्कृतिको प्रतीक सेलो: परम्परा* (स्पेसटाइम, दैनिक, २०५७ चैत्र १६, विहिवार), *तामाङ सेलो र डम्फुको उत्पत्ति* (गोरखापत्र, २०५५, साउन २३, शनिवार) र *तामाङ जातिको पुस्तक र पत्रपत्रिकाको इतिहास* (मधुपर्क, वर्ष ३४, अङ्क ७, पूर्णाङ्क ३८७, २०५८, मंसिर) लेखहरूमा तामाङ जाति र सेलोका बारेमा लेखेका छन् ।

विकास लम्सालको *डम्फुको तालैमा* (नेपाल समाचार पत्र, २०५९,अभार १९, बुधवार) लेखमा सेलोको बारेमा लेखेका छन् ।

इन्दिरा योजनको डस्फु (२०५८) शीर्षकको शोध, शम्भुकुमार तामाङको 'तामाङ सेलोको अध्ययन (२०५८) मधुमालती गुरुङको लोकगीतको एकपाटो सिन्धुपाल्चोकको तामाङ सेलो (२०५८) मा पनि सेलोबारे केही तथ्यको विश्लेषण गरेका छन् ।

यी सबै पूर्वकार्यको विश्लेषण गर्दा सेलो र तामाङ समाज एक सिक्काका दुई पाटाको रूपमा रहेको बुझिन्छ, तर लोकसाहित्यलाई व्यवस्थित र धनी तुल्याउने गरी गहिरो अध्ययन भने हुन सकेको छैन । यही स्थितिमा तामाङ सेलोको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषणका सम्बन्धमा प्रस्तुत शोधकार्य गरिएको छ ।

१.८. शोधकार्यको औचित्य

पेडदोर्जेको रोचक मिथकमा आधारित तामाङ सेलो व्यापक, सुरुचिपूर्ण, सौन्दर्यपूर्ण र सामाजिक-ऐतिहासिक महत्त्व बोक्ने भए पनि यसलाई यी कोणबाट अभिलेखीकरण गर्ने काम अहिलेसम्म भएका छैनन् । कसैले तामाङ सेलोलाई लोकसाहित्यका दृष्टिकोणबाट अध्ययन गर्न चाहेमा यो शोधपत्रले सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।

तामाङ सेलोको उद्भव र विकाससँगै यसको सांस्कृतिक पक्ष र विशेषता केलाउने कार्यमा समस्या भइरहेको वर्तमान अवस्थामा यो शोधकार्य औचित्यपूर्ण हुनेछ । साथसाथै यसको संरचना, वर्गीकरण, विश्लेषण र नेपाली लोकसाहित्यमा यसको स्थानको गहिरो ज्ञान खोतल्नसमेत शोधपत्र सहयोगी बन्नेछ ।

सयौं वर्षदेखि नेपालमा बसोबास गर्दै आएको तामाङ जातिको उद्भव र विकासबारे स्वयम् तामाङ अन्वेषकबीचमा मतमतान्तर रहेको पाइन्छ । कसैले भोट-भारत युद्धताका नेपाल हुँदै आएका तिब्बती घोडाचडी सैनिक (तमक) का शाखा सन्तानको रूपमा मान्छन् भने कसैले चाहिँ तामाङ जाति नेपालको आदिवासी भएको तर्क अगाडि सारेका छन् । यस सन्दर्भमा तामाङ सेलो यो जातिको उद्भवसँगै विकास भएको मिथकका आधारमा तामाङहरूको वास्तविक ऐतिहासिक पहिचान खोतल्न र तामाङ समाजको मानवशास्त्रीय अध्ययन गर्नसमेत यो शोधपत्र सहयोगी हुने कुरा सुनिश्चित छ । यिनै विभिन्न विषयहरूलाई यस शोधपत्रमा स्पष्ट पारिएको हुँदा शोधकार्यको औचित्य स्वतः सिद्ध हुन्छ ।

१.९. शोधकार्यको सीमा

नेपालमा रहेका तामाङ जातिले आफ्नो सांस्कृतिक र मौलिक चिनारीका रूपमा जसरी सेलोलाई लिन्छन्, त्यसरी नै विभिन्न क्षेत्र र देशमा बसोबास गरेका तामाङ जातिले पनि आफ्नो सांस्कृतिक र मौलिक पहिचानका रूपमा सेलोलाई लिँदै यसको सम्बर्द्धन र संरक्षण गर्दै आइरहेको पाइन्छ । यी सबै व्यापक र अन्तर्राष्ट्रिय सीमासम्म नगई काठमाडौं उपत्यका वरिपरि खासगरी मध्यमाञ्चल विकासक्षेत्रको तामाङ समाजमा प्रचलित सेलोको मात्रै अध्ययन गर्नु यो शोधकार्यको भौगोलिक सीमा रहेको छ ।

भौगोलिक र स्थानीयताको आधारमा भाषा, संस्कृति र जीवनशैलीमा सामान्य पृथकता आउनु स्वाभाविक नै हो । यस्ता पृथकता छरिएर रहेका तामाङ समाजमा पनि विद्यमान रहेको देखिन्छ । यद्यपि सबै पृथकतालाई नसमेटी काठमाडौं उपत्यका वरिपरिका जिल्लामा मात्रै सीमित रहनु यस शोधकार्यको भाषिक र सांस्कृतिक सीमा मानिएको छ ।

१.१० शोधविधि

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्दा प्रत्यक्ष अवलोकन विधि र स्थलगत अनुसन्धान शोधविधि प्रयोग गरिएको छ -

क) प्रत्यक्ष अवलोकन विधि

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको लिसंखुको पाटी जात्रामा तामाङ युवायुवतीले गाउने 'फापर व्हाई' (दोहोरी सेलो) को अध्ययन, रामेछाप जिल्लाको दोरम्बाको म्हनेबजार जात्रामा गाउने सेलो र सिन्धुली जिल्लाको माइस्थान जात्रामा गाउने सेलोको अध्ययनलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ ।

ख) स्थलगत अनुसन्धान विधि

यसअर्न्तगत काभ्रे जिल्लाको मंगलटार गाविसका, सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको लिसंखु गा. वि. स.का र सिन्धुली जिल्लाका तामाङहरूले जन्म, व्रतबन्ध, विवाह र मृत्यु संस्कारमा गाएका सेलोको अध्ययनलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ । धादिङ, रसुवा र नुवाकोट जिल्लातिर प्रचलित सेलोहरूको अध्ययनलाई पनि यस शोधपत्रमा नमुनाको रूपमा लिइएको छ । यसका साथै सेलो सङ्कलक, गायक, लेखक र अन्वेषकहरूसँग प्रत्यक्ष भेटवार्ता गरिएको छ ।

१.११. शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रको रूपरेखा निम्नानुसार रहेको छ -

- १) परिच्छेद एक : शोधपरिचय
- २) परिच्छेद दुई : तामाङ जातिको परिचय
- ३) परिच्छेद तीन : तामाङ सेलोको परिचय
- ४) परिच्छेद चार : सेलोको वर्गीकरण
- ५) परिच्छेद पाँच : सेलोको विश्लेषण
- ६) परिच्छेद छ : नेपाली लोकसाहित्यमा तामाङ सेलोको स्थान
- ७) परिच्छेद सात : उपसंहार

परिच्छेद दुई तामाङ जातिको परिचय

२.१ तामाङ जातिको परिचय

“आगे नेपाल सरहद भर मुलुकका जङ्गी निजामती अड्डा गौडा गोश्वारा भै भारदार रैतिदुनिया गैह्रके यथोचित उप्रान्त बाह्र तामाङ जातलाई लामा भोटे भन्ने चलन चलेकोमा अरू अरू अनेक किसिमका जात थरकाहरू पनि लामा भोटे भनी बोलाइने र लेखिने हुनाले कुन भोटे के जात थरको हो केही छुट्टिने भएन हामी बाह्र तामाङलाई आफ्नो तामाङ जात भन्ने भनिने लेख्ने लेखाइने गराई बग्थे हुँदो हो भनी सो तामाङ जातका सर्दार बहादुर जङ्गीवीर तामाङ ओ.वी.ई.डी.यम.यम.सी. अगुवा भै जाहेर गरेको कुरा मुनासीवै देखिएको हुँदा सो कुरा मञ्जुर गरी बक्सी यो इस्तिहार जारी गरी बक्स्येको छ, अब उप्रान्त हाम्रा नेपाल सरहद गोरखाराज भरका तामाङ जातले आफ्नु जात लेख्दा लेखाउँदा तामाङ भनी लेख्ने लेखाउने गर्नु जङ्गी निजामती सरकारी अड्डाखाना, पल्टनका कागजमा र दुनियादारको व्यवहारमा पनि बाह्र तामाङ जातका भोटेको जात लेख्दा र सो जातका भोटेलाई बोलाउँदा लामा भोटे नभनी तामाङ भनी लेख्ने बोलाउने गर्नु इति सम्बत् १९८९ साल भाद्र ६ गते रोज १ शुभम् ।^१

यो इस्तिहारमा तामाङहरूले आफूलाई ‘तामाङ’ नभनी ‘लामाभोटे’ भन्ने गरेकाले हामी बाह्र तामाङलाई ‘तामाङ’ भन्ने, लेख्ने र लेखाइने गराइपाऊँ भनी माग गर्दा राजा त्रिभुवन र प्रधानमन्त्रीले उचित ठहर्‍याएका थिए । यस कुराबाट के प्रष्ट हुन्छ भने इस्तिहार जारी गर्नु पूर्व नै तामाङहरूले आफूलाई तामाङ भन्ने गरिन्थे भन्ने बुझिन्छ । यो कुरालाई १३औँ शताब्दीमा तल्लो मुस्ताङको आवादीलाई ‘सेमोन तामाङ’ भनिन्थ्यो भन्ने कुरा नारी गुन्थाङ्कका राजा बुम देगोन (सन् १२८०) को वृत्तान्तमा परेबाट पुष्टि हुन्छ । यो ‘तामाङ’ जाति बुझाउने सबैभन्दा पुरानो लिखित ऐतिहासिक अभिलेख हो ।

तामाङ समुदायलाई कहिलेदेखि ‘तामाङ’ भन्न थालियो, त्यो यही समयदेखि हो भनेर किटेर भन्न सकिदैन । राजा त्रिभुवनको पालामा प्रधानमन्त्री भीम शम्शेरले यो समुदायलाई वि. सं. १९८९ साल भदौ ६ गते १ देखि इस्तिहार जारी गरी तामाङ बनाएका हुन् । त्यसभन्दा पहिला ‘तामाङ’ शब्दको प्रयोग भएको छैन भन्ने मत पनि छ ।^२

रूसी पुरातत्त्वविद् आया सेहेटेकोले सिद्ध गरे अनुसार काठमाडौँ उपत्यकाका आदिवासीहरू तामाङ र यसको प्राचीनता प्रागऐतिहासिक कालसम्म पनि जान्छ । तामाङ र तमु (गुरूङ) को जातिगत नाममा समानता छ, साथै भाषागत दृष्टिकोणबाट हेर्दा पनि यी दुई जातिमा बढी समानता पाइन्छ । यही भाषागत समानताका आधारमा तामाङ, गुरूङ र थकाली

^१ रवीन्द्र, तामाङ, तामाङ जातिको ऐतिहासिक रूपरेखा, काठमाडौँ : प्रतिभा समूह, वि. सं. २०५४, पृ. ४१ ।

^२ परशुराम, तामाङ, तामाङ संस्कार, काठमाडौँ : ने. ता. घे., वि. सं. २०५५, पृ. २ ।

एउटै वंशका हुन् भन्ने मतको परिकल्पना गरिएको छ^३ भन्ने कुरा मोहनसिंह गुरूडले उल्लेख गरेका छन् । तर पनि यसबारे खोजअनुसन्धान हुन बाँकी नै छ । यस कुरालाई केलाएर हेर्ने हो भने तामाङ, गुरूड र थकाली समुदायका बुद्धिजीविहरूको ध्यान जानुपर्ने देखिन्छ ।

‘मङ्गोल जातिका मानिस कुनै समय पहिले काठमाडौं उपत्यकामा आवाद भए र त्यसपछि अन्य-अन्य बाहिरिया मानिसको आगमन उपत्यकामा हुन थाल्यो । ती मङ्गोलहरू उपत्यकाभन्दा बाहिर रहेको भू-भागतिर लागे । रहुँदा बस्दा तिनै मङ्गोलहरू पछिल्लो समयमा आएर ‘तामाङ मूर्मी’ आदि नामले सम्बोधित हुँदै गए । जसले आज पनि त्यही उपत्यकालाई चारैतिर घेरेर बसोबास गरिरहेका छन् ।^४ काठमाडौं उपत्यकाका आदिवासी तामाङ हुन् जब यहाँ अन्य जातजातिहरूको आगमन भयो, तब उनीहरू उपत्यकाको वरिपरि गई बसोबास गर्न थालेका हुन् भन्ने उल्लेख पाइन्छ ।

नेपालमा लिच्छविकालभन्दा पूर्वका शासकहरू अनार्य जातिका थिए भन्ने कुरामा अधिकांश इतिहासकारहरू सहमत छन् । वंशावलीका अनुसार तिनीहरू ‘गोपाला’, ‘महिषपाला’ र ‘किंरात’ थिए । तिब्बती भाषामा ‘गो’ को अर्थ ‘समुदायको प्रमुख’, ‘पा’ को अर्थ ‘लोगनेमानिस’ र ‘ला’ को अर्थ सम्मानबोधक शब्द हुन्छ, अथवा समुदायको प्रमुख मान्छे भन्ने हुन्छ । त्यसैगरी तामाङ भाषामा ‘महि’ को अर्थ ‘भैसी’, ‘षा’ को अर्थ ‘क्षेत्र’ वा ‘भूमि’ र ‘पाला’ को अर्थ सम्मानित लोगनेमानिस हुन्छ । यसरी लिच्छविकालीन अभिलेखहरूमा थुप्रै तामाङ शब्दहरू प्रयोग भएका छन् ।^५ नेपालका मङ्गोल नश्लका जनजाति तथा भोट-बर्मेली भाषासमुदायहरूमा तामाङ एक ठूलो समुह हो । थकाली, गुरूड, सेर्पा र मनाङ समुदायका तुलनामा यो जाति व्यापक रूपमा फैलिएको छ । यो जाति सिन्धुपाल्चोक, मकवानपुर, नुवाकोट, दोलखा, रामेछाप, सिन्धुली, काभ्रेपलान्चोक, धादिङ, रसुवाका आवादीहरूलाई हेर्दा विभिन्न तामाङ ‘थरहरू’ विभिन्न भू-भागलाई अलग-अलग आवाद गरेर बस्दै आएको देखिन्छ ।

नेपालको इतिहासको पछिल्लो कालमा अथवा मल्ल राजाहरू र पृथ्वीनारायण शाहको राज्य विस्तारमा तामाङहरूको एउटै केन्द्रीय सत्ता देखिँदैन । यसबाट के अनुमान लगाउन सकिन्छ भने विभिन्न तामाङ थरहरू कि त सामुदायिक प्रणाली अन्तर्गत कि त सानातिना प्राथमिक स्तरका भुरेटाकुरे राज्यका रूपमा मात्र विकसित र सङ्गठित भएका थिए ।

कतिपय समाजशास्त्रीहरूले तामाङहरू उत्तरबाट आएका हुन् भनेका छन् भने कतिपयले तामाङहरू मङ्गोल हुन् पनि भनेका छन् । केही विद्वान्हरूले तामाङहरू काठमाडौं उपत्यकाका आदिवासी हुन् पनि भनेका छन् । सन् १९५० को दशकपछि धेरै विदेशी समाजशास्त्रीहरूबाट तामाङ जातिबारे अनुसन्धान भएको देखिन्छ । यद्यपि प्रत्येक लेखकले केही विशेष पक्षलाई मात्र जोड दिएका छन्; जस्तै: रूसका पुरातत्त्वविद् डा. एनातोली याकोवलेभ शेटेन्कोले २०३४ सालमा बुढानीलकण्ठको पूर्व दक्षिणतिरका धोवीखोलामा पुरातात्विक अवशेषहरूको खोजी गरी काठमाडौं उपत्यकामा तामाङहरू उत्तरबाट आई आवाद गरेको कुराको पुष्टि गरेका छन् अथवा

^३ मोहनसिंह, गुरूड, “गुरूड जाति: केही विचार”, तमु, वर्ष १, अङ्क १, वि. सं. २०३८, पृ. ७ ।

^४ जनकलाल, शर्मा, **हाम्रो समाज: एक अध्ययन**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन, वि. सं. २०३९, पृ. ३५९-३६४ ।

^५ परशुराम, तामाङ, पूर्ववत्, पृ. ३-४ ।

तामाङहरूको आवादिक क्षेत्र काठमाडौं उपत्यकालाई मानेका छन् । सन् १९८१ मा फ्रान्सेली विद्वान् आन्द्रस होफरले तामाङ जातिको विवाहपद्धतिका सम्बन्धमा अनुसन्धान गरेका छन् । त्यस्तै सन् १९९३ मा भारतीय विद्वान् थोमस फ्रिकले पनि तामाङ जातिको विवाहसम्बन्धमा अनुसन्धान गरेको पाइन्छ । हालै पनि केही अनुसन्धानहरू भइरहेका छन् तर प्रकाशमा आएका छैनन् । यसरी तामाङ जातिबारे अनुसन्धान नभएका होइनन् तर ती धेरैजसो बाहिरियाले गरेको र व्यापक तथा सूक्ष्म अध्ययन नभई एक पक्षीय हुनाले वास्तविक तथ्य केलाउन असफल रहेका देखिन्छन् ।

नेपाली जातजातिका बारेमा अध्ययन गरेका र तामाङ जातिबारे धेरै गहिरो अध्ययन-अनुसन्धान गरी पुस्तकहरूसमेत प्रकाशित गरी सकेका विद्वान् परशुराम तामाङको धारणा केही फरक र तर्कपूर्ण देखिन्छ । उनले अनुसन्धानका क्रममा: विभिन्न व्यक्तिसँग भएका अप्रकाशित वंशावलीहरूको अध्ययन र श्रुतिपरम्परालाई समेत आधार बनाएर तामाङ जातिको उत्पत्तिबारे ठोस निष्कर्षमा पुग्ने प्रयास गरेका छन् । तामाङ भाषाको लेख्य परम्परा त्यत्ति लामो छैन । यो भाषा संभोट लिपि (तिब्बती लिपि) मा धेरै पहिलेदेखि लेखिन थालेको भए तापनि कुन मितिदेखि लेख्न थालियो, त्यो यकिनसाथ भन्न सकिने अवस्था भैसकेको छैन ।

परशुराम तामाङले लामा लिपिमा लेखिएका तामाङ भाषाका पुस्तक एवम् पाण्डुलिपिहरू म्याकडोनाल्ड ले बौद्धनाथमा पाएका पुस्तकहरू हुन्- “संसारको इतिहास र पृथ्वीका उत्पत्ति कथा”, (जिकतेन तामघिई ल्होग्यु सिल्पा छ्याग पा जुड खुड), “तामाङ भाषामा संसारिक कुराहरू”, (जिकतेन तामग कद स्युग स्यो) “संसारिक कुराको स्याग” (जिकतेन तेन स्याग स्युगसो) हुन् । यी पुस्तकहरूको लेखक र मिति उल्लेख छैन । म्याकडोनाल्डका अनुसार ती पुस्तकहरूमा अठान्ह तामाङका उत्पत्ति स्थान र कुलदेवता दिइएको छ र ती पुस्तकहरूमा दोड (तामाङ जातिको एक थर) लाई केन्द्रविन्दु बनाइएको पाइन्छ ।^६

परशुराम तामाङद्वारा देवनागरी लिपिमा लेखिएका तामाङ भाषाका बुद्धिमान् मोक्तानद्वारा लिखित सन् १९५६ मा प्रकाशित “तामाङ वंशावली ह्यामा”, (जिकतेन तामछ्योई) दार्जिलिङ सुकिया पोखरीका सन्तवीर लामाद्वारा लिखित “तामाङ पुख्यौली रीतिथिति र गीत” र जनकलाल शर्माद्वारा लिखित “हाम्रो समाज: एक अध्ययन” जस्ता पुस्तकहरूले मात्र नभई अन्य स्वदेशी, विदेशी लेखकका पुस्तकहरूले तामाङ जातिको पहिचान गराएका छन् ।

तामाङहरूको लिखित परम्परा नभएकोले भन्ने ‘ताम्बा’ ले भने र सुन्ने ‘गान्बा’ ले अरूलाई सुनाए । पुस्तौपुस्ता यो क्रम चलेपछि भन्ने र सुन्ने, सुन्ने र भन्ने बीचमा फरक पयो । तामाङहरूले लामा, बुद्ध धर्म र संभोटा लिपि सिकेपछि त्यसको अभिलेख पनि राख्ने काम भयो । त्यसैले हस्तलिखित पुस्तकहरू बुद्ध धर्मद्वारा प्रभावित देखिन्छन् भने ती पुस्तकहरू दुर्लभ हुनाको कारण मौखिक परम्परा मात्र बोकेका ताम्बा, गान्बा र लामाका वर्णनहरू भने धेरै फरक किसिमका पाइएका छन् ।^७ पुस्तकैपिच्छे र भन्ने मानिसैपिच्छे केही फरक परे पनि तामाङ समाजमा प्रचलित श्रुतिपरम्परामा धेरै सत्यता पाइन्छ, जुन कथाको सारांश यस प्रकार छ -

^६ परशुराम, तामाङ, तामाङ जाति, काठमाडौं : ने. रा. प्र. वि. सं. २०५१, पृ. ११० ।

^७ परशुराम, तामाङ, पूर्ववत्, पृ. १७३-१७४ ।

जब आकाश र पृथ्वीको कुनै रूप थिएन र अदृश्य थियो । हावाको दोर्जेग्याडम (विश्ववज्र) उत्पन्न भयो । त्यो दोर्जेग्याडम ब्रह्माण्ड भरिको थियो । त्यो दोर्जेग्याडममाथि आगो उत्पन्न भयो । आगोमाथि पानीको तलाउ जम्यो । त्यो तलाउमाथि पानीको सेतो फिंज जम्यो र माटो (पृथ्वी) मा परिणत भयो । माटो होचो र अग्लो भई सुमेरू पर्वत खडा भयो । तिनै पर्वतदेखि पूर्व, पश्चिम, उत्तर, दक्षिण र चार कोण भएका दिशाहरू छुट्टिए । नौवटा ठूला र तीन सय साठी वटा साना द्वीपहरू बने । सागर, महासागरहरू बने, बीउविजनको सृजना भयो । आकाश, वायु , तेज (आगो) माटो र पानी छुट्टिए । त्यो आधारभूत बिन्दुका साथै रंगहरू एक अर्काबाट छुट्टिए । भाषा तीन सय साठी बोली र तीन सय साठी लिखितमा बाँडियो । आकाशमा देवता, पातालमा नाग र अन्तरिक्षमा सिकारी, पूर्व, पश्चिम, उत्तर, दक्षिण र बीचमा पञ्चबुद्ध बसे । भगवानको पूजा गर्न मानिसको सृष्टि होस् भनेर पञ्चबुद्धले तपस्या गरे । अनि पृथ्वीको सतहमाथिका त्यही बिन्दुहरू जसमाथि तामाडका अठान्ह महान् थर (हुई) हरू उत्पन्न भए । साथसाथै प्रत्येक घरको स्थान र कुलदेवता (फोला) पनि देखा प्यो ।⁵ यस्ता श्रुतिपरम्पराका कथाहरू अन्य-अन्य पनि पाइन्छन् ।

२.२ संस्कार

मानवसमाजमा जन्मदेखि मृत्युसम्म मनाइने विभिन्न विधि विधानहरूलाई संस्कार भनिन्छ । जुनसुकै समाजमा पनि धेरथोर विधिविधानहरू अवश्य नै हुन्छन् । यो सबै समाजमा उत्सवका रूपमा प्रदर्शित हुन्छ र यसले व्यक्तिलाई सामाजिक अवरोध तथा तनावविना एउटा सामाजिक वा धार्मिक स्तरका हैसियतबाट अर्का स्तर वा मान्यतामा सङ्क्रमण गराउँछ ।⁹ तामाड संस्कारलाई आज समष्टिमा भन्ने हो भने भाँक्रीवाद, लामावाद र ताम्बावादको सम्मिश्रित रूप हो भन्ने गरेको पाइन्छ । कुनै पनि जातिले युगौदेखि मान्दै आएको बाहिरी रीतिरिवाज र आन्तरिक विचारधारासमेतको समष्टि नाम 'संस्कार' हो । कुनै पनि जाति, समुदाय वा समाजको समुच्च जीवनक्रमका संस्कारहरूको सारतत्त्वलाई नै 'संस्कृति' मानिन्छ ।¹⁰ अर्का शब्दमा भन्ने हो भने धेरै समयदेखि देशकालसापेक्ष भई आन्तरिक, वैचारिक तथा परम्परागत धारणाका रूपमा विकसित हुँदै आएको रहनरहन, आचारविचार आदिका माध्यमले कुनै राष्ट्र, समाज, जाति आदिको स्वरूप छुट्टिने यावत् मान्यता, भावना, चिन्तनमनन, भौतिक अभिव्यक्तिहरूको समुह नै 'संस्कार' हो ।

हरेक देश र जातिको सांस्कृतिक परम्पराले इतिहास र धर्मसँग सम्बन्ध राख्दछ । धर्म, इतिहास र संस्कृति छुट्टाछुट्टै विषयवस्तु हुन् तापनि यी विषयहरू अन्योन्याश्रित छन् । प्राचीन कालमा धार्मिक कारणबाट आक्रमण र प्रत्याक्रमण हुने गरेको धार्मिक कारण नै राजनीतिक कारण बने र इतिहासको निर्माण भएको पनि पाइन्छ । राजनीतिक र धार्मिक कारणले राज्यहरूमा आक्रमण भई विजय गरेपछि त्यसको स्थायित्वका निमित्त धार्मिक प्रभाव नै मुख्य भएर रहेको पाइन्छ । त्यसपछि विजयी र पराजितका बीचमा आपसी मान्यता र मर्यादाहरू मिलेर नै विश्वमा नयाँ संस्कृतिको विकास भएको पाइन्छ । यसप्रकार राजनीतिक, सामाजिक, आर्थिक इतिहासभन्दा सांस्कृतिक इतिहास नै कुनै पनि देश र जातिको प्राणवान् अस्तित्व हो ।

⁵ परशुराम, तामाड, पूर्ववत्, पृ. १७-१८ ।

⁹ परशुराम, तामाड, पूर्ववत्, पृ. ५ ।

¹⁰ वासुदेव, त्रिपाठी, "संस्कृति : एक चर्चा" हाम्रो संस्कृति, वर्ष १, अङ्क १, वि. सं. २०४१, पृ. ६ ।

सांस्कृतिक इतिहास, परम्परा र मान्यता एवम् मर्यादाहरूको विनाश हुनु नै देश र जातिको अस्तित्व लोप हुनु हो, कारण संस्कृति ज्योतिर्मय तेज हो भने मानव मूर्त विषयवस्तु हो।^{११}

निबन्धकार भैरव अर्यालले 'संस्कृति' शब्दको व्याख्या गर्दै भनेका छन्- "अज्ञात अतीतदेखि जातिले बाँच्दै आएको जीवनको, सोच्दै आएको चिन्तनको र सोच्दै आएको आस्थाहरूको स्वरूप, स्वभाव र शिल्पहरूको समष्टि रूप संस्कृति हो र मनुष्य जातिले आफ्ना आवश्यकताको पूर्ति गर्न वा आफ्नो आन्तरिक भावनालाई कार्यरूप दिन जुन असल चिन्तन र असल कार्यहरू गर्दछ, त्यसैले पछि गएर त्यस जातिको सभ्यताको परिचायक संस्कृतिको रूप लिन्छ।"^{१२}

कुनै पनि राष्ट्रको आफ्नो पृथक अस्तित्वका लागि आफ्नै विशेषता र पहिचान हुनुपर्छ। त्यो विशेषता, पहिचान र गौरवपूर्ण परिचय त्यस देशको संस्कार र सभ्यताबाट मात्र सम्भव हुन्छ। राष्ट्रियता एवम् संस्कृति नभएको जातिको कुनै अस्तित्व रहँदैन। संस्कृतिको अर्थ नै युगानुकूल परिष्कृत र सुसंस्कृत हुँदै गतिशील हुनु हो। संस्कृतिलाई परिष्कृत पाउँदै युगानुकूल विकास गर्ने माध्यम शिक्षा हो र जनताको चेतनाको विकास नै शिक्षा हो। सङ्क्षेपमा भन्नु पर्दा सुशिक्षित, सुव्यवस्थित र सुसङ्गठित समाजको मूल्य, मान्यता र मौलिक नीतिअनुसारको आचरण नै संस्कृतिको अभीष्ट हो। त्यस्तै साहित्यकार कृष्णप्रसाद पराजुलीका अनुसार- "मनुष्य समाजमा प्रचलित विभिन्न प्रथा, विचार, रहनसहन र क्रिया तथा व्यवहारको जुन विकसित रूप देखिन्छ, त्यसैको नाम 'संस्कृति' हो। संस्कृतिले चिन्तन एवम् कलात्मक सृजनाको क्रियाद्वारा व्यक्तित्व र जीवनीलाई समृद्धशाली बनाउने काम गर्दछ।"^{१३}

संस्कृति विषय अत्यन्त महान् र अत्यन्त गहन छ। यसले यति गहिरो र व्यापक परिधि समेटेको हुन्छ कि यसको सीमाकङ्कन परिभाषाको माध्यमबाट निश्चित गर्न निकै गाह्रो हुन्छ। 'सभ्यता' र 'संस्कृति' यी दुई शब्द प्रायः एक अर्काका पर्यायवाचीका रूपमा प्रयुक्त भएको पाइन्छ। यद्यपि यी दुई शब्द वस्तुतः एक अर्काका पूरक हुन्, पर्यायवाची होइनन्।^{१४} सभ्यताको निर्माण गर्ने आन्तरिक भावनालाई 'संस्कृति' भनिन्छ। अझ स्पष्ट शब्दमा भन्ने हो भने 'सभ्यता' को लक्ष्य वर्तमानका सुविधा-असुविधाहरूमाथि केन्द्रित रहन्छ भने 'संस्कृति' को लक्ष्य अतीतका गौरवहरूको संरक्षण र भविष्य निर्माणप्रति लक्षित रहेको पाइन्छ। यसरी सभ्यताले नजिकलाई हेर्दछ भने संस्कृतिले टाढालाई। 'सभ्यता' का दृष्टिमा कानुन मनुष्यभन्दा ठूलो मानिन्छ भने 'संस्कृति' का दृष्टिमा कानुनभन्दा ठूलो मानेको पाइन्छ।

प्रत्येक जातिको आआफ्नै रहनसहन, चालचलन र रीतिरिवाज हुन्छ, संस्कार हुन्छ र त्यही संस्कार अटाउने सांस्कृतिक परिवेश हुन्छ। तामाङ जातिको रहनसहन भन्नाले उक्त जातिको लवाइखवाइ, व्यवहार, परम्परा आदिको ढाँचा अर्थात् जीवन निर्वाह गर्ने पद्धति भन्ने बुझिन्छ भने सांस्कृतिक परिवेश भन्नाले त्यस जातिसँग गाँसिएको सांस्कृतिको परिधि कालक्रमका दृष्टिकोणले, सामाजिक महत्त्वका दृष्टिकोणले तथा परिष्कारका दृष्टिकोणले कति

^{११} कुलचन्द्र, कोइराला, "नेपालको सांस्कृतिक परम्परा र राजमुकुट", गोरखापत्र, शनिवार परिशिष्टाङ्क, वि.सं. २०५४ पुष, पृ.ख।

^{१२} भैरव, अर्याल(अनन्त), "गहिराइमा पाँच औंला", हाम्रो संस्कृति, वर्ष ३, अङ्क १-३, वि.सं. २०२५ जेष्ठ, पृ. ७।

^{१३} कृष्णप्रसाद, पराजुली, "नेपाली संस्कृतिमा मौलिकता", रूपरेखा, वर्ष ७, अङ्क २, वि.सं. २०२३, पृ. ६४।

^{१४} ढुण्डीराज, भण्डारी, "नेपाली संस्कृति: एक चिन्तन", प्रज्ञा, वर्ष ११, पूर्णाङ्क ३९, वि.सं. २०३९, पृ. ५८।

फराकिलो छ, कति गहन छ र कति उत्कृष्ट छ भन्ने बुझिन्छ । तामाङ समाजमा चलेका संस्कारहरूलाई यसरी देखाउने प्रयास गरिएको छ ।

२.२.१ न्वारान

तामाङ समाजमा शिशु जन्मेको ३, ५, ७ दिनमा लामाको विधिअनुसार न्वारान गरी पानी चोख्याउने चलन छ । न्वारानलाई तामाङ भाषामा “थाप्साङ” भनिन्छ । न्वारानको दिन बिहान आमा र शिशुलाई शुद्ध जलले नुहाइन्छ । गाउँका ताम्बा, गान्वाका साथै सबै जनालाई बोलाइन्छ, र विधि अनुसार न्वारान गरिसके पछि लामाले छयोइबाट नामकरण गर्न शब्द निकाल्छ, ताम्बा, गान्वा सबै मिलेर शिशुको नामकरण गरिन्छ, साथमा शुभ आशीर्वाद दिन्छन् । न्वारान गर्नुको उद्देश्य सुतक परेको हटाई पूजापाठ शुभ-कार्य गर्न बाटो खुलाउनु र आमा, शिशु र भूमिलाई शुद्धीकरण गरेर शिशुलाई नाम र जाति दिएर सामाजिकीकरण गराउनु हो ।

२.२.२ पास्नी

तामाङ समाजमा बालिकालाई ५ महिनामा र बालकलाई ६ महिनामा अन्नप्रासन गराउने चलन छ । अन्नप्रासन गराउनका लागि कस्को हातबाट शुभ हुन्छ, र कुन दिन राम्रो हुन्छ भनी लामा गुरुले साइत जुराउँछ । लामाले वैदिक विधिअनुसार खानालाई मंगलकुट पाठ पाठन गरी शुद्ध गराउँछन् । पास्नीको दिन बिहान आमा र शिशु नुहाई शिशुलाई नयाँ लुगा लगाइदिन्छन् । आफन्तहरू र मावलीलाई बोलाइन्छ । अन्नप्रासनका लागि उपलब्ध भोजन तयार गरिन्छ, र टीकाको साथमा ती परिकारलाई सजाएर राखिन्छ । थालीमा दियो बाली कलश स्थापना गरी देवीदेवताको पूजा गरिन्छ । परिवारको मूल व्यक्तिले पूर्वतिर फर्काई टीका लगाई तयारी भोजन खुवाउने गर्छन् । यस अवसरमा मावलीले सुन वा चाँदीको मोहर ल्यायो कि ल्याएन भनी ताम्बाहरू बीच ठट्टा गर्ने चलन छ । मावलीले सुन वा चाँदीको मोहरले भोजन खुवाउँछन्, ल्याएको उपहार र अशीर्वाद दिन्छन् । अन्य आफन्तहरूले पनि भोजन खुवाउँनुका साथै उपहार दिन्छन् । यस समयमा ताम्बाहरू बीच सेलोबाट सबाल जवाफ गरिन्छ ।

२.२.३ छेवार

तामाङ समाजमा छोराको मात्र छेवार गर्ने चलन छ । विजोर वर्ष ५, ७, ९, वर्षमा छेवार गर्ने चलन रहेको छ । जन्मदेखिको केश नकाटी राख्छन् र त्यो केश मामाले नै काट्नु पर्ने हुन्छ । छेवार गर्ने मिति तोक्न वा यसपाली छेवार गर्ने तापाईहरूको फुसद छ, कि छैन भनी सुरुमा सोधनी सगुन लानु पर्छ, त्यस पछि मिति तोक्ने सगुन लानुपर्छ र मावली छेक्ने सगुन लानुपर्छ । गाउँको ताम्बा, गान्वा र आफन्तहरू सबै जनालाई बोलाइन्छ । छेवारको दिन भन्दा एक दिन अघि नै मावली आउँछन् र आदि बाटोसम्म डम्फु बजाएर लिन जानुपर्छ । मामाले काँसको थाल र कैंची ल्याउँछन् र विधिअनुसार केश काटिन्छ । लामाले (से साङ्गो) दूध, माछा र कुखुराको फुल खुवाउने गर्दछ । केश काटिसकेपछि सेतो फेटा बाँधिदिन्छन् र मावलीको गच्छेअनुसार उपहार दिन्छन् । छेवार गरेपछि बालकको कर्म चल्छ । यस अवसरमा मावलीतिरको ताम्बा र घरतिरको ताम्बा बीच सेलोबाट सबाल जवाफ गरिन्छ । मावलीतिरको ताम्बा आएन भने घरतिरको ताम्बाले मात्र पनि सेलो गाउँछ ।

२.२.४ टाप्चे

तामाङ समाजमा टाप्चे महिला वा पुरूष दुवैको इच्छाअनुसार गरिन्छ । तर विशेषगरी बालकको छेवार गर्दा बाँकी कपाल जुन एक टुक्रा मामाले छाडेका हुन्छ, त्यसलाई लामागुरुबाट

काटिन्छ, यसलाई टाप्चे भनिन्छ । यसबाट बुद्ध, धर्म, र संघ (त्रिरत्न) को शरणमा प्रवेश गर्छ । यसरी टाप्चे गरेपछि तामाडहरू काटमार, हिंसा आदि गर्नुहुँदैन भन्ने विश्वास गर्छन् ।

२.२.५ गुन्यूचोली

सामान्यतः परम्पराअनुसार कन्या वा छोरी पाँच वर्षकी हुँदा विधिपूर्वक दिइने धोती र चोली नै गुन्यूचोली हो । तामाड समाजमा पनि हुर्केकी कन्यालाई शुभसाइत हेरी गुन्यूचोली दिने गरेको पाइन्छ । यसलाई तामाड भाषामा 'स्यामा पिन्वा' भनिन्छ । गुन्यूचोली दिइने दिनमा मामालाई पनि निमन्त्रणा दिएको पाइन्छ । यसरी गुन्यूचोली दिँदा आमाबाबुले टीका लगाई आशीर्वाद दिने चलन छ ।^{१५}

२.२.६ विवाह

तामाड समाजमा मागी विवाह, चोरी विवाह चलनमा रहेको देखिन्छ । मागी विवाहभित्र पनि धेरै प्रकारहरू छन् । तामाड समाजमा छोरा वा छोरी विवाह योग्य भएपछि घरसल्लाह गरी कन्या हेर्ने, वर्ग जुराउने र खास गरी तामाडहरूको विवाहको मौलिक रूप मामाफुपू, चेला-चेली विवाह नै हो । यो विवाहपद्धति गुरूड, मगर, थकाली, ह्योल्मो आदि जातिका समुदायहरूमा प्रचलित छ । अब प्रायः तामाड समाजमा यो चलन छोड्दै आएको पाइन्छ ।

विवाहमा वरको थर र सह थरभित्र (स्वागेरूई) विहेवारी चल्दैन । ग्यावक थरको केटोले ग्यावक, वाइवा, रूम्बा, टुवा, मार्वा, जिम्बा आदि सहथरसँग विहेवारी गर्न मिल्दैन । यी थर र सह थरहरू आफूलाई एउटै पूर्वजका सन्तान मान्छन् । यसबाहेक अन्य थर र सह थर भएकासँग उल्लेखित थर सह थरले विवाह गर्न सक्छन् । यस्तै विवाहमा केटाको आमाको थर र केटीको आमाको थर एउटै भएमा पनि विवाह चल्दैन । यसलाई आमा थेत्माला कोला जुगु भनिन्छ । यसमा पनि विवाह चल्दैन ।^{१६}

विभिन्न पशुपक्षीको नामबाट वर्गको नाम राखिएको हुन्छ । बाघ, खरायो, गरूड, सर्प, घोडा, भेडा, बाँदर, चरा, कृकुर, बँदेल, मुसा र गाई गरी बाह्र वर्ग हुन्छन् । हरेक सालको माघ शुक्ल प्रतिपदामा एउटा वर्ग फेरिन्छ र यही क्रमले तामाड जातिको बाह्र वर्षमा पूरै वर्गचक्र परिवर्तन हुन्छ । ताम्बाले केटा र केटीको थर र कुलदेवता सोदछन् अनि सबै बुभिसकेपछि मात्र आफ्नो कन्या दिने वा नदिने निधो गर्छन् । केटीपक्ष सकारात्मक रहेको बुभिएमा मात्र केटाको बुबा र ताम्बा मगनीपोड लिएर जान्छन् । कन्यापक्षका पञ्च भलादमी, बाबु, दाजु, काका बसी यो सगुन समाती केटी दिने पक्का गर्छन् । यसरी सगुन समातिसकेपछि लामाले 'मुदुची छ्योई' भन्ने पुस्तक हेरी विवाहको शुभसाइत जुराउँछन् । यही दिन विवाह गर्ने भन्ने निधो भएपछि केटापक्षका बाबु र ताम्बा सगुन लगेर केटीको घरमा गई कन्याका बाबुआमाका बीचमा ताम्बाले रीतभाँतको विषयमा कुरा गर्छन् । कुनै ठाउँमा कन्याका बाबुआमाले रीतभाँत खान्छन्, कसैले खाँदैनन् ।

आजभोलि पञ्चेबाजा, नौमतीबाजा, बैण्डबाजासहित जन्ती जाने चलन भए पनि तामाडपरम्परा अनुसार जन्ती जाँदा डम्फुबाहेक अन्य बाजा बजाइँदैन र डम्फुरेहरू नाच्दै,

^{१५} रवीन्द्र, तामाड, तामाड रिमिठिम, काठमाडौँ : प्रतिभा समूह, वि. सं. २०५४, पृ. २४ ।

^{१६} रवीन्द्र, तामाड, "विद्रोहले तामाड सैनिकहरू हतियार बोक्न नपाउने" मधुपर्क, वर्ष ३२, अङ्क १, पूर्णाङ्क ३५९, वि. सं. २०५६ जेठ ।

गाउँदै जन्तीको अधिअधि हिँड्छन् । जन्त जाँदा चारदाम, आस्याड, आडी, दुधौली, बाबुमाइती पोड आदि पनि साथै लगेर जान्छन् । वरबधू दुवैलाई बसालेर बाबा र आमा, दाजुभाइ, इष्टमित्र सबैले पालैपालो सेतो टीका लगाई आशीर्वाद दिई पाउपूजी कन्यादान दिन्छन् । कन्यादान दिनु अगाडि नै बाबुआमा, माइती र पुख्र्यौलीहरू राखेर चारदाम गरिदिन्छन् । चारदाम नै तामाड विवाहको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण कडी हो । यो सम्पन्न नगरेसम्म त्यस्ताबाट जायजन्म भई विवाह गर्न योग्य भए पनि विवाह रोकिन्छ । तामाड परम्परा अनुसार 'फलानाको फलानो नाम गरेकी छोरी आफ्नो कुलको हाड हामी माइतीको हकपासमा राखी दियो' भनी तीन पल्ट भनेर सगुन छुयोत गर्छन् । त्यसपछि कन्याका आफ्नै बाबुआमाबाहेक काका, दाजुभाइ, दिदीबहिनी, साथीसंगी आदि दुलही पुन्याउन जान्छन् । यो चलन सबै ठाउँमा पाइँदैन ।^{१९}

तामाड समाजमा अनिर्वायरूप चारदाम मार्ने चलन छ । चारदाम ठाउँ अनुसार मार्ने गर्दछ । कुनै ठाउँमा सोह्रदाम, कुनै ठाउँमा बाह्रदाम, कुनै ठाउँमा चौबीस र पच्चीसदाम मार्ने गर्दछन् । कुनै ठाउँमा चारदाम चेली मरिसके पछि मार्छन् भने प्रायजसो ठाउँमा चारदाम विवाहमा नै मार्ने चलन छ । दाम र डाड छुट्टा-छुट्टै नाम वा कसलाई दिनुपर्ने हो, त्यसलाई दिने गरिन्छ । सगुन, डाड, र दाम आमा, बाबु, दाजुभाइ र मावलीको रिन तिर्नका लागि र अबदेखि तपाइकी चेली हाम्रो बहारी भयो भनेर दिने गरिन्छ । विवाहमा गान्वा र ताम्बाको ठूलो भूमिका हुन्छ । गान्बाले विधिअनुसार विवाह सम्पन्न गर्छन् भने ताम्बाले सेलोबाट । प्रत्येक विधिअनुसारको सेलो गाउँछन् ताम्बाले र घरपट्टिको ताम्बा र माइतीतिरको ताम्बा बीच सबाल जबाफ चल्छ, जसले हाँछ उसले सगुन राखी हार स्वीकारेर माफी माग्नुपर्छ । विवाहमा प्रत्येक विधिअनुसार ताम्बाले सेलो गाउँछ र त्यो तामाड समाजको आफ्नो मौलिक सम्पत्ति हो । ताम्बाले त्यसै सेलो गाउँदैन, सेलो गाउनु पन्यो भनी सगुन राखिन्छ अनि डम्फुको सरस्वती पूजा गरी वा सरस्वती उठानको सेलो गाइसके पछि मात्र ताम्बाले सेलो गाउन सुरु गर्दछ ।

२.२.७ घेवा (अन्त्येष्टि क्रिया)

तामाड समाजमा मृत्यु पछि शवलाई तामाको खड्कुलोको मुखमा काठ तेर्स्याएर 'खो' बनाएर सुनपानी वा तीतेपाती र शुद्ध जलले नुहाइन्छ, तेल लगाइन्छ, सफा लुगा लगाइन्छ र टीका लगाइन्छ । जसलाई 'खुई ठुइसेला' भनिन्छ । त्यस शवलाई सेतो कपडाको ४/५ हाते कात्रो ओढाउने चलन छ । शवयात्राको लागि तयार पारिएको बाँस वा काठको 'खो' (खट) लाई वरिपरि घुमाएर लासलाई खटभित्र राखिन्छ । मृतकको मुक्तिको लागि छोरीचेली, कुलकुटुम्ब र घरपरिवारले १०८ बत्ती बाल्ने गर्दछन् । लामाले पूजा गर्छन् । सबैजना मृतकको मुक्तिका लागि म्हनि जप्छन् र मृतकको अन्तिम विदाइ गर्न सबैले घुँडा टेकी ढोग्छन् जसलाई 'छ्यासाल्वा' भनिन्छ । लास राखेको खटलाई रातो, पहेंलो, हरियो, सेतो रङ्गीचङ्गी ध्वजा, खादा, फूल आदिद्वारा सजाइन्छ । शवयात्राका सुरुमा मृतकका छोरा भए छोरा, नभए ज्वाइँहरूले काँधमाथि खट बोकी चिहानडाँडातर्फ लाग्छन् । शवयात्रामा अगाडि आगो बोक्ने मानिस(साइ गर्ने) अनि धर्जु (धार्मिक भण्डा) बोक्ने मानिसहरू, लामा गुरुका साथमा अन्य मलामीहरू हिँड्छन् । मूल लामाले देब्रे हातले डील्बु (घण्टी) र दाहिने हातले शवको ठीक अगाडि बाँधिएको ल्हामतेन समातेको हुन्छ । यही लामाले डील्बुको तालमा 'ॐ म्हनी पेमा हुँ' भन्ने मन्त्र जपदै हिँड्छन् र शवयात्राको अन्तिममा सद्बीउ र पैसा छर्दै हिँड्ने गर्दछ । शव लागि सकेपछि पहिले

^{१९} परशुराम, तामाड, पूर्ववत्, पृ. ३६ ।

भिन्नबाट गोबरले घर लिप्यै बाहिर निस्कने र काम सकेपछि बाहिरबाट लिप्यै भित्र पस्ने गर्दछन् ।

चिता बनाउँदा पहिले चारपाटे ठाउँ बनाउँछ । चारपाटे ठाउँमा पिठोबाट अग्नि देवको मण्डला बनाउँछ । त्यस माथि ६४ वटा सानो काठको नौ तलाको बनाउँछ । फेरी ठूलो मूढा ३२ वटा काठले जमिन सहित नौ तला बनाउँछ । शवलाई राख्न पाँच तला पुगे पछि बीचमा ठाउँ राखिन्छ । त्यसपछि छोरा, दाजुभाइ र ज्वाइँहरू मिलेर शवलाई चिताको वरिपरि तीन चोटि घुमाएर मृतकलाई पूर्व गरी चितामाथि राखेर चारैतिरबाट आगो दिन्छन् । शव जलाउँने बेलामा विवाहित महिला भएमा उसको माइती त्यहाँ हुनु पर्छ । माइतीको स्वीकृति पाएपछि मात्र शव जलाउँन पाइन्छ । १ महिना भन्दा माथिको बालकलाई जलाउँने र त्यस भन्दा मुनिको बालकलाई कोक्रो सहित गाड्ने गरिन्छ ।

तामाङको संस्कारअनुसार केश, दाढी, जुंगा, आखीभौं खौरिने र नुन तेल बाने चलन छैन तर शासकको दबाबमा परी यो चलनलाई जबरजस्ती पहिले लादेका देखिन्छ । अहिले यसको अन्त्य भएको छ । कसैले १३ दिनमा र कसैले ४९ मा घेवा गर्ने चलन छ । १३ दिनमा घेवा गर्नेले प्रत्येक दिन पूजा वा डोवा गर्छन् भने ४९ दिनमा घेवा गर्नेले ७- ७ दिनमा पूजा वा डोवा गर्दछन् । ४९ दिन भित्रमा घेवा गर्दछन् ।

मृतक प्रत्येक ७/७ दिनमा घरमा घुम्न आउँछ भन्ने विश्वास पनि छ । ४९ दिनको दिनमा मृतकले पुर्नजन्म लिन्छ भन्ने धारण पनि छ । घेवा गुम्बामा वा बारीमा छाप्रो बनाएर सम्पन्न गरिन्छ । यो लामा पुरोहितले पुस्तकहरू पढ्दै, लामाको बाजागाजा बजाउँदै नाच्दै सम्पन्न गरिन्छ । यसमा मृतकको प्रतीक घुरलाई घरबाट घेवा स्थलसम्म लामाको नेतृत्वमा लगिन्छ र पाठपूजा गरिन्छ । मृतकलाई ज्वाइँ मार्फत बाटो खर्च स्वरूप चामल, पैसा चढाइन्छ । अनि उक्त मृतकको अस्थि लामालाई मुक्तीका हेतु बुझाइन्छ । विवाहित छोरीचेलीको घेवा भए सो अस्थि सर्वप्रथम घरवाला अर्थात मृतकको परिवारले माइतीलाई बुझाउँछन् । माइतीले पनि सो अस्थि लामालाई बुझाउँछन् । अनि लामाले मृतकको नाम लेखेको कागजको ऋण्डालाई जलाएर, भौतिक संसारबाट अलग गराई अभिताभ लोकमा पठाउँछन् । नाम जलाए पछि मृतकको पुत्ला घुर भत्काएर मृतकको आत्मालाई स्वतन्त्रता दिलाइन्छ । घेवा पछि मृतकको अस्थि परिवार वा लामाले स्वयम्भु, बौद्ध र नमोबुद्ध जस्ता बौद्ध तीर्थहरूमा पुऱ्याई बत्ती बाल्ने कार्य हुन्छ । यो परम्परा ३ वर्षसम्म निरन्तर चल्दछ । त्यस्तै मृतकको नाममा स्थानीय ठाउँमा चौतारा (हिकी), माने(स्तुपा), लहरे माने र धारामाथि पनि रिक्सेड गोम्बो बनाउँनुको साथै चिहानमा पनि माने (स्तुपा) बनाउँने प्रचलन छ ।^{१८}

घेवाको अन्तिम दिन वा मृतकलाई विदाई गर्ने बेलामा तामाङ समाजमा ताम्बाहरू र आफन्तहरू मिलि सेलो गाउँने चलन छ । स्वर्गमा जाने बेलामा गीतको वारले नछेकोस, मृतकको आत्माले शान्ति मिलोस् वा मुक्ति मिलोस् भनी दुःखको बेलामा पनि सेलो गाउँने गरेको बताउँछन् तामाङ समाजका ताम्बाहरू । पहिले त्यसरी सुरु भएको यो परम्परा अहिलो ज्वाइँ पक्ष र साली पक्षका बीच दोहोरी खेल्ने गरिन्छ ।

^{१८} रवीन्द्र, तामाङ, पूर्ववत्, पृ. ४५ ।

२.३ चाडपर्वहरू

मानिसहरू जुनजुन ठाउँमा जन्मे, हुर्के, त्यही त्यही ठाउँमा आफ्नो आवश्यकता र इच्छानुसार वस्तुहरूको सिर्जना गर्दै गए अनि सबैले रूचाएका हितकारी व्यवहार र मान्यता स्थापित हुँदै गएपछि त्यही व्यवहार, मान्यता र रीतिरिवाजले संस्कार, धर्म र चाडको रूप लियो । यसरी नै चाडपर्वहरूको प्रादुर्भाव हुँदै आएको देखिन्छ । नेपाली जनजीवनमा रमाइलो मनाउने, पूजाआजा गरेर मीठोमीठो खाने दिन नै चाडका रूपमा प्रचलित छ । तामाङ समाजमा आफ्नो जातीय पहिचान दिने खालका यस्ता चाडहरू धेरै छन् । तिनीहरूलाई यसरी देखाउने प्रयास गरिएको छ ।

२.३.१ ल्होछार (नयाँ वर्ष)

तामाङ भाषामा 'ल्होछार' को अर्थ नयाँ वर्ष अर्थात् 'ल्हो' भनेको वर्ष र 'छार' भनेको नयाँ हुन्छ । तामाङ समुदायमा 'ल्होछार' को विशिष्ट स्थान रहेको छ । यसलाई तामाङहरू सबैभन्दा ठूलो चाडको रूपमा लिन्छन् र यसलाई त्यसरी नै मनाउन चाहन्छन् । तामाङले भैं गुरुङ र सेर्पा समुदायले पनि यसलाई मनाउँछन् । गुरुङले यसलाई 'ल्होछार' भन्छन् भने सेर्पाले यसलाई 'ल्होसार' भन्छन् । विभिन्न पशुपक्षीको नामबाट बाह्रवटा ल्होको नाम राखिएको हुन्छ । बाह्र 'ल्हो' मध्ये प्रत्येक वर्ष एकएक वटा 'ल्हो' फेरिन्छ, यही 'ल्हो' फेरिने दिनलाई तामाङ भाषामा 'ल्होछार' भनिन्छ ।^{१९} 'ल्होछार' तामाङ समाजमा कहिलेदेखि सुरु भयो भनेर यकिनसाथ भन्न नसकिए तापनि यसलाई तामाङ सभ्यताको विकाससँगसँगै भएको मान्न सकिन्छ । यो पर्व माघ शुक्ल प्रतिपदाको दिनदेखि सात दिनसम्म वा एक महिनासम्म आफ्नो क्षमताले भ्याएसम्म मनाउने गर्छन् । रोटी (खाप्सी), फलफूल, मासुको परिकार, छ्याङ, आदि तयार पारी पहिले पूजा गरी वा देउता (कुलदेवता)लाई चढाई त्यसपछि सबै मिलेर रमाइलो गर्दै मनाउने गरिन्छ । यस अवसरमा आफ्ना इष्टमित्र, कुलकुटुम्ब, छोरीचेली, दाजुभाइ आदि सबैलाई बोलाउने गर्दछन् । यस पर्वमा घरको सबै जनालाई नयाँ कपडा ल्याउँछन् । घर, बाटो, आँगन सफा पार्छन् । यस पर्व मनाउँदा घरमै लामागुरू ल्याई शान्तिको पूजापाठ गरी मनाउँछन् । सबै जना मिलेर समूहिक रूपमा गुम्बामा लामा गुरूद्वारा पूजापाठ गरी मनाउने पनि गरिन्छ । 'ल्होछार' मा सेलो गाउँछन्, नृत्य गर्छन्, डम्फु बजाई रमाइलो गर्छन् साथमा शुभ-कामना आदानप्रदान पनि गर्दछन् ।

यो चाड नेपालमा तामाङ, गुरुङ, सेर्पा, थकाली, मनाङ्गी, हुम्ली, जिरेल, भोट, दुरा, ट्योल्मो आदि जनजातिहरूले मनाउने गर्दछन् । नेपाल देशबाहेक अन्य देशहरूमा चीन, हङकङ, जापान, मङ्गोलिया, बर्मा, भियतनाम, भुटान, ताइवान, थाइलैण्ड, लाओस, मलेशिया, सिंगापुर, कोरिया, भारतको सिक्कम, दार्जिलिङ आदि देशहरूमा पनि ल्होछार चाड मनाउँछन् ।

२.३.२ माघे सङ्क्रान्ति

माघे सङ्क्रान्तिमा बिहानै उठी मक्कर नुहाउने भनी नजिकैको नदी, खोला, धारा आदि ठाउँमा गई नुहाउने गर्दछन् । त्यसपछि आफूभन्दा ठूलोलाई ढोगी वन तरूल खाने र त्यस पछिमात्र अरू सामग्री खाने चलन छ । यस पर्वमा पनि रोटी, मासुको परिकार, फलफूल, छ्याङ

^{१९} परशुराम, तामाङ, ल्होछार परम्परा, (दो. सं.), काठमाडौं : ने. ता. घे., वि. सं. २०५५, पृ. ४ ।

आदि बनाएर खाने, आफन्तहरूलाई बोलाउने र रमाइलो गर्ने चलन छ । माघे सङ्क्रान्तिमा नजिकका तीर्थस्थलहरूमा मेला लाग्ने र त्यहाँ तामाङ सेलो जुहारी गाउने चलन छ ।

२.३.३ वैशाख पूर्णिमा

वैशाख पूर्णिमा तामाङहरूको अर्को महत्त्वपूर्ण चाड हो । यस दिन गौतम बुद्धको जन्म, बोधिज्ञान र महापरिनिर्वाण भएको दिन हो । यस दिन तामाङहरूले घरमा बत्ती बाली शान्ति र सुखको कामना गर्दै पूजा गर्छन् । बौद्ध गुम्बा, विहार र सार्वजनिक स्थलहरूमा जम्मा भई मनाउने गर्दछन् । लामाहरू यो दिन विशेष किसिमले बुद्ध जयन्ती मनाउँछन् । गाउँघरतिर यस दिनमा पनि जात्रा लाग्ने गर्दछ र त्यसरी नै तामाङहरू सेलो गाएर जात्रा भर्ने गर्छन् ।

२.३.४ साउने सङ्क्रान्ति

यस पर्वमा पनि तामाङहरू रोटी, मासुको परिकार, छयाड आदि बनाएर खाने र आनन्दपूर्वक चाड मनाउने गर्छन् । आफन्तहरू बोलाएर रमाइलो गर्छन् । साउने सङ्क्रान्तिको बेलुका लुतोबूढी प्याकने चलन छ । यो प्याकनुको अर्थ जति पनि दशाग्रहरू छन्, ती सबै लैजाओस् भनेर हो भन्ने भनाइ पाइन्छ ।

२.३.५ सिमेभूमे पूजा

तामाङहरू प्रत्येक वर्षको कार्तिक अथवा मंसिर महिनामा सिमेभूमे पूजा गर्दछन् । यसलाई तामाङ भाषामा 'सिप्त छयोत्पा' भन्दछन् । आफ्नै गाउँको भाँक्रीद्वारा गरिने यस पूजाका लागि घरको तर्फबाट एउटा कुखुरा, जाँड वा रक्सीको सगुन, टोटलाको फूल, पञ्चरङ्गी ध्वजा, काँचो धागोको साथमा पूजासामग्री चाहिन्छ । तामाङहरू आफ्ना खेतका अन्नहरू काटेर उठाउनुपूर्व साँभसाँभमा आफ्ना खेतको छेउमा पानीको मूल, खोलानालाहरूमा भएका ढुङ्गाहरूमध्ये एउटा ढुङ्गामा सिमेभूमेको प्रतिमूर्ति स्थापना गरी यो पूजा गर्दछन् । त्यसपछि खेतबाट धानबाली घरमा लाने काम गरिन्छ । यसरी पूजा गरी भित्र्याइएको बालीमा सह हुने, रोगव्याधि नलाग्ने प्रकृतिप्रकोप नहुने विश्वास गरिन्छ ।^{२०}

२.३.६ गोठपूजा

गाउँघरको तामाङहरूका प्रमुख पेसा नै पशुपालन भएको हुनाले गोठालाहरू गोठ सार्दा, पशु बिरामी हुँदा, पशुपक्षीको भलाइको लागि गोठपूजा गर्दछन् । गोठपूजा गरेपछि बस्तुभाउ सबैलाई राम्रो हुन्छ, भन्ने विश्वास रहेको देखिन्छ । गोठालाहरू सेलो गाएर रमाइलो गर्छन् ।

२.३.७ दशैं

खास गरी तामाङहरू दशैंमा आफ्नो मान्यजनबाट सेतो टीका लगाई मोलम थाप्ने गर्छन् । हिन्दूहरूले जस्तो घटस्थापनामा जमरा राख्ने, अष्टमी/नवमीमा बलिपूजा गर्ने र दशमीमा रातो टीका, जमरा जगाउने गर्दैनन् ।^{२१} दशैं तामाङहरूको चाड होइन, यो त हिन्दू राज्य र हिन्दू संस्कारको प्रभाव पर्नाले मानेको देखिन्छ । यद्यपि तामाङहरूले आजभोलि दशैं मान्न छाडेको देखिन्छ ।

^{२०} रवीन्द्र, तामाङ, तामाङ चाडपर्व र पूजाहरू, काठमाडौं : तामाङ समाज अनुसन्धान तथा विकास केन्द्र, वि.सं.२०५६, पृ.७५ ।

^{२१} परशुराम, तामाङ, पूर्ववत्, पृ. १६७ ।

२.३.८ तिहार

चेली र माइतीको गाढा सम्बन्ध कायम हुने भएकोले तामाङहरू तिहार चाड धुमधामका साथ मनाउँछन् । यमपञ्चक भनिने यस चाडका सबै पूजाहरू गरिए तापनि लक्ष्मीपूजा वा डोल्मोपूजा श्रद्धापूर्वक पूजा आराधना गरिन्छ । लक्ष्मीपूजाको बेलुकी भैलो र गोरू पूजाको बेलुकी देउसी खेल्ने परम्परा नेपालका प्रायः सबै जातमा पाइन्छ । तामाङ समाजमा पनि देउसी र भैलो खेल्ने चलन छ । यस चाडलाई धार्मिक दृष्टिले मात्र होइन, सामाजिक तथा पारिवारिक महत्त्वका दृष्टिले पनि मानेको पाइन्छ ।

२.४ तामाङ भाषा

भाषा मानवसभ्यताको प्रथम महत्त्वपूर्ण आविष्कार हो । भाषा मानव जीवनका सम्पूर्ण क्रियाकलाप, चिन्तनमनन तथा अभिव्यक्तिहरूको सबैभन्दा सशक्त माध्यम भएकोले मानवसमाजमा यसको अत्यन्त महत्त्वपूर्ण भूमिका छ । हरेक भाषा जातीय जीवनभित्र निरन्तर हुँकिदै आएको हुन्छ । भाषा अत्यन्त परिवर्तनशील विषय भएकाले मनुष्य समाजको विकाससँगसँगै तथा आवश्यकता र समयसँगसँगै बदलिदै जान्छ । भाषाको उपलब्धिपछि नै मानवजीवनमा स्थिरता आएको हुन सक्छ, भन्ने विद्वानहरूको अनुमान छ, किनभने विकासका बाटातर्फ पाइला चालेका मानवजाति आफ्नो स्थिरताको आवश्यकता अवश्य पनि अनुभूत गर्छन् ।

भाषाका विद्वानले पनि मानिसलाई सामाजिक प्राणीका रूपका उभ्याउने मुख्य माध्यम नै भाषा हो भन्ने कुरा स्वीकारेका छन् । भाषा मानिसलाई सभ्य र सृजनशील बनाउन सहयोग पुऱ्याउने एउटा प्रमुख साधन हो । आज विश्वमा चार हजारभन्दा बढी भाषा बोलिन्छन् । नेपाल बहुजातीय, बहुभाषिक र बहुसांस्कृतिक राष्ट्र भएकोले यहाँ ८० भन्दा बढी भाषा बोलिन्छन् र तीमध्ये तामाङ भाषा पनि एक हो । कुल जनसङ्ख्या १,८४,९१,०९७ मध्ये ४.९१ प्रतिशत जनताले बोल्ने एउटा मुख्य भाषा तामाङ भाषा हो । नेपालमा तामाङ जातिको सङ्ख्या ९,०४,४५६ (पपुलेशन सेन्सस्) ^{२२} भए पनि नेपालको पूर्वी र दक्षिणी भागतिर बसोबास गर्ने तामाङहरूले नेपाली भाषा नै प्रयोग गर्ने र प्रचलनमा ल्याउने गरेकोले तामाङ भाषीहरूको सङ्ख्या देशको कुल जनसङ्ख्यामा कम देखिन्छ । सरकारी तथ्याङ्कमा यसरी देखाए पनि अहिले तामाङहरूले आफ्नो जनसङ्ख्या ६० लाख भन्दा माथि भएको दावी गरेका छन् ।

तामाङहरू आफूले बोल्ने भाषालाई तामाङ भाषा भन्दछन् । भाषाविद्हरूले यस भाषालाई असर्वनामिक शाखाको तामाङ समूहभित्र राखेका छन् । लिङ्ग, वचन नहुनु यस भाषाको विशेषता हो । तान प्रधान कर्तृ वाच्यमात्र हुनका साथै कर्ता, कर्म र क्रिया यस भाषाको बनोट हो । त्यस्तै कर्ताको लिङ्ग, पुरूष र वचनका आधारमा क्रिया रूपमान नहुनु अर्को विशेषता हो ।^{२३}

तामाङ भाषा खास गरी मध्य नेपालको नुवाकोट, धादिङ, रसुवा, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुली, रामेछाप, दोलखा, मकवानपुरजस्ता भूभागमा बढी मात्रामा बोलिन्छ । काठमाडौं, ललितपुर, भक्तपुर लगायत नेपाल भरी नै तामाङ भाषा बोल्नेहरूको सङ्ख्या

^{२२} पपुलेशन सेन्सस्, सन् १९९१, भोल्यूम एक, पार्ट ६ ।

^{२३} रवीन्द्र, तामाङ, पूर्ववत्, पृ. ४२ ।

प्रशस्त मात्रामा पाइन्छन् । हाल तामाङहरू नेपालको ७५ वटै जिल्लामा रहेको २०४८ सालको जनगणनाको तथ्याङ्कले देखाएको छ ।

तामाङ भाषाको विषयमा चर्चा गर्दा यो भाषा संसारको कुन भाषिक परिवारभित्र पर्दछ, र यसको शाखा कुन हो भन्ने कुराको उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक हुनेछ । हालसम्म पनि नेपालमा बोलिने भाषाहरू कति परिवारका छन् भन्ने कुराको राम्रो खोजीनीति भइसकेको छैन । मोटामाटी रूपमा अहिलेसम्म थाहा भएअनुसार नेपालमा चार परिवारका भाषा बोलिन्छन् भन्ने विद्वानहरूको राय देखिन्छ ।^{२४} ती भाषा परिवारहरू हुन् –

- क. आग्नेली परिवार
- ख. द्रविड परिवार
- ग. भोटबर्मेली परिवार
- घ. आर्ययुरोपेली परिवार

माथिका भाषिक परिवारभित्रका भाषाहरूलाई हेर्दा तामाङ भाषा भोटबर्मेली भाषा परिवारभित्र पर्दछ । नेपालमा भोटबर्मेली परिवारका भाषाहरूमा सबभन्दा बढी सङ्ख्याले बोल्ने भाषा तामाङ भाषा नै हो ।

तामाङ भाषाभित्र पनि भौगोलिक कारणले गर्दा बोलीमा फरक भेटिन्छ । रसुवा, धादिङ र नुवाकोटतिरको तामाङ बोली फरक हुन्छ । काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुली, ललितपुर, मकवानपुर आदि ठाउँको तामाङ बोली फरक हुन्छ । सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप, दोलखा आदि ठाउँको तामाङले बोल्ने बोली फरक हुन्छ । यसरी बोलीमा फरक परे पनि तामाङहरूको भाषा भने एउटै हो ।

२.५ वेशभूषा

तामाङहरू भौगोलिक अवस्थाअनुसार उत्तरी क्षेत्रमा तिब्बती ढङ्गका कपडाहरू लगाउँछन् भने दक्षिणी क्षेत्रमा स्थानीय परिवेशअनुसारको वेशभूषा लगाउँछन् । उत्तरी क्षेत्रमा बस्ने तामाङहरू सामान्यतः पुङ्गा, बख्खु र दोचा लगाउँछन् भने अलि दक्षिणतिरका लेकाली तामाङहरू पातलो कपडाको दौरा, सुरूवालमाथि राडीपाखीको बाँकाटे भोटो लगाउँछन् । विवाहिता तिब्बती तथा सेर्पा स्वास्नीमानिसहरू पाङ्दे अगाडिपट्टि लगाउँछन् भने विवाहित तामाङसेनीहरू पाङ्दे आगडि-पछाडि दुवैतिर लगाउँछन् । पूर्वी भेकका तामाङहरू अथवा तामाङसेनीहरू सर्ट, कोट, पाइन्ट र कालो भुइँ भएको सेतो वा रङ्गीन छिटको फरिया वा रातो कलेजी रङको फरिया र मखमली चोली मन पराउँछन् । पश्चिमतिरका तामाङसेनीहरू घाँघर, लुङ्गी, साडी र चौबन्दीसित पछ्यौरा ओढ्दछन्, पाङ्दे पछाडिपट्टि लगाउँछन् ।^{२५}

तामाङहरूको शारीरिक बनोट हृष्टपुष्ट बलियो हुन्छ, उनीहरू शान्त र सोझा प्रकृतिका हुन्छन् । धेरै अग्ला हुँदैनन् । तिनीहरू दौरा सुरूवाल र इस्टकोट लगाउँछन् । कम्मरमा पटुका कस्छन् र खुकुरी भिर्दछन् । त्यसैगरी महिलाहरू बुट्टेदार गुन्यूचोली लगाउने र कम्मरमा पटुका बाँध्ने गर्दछन् । कतैकतै चोली माथि इस्टकोट लगाउने पनि गर्दछन् । वर्गाकार घलेकको त्रिकोण बनाई कपाल छोप्नुका साथै कोही घलेकलाई कम्मरसम्म पुऱ्याउने गर्दछन् । कसैले

^{२४} चूडामणि, बन्धु, नेपाली भाषाको उत्पत्ति, (पाँ. सं.), काठमाडौं : सा. प्र., वि. सं. २०५२, पृ. १८५ ।

^{२५} परशुराम, तामाङ, पूर्ववत्, पृ. १७३-१७४ ।

घलेक गाँठो बनाईबाँध्ने पनि गर्दछन् । स-साना नानीहरू घाँघर लगाउँदछन् । गुन्यूचोली दिएपछि घाँघर लगाउँन छोड्छन् । तामाड नारीहरू सुन अधिक लगाउँछन् । 'नाक कानमा सुनको एकटुक्रा गहना नलगाए हामीलाई हाम्रो स्वर्णभूमिले सराप्तछ' भन्ने मान्यता राख्दछन् । उनीहरू कानमा चेप्टेसुन, कर्णफूल, टाउकोमा शिरमुन्त्री, कानमा ढुङ्गी, नाकमा बुलाकी लगाउँछन् । प्वाँलोको माला लगाउँने प्रचलन कम हुँदै गैरहेको छ भने तिलहरी लगाउँने चलन तामाड नारीहरूमा पाइदैन । विवाहित वा अविवाहित नारीले पोले लगाउँछन् । पुरुषहरू कानमा बिरबल लगाउँछन् । त्यस्तै महिलाहरू हातमा चाँदीका बाला, छातीमा चाँदीको सिक्रीमा जन्तर र घाँटीमा पैसाहरूको माला पनि लगाउँछन् ।^{२६}

२.६ धर्म

धर्मजस्तो विषयलाई कुनै परिभाषामा सीमित गर्न सकिन्न तापनि धर्मको बारेमा चर्चा हुँदा विभिन्न किसिमले आआफ्ना मत प्रकट गरेको पाइन्छ । कति विद्वान्ले व्यक्ति वा वस्तुमा भएको स्वाभाविक गुण नै धर्म हो भनेर व्याख्या गरेका छन् भने कतिले धर्मलाई गुण, स्वभाव, सहज वृत्ति, स्वर्ग प्राप्त गर्ने बाटो, कतव्य, सत्कर्म, व्यवहार आदि बताएका छन् ।

भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ- "तिमी बुद्ध धर्म र संघको आश्रय लिएर आफ्नै मेहनतद्वारा आफ्नो एवम् अरूको दुःख हटाऊ । जगत् संसारको उद्धार गर ।"^{२७} यसर्थ अन्तमा आफू, आफ्नो परिवार, समाज, देश एवम् मानव मात्रको कल्याणको लागि उद्धार गर, बुद्ध मूर्ति पुजेर वा प्रार्थना गरेर मात्र कल्याण हुँदैन ।

इस्वी ४०० वर्षपूर्व ग्रीक दार्शनिक सोक्रेटसले तत्कालीन समाजमा भएका अनियन्त्रित भ्रष्टाचार, कुप्रथा, शोषण र कुव्यवस्थाबाट जनतालाई मुक्त गराउनका लागि सत्य नै धर्म हो र असत्य नै पाप हो भन्ने दृष्टिकोण जनताका अगाडि राखेर सबैलाई सत्मार्गमा लाग्ने सन्देश दिएका थिए । त्यस्तै हिन्दूहरूको पवित्र ग्रन्थ गीतामा श्रीकृष्णले अर्जुनलाई असत्य र अन्यायसँग लडेर सत्यको स्थापना गर्नु नै धर्म हो; अर्थात् सत्कर्म नै धर्म हो भनेर अर्जुनलाई सम्झाएका थिए ।

राजनीतिक दर्शनका प्रतिपादक सुकरातले पनि धेरैले रूचाएको काम धर्म हो र सबैले नरूचाएको काम अधर्म हो भनेका छन् । अधिकांश जनइच्छा जेमा प्रतिबिम्बित छ, त्यो नै धर्म हो भन्ने यसको आशय हो । सङ्क्षेपमा भन्नु पर्दा पाप, दुष्कर्म तथा भ्रष्टाचार निवारण गरी पवित्र एवम् आदर्श समाजको सिर्जनाका लागि ठूलाठूला विद्वान्, बुज्जुक महात्माहरूद्वारा प्रतिपादित नीति र विधिविधान नै धर्म हो अर्थात् आध्यात्मिक सत्तामा विश्वास राख्नु नै धर्म हो ।^{२८}

हिन्दू धर्मका जन्मेदेखि मृत्युसम्मका क्रियाकलाप, आचार संस्कार र जीवनका प्रत्येक पाइलामा गरिने नित्य धर्मसँग सम्बन्धित भएका हुन्छन् । स्नान, खानपान, दिनुलिनु, खानु खुवाउनु, सुत्नु बस्नु आदि सबै धर्मसँग नै सम्बन्धित रहेका छन् ।

^{२६} रवीन्द्र, तामाड, पूर्ववत्, पृ. ४२ ।

^{२७} व.आ. कनकद्वीप, बुद्ध धर्मको सार सङ्क्षेप, काठमाडौं : आनन्दकूटी विहार, ई.सं. १९८९, पृ. ६ ।

^{२८} महेश्वर, शर्मा, "राष्ट्रिय संस्कृति र पञ्चायत", हाम्रो संस्कृति, वर्ष ३, अङ्क १-३, वि.सं. २०२५ जेष्ठ, पृ. ५८ ।

तामाङहरू प्रारम्भमा बोन धर्म मान्दथे । बौद्ध धर्मको उत्पत्ति भएपछि, यस धर्म मान्नथाले । खास गरी यिनीहरू बुद्ध धर्मको पनि लामावादी बुद्ध धर्म मान्दछन् । त्यसैले तामाङहरू भगवान बुद्धलाई भन्दा गुरू पद्मासम्भवलाई पुज्दछन् । तामाङ जातिमा बोन(प्रकृतिपूजक) र लामाबौद्ध धर्मको समिश्रण अभै पनि जीवित छन् । प्रत्येक गाउँमा घ्याङ गुम्बाको निर्माण गरी लामापुरोहितद्वारा पूजाआजा र संस्कार सम्पन्न गर्नु, रोग व्याधिका लागि भाक्री प्रथा मान्नु खेती गर्नु पूर्व र बाली भियाएपछि, भूमे पूजा गर्नु यसको ज्वलन्त प्रमाणहरू हुन् ।^{२९}

माथिका कुरालाई ध्यानमा राखेर विचार गर्ने हो भने लोकको हितका लागि अँगालिने कर्म नै धर्म हो भन्न सकिन्छ, किनभने धर्मले मानिसलाई पापकर्मबाट बचाउँछ । कुमार्गमा लाग्नबाट रोक्दछ, र सत्कार्य र सद्व्यवहार गरेर सदमार्गमा हिंड्न सिकाउँछ । त्यसैले यस लोकको हितका लागि मानिसमा भएका थुप्रै कमजोरीबाट समाज अव्यवस्थित तथा अन्याय-अत्याचारको अखडा बन्न नपाओस भनेर नै धर्मको प्रादुर्भाव भएको हो । नेपाल अनेक जातजातिको फूलबारी भएकाले यहाँ बौद्ध, हिन्दू, मुस्लिम, क्रिस्चियन आदि विभिन्न धर्मावलम्बीहरू एक-आपसमा मिलेर बसेका छन् । नेपाल अति प्राचीन मुलुक भएकाले आदिम कालदेखि नै यहाँ विभिन्न जातजाति बस्दै आएका र ती आदिवासी समुहमध्येको एउटा प्रमुख जाति तामाङ हो । अतः तामाङहरू औपचारिक धर्मको नाम लिँदा बुद्ध धर्मको नाम लिन्छन् । आफ्नो सम्पूर्ण जन्मदेखि मृत्युसम्मका संस्कारिक कार्यहरू बुद्ध धर्म अनुसार गर्दछन् । त्यसैले तामाङ जातिलाई बौद्धधर्मावलम्बी भनिन्छ ।

२.७ निष्कर्ष

नेपालमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरू मध्ये तामाङ जाति पनि छुट्टै संस्कृति, भाषा र निजीपन भएको जाति हो । यो जाति नेपालको मध्यपहाडीभागदेखि उच्च हिमालीभागसम्म छरिएर रहेको छ । खास गरी सिन्धुली, रामेछाप, दोलख, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलान्चोक, धादिङ, रसुवा, नुवाकोट, मकवानपुर, काठमाडौं, ललितपुर, भक्तपुर आदि जिल्लाहरू तामाङ जातिका आदिम बसोबास भएको क्षेत्रहरू हुन् भने पोखरा, गोरखा, सोलुखुम्बु, खोटाङ्ग, उदयपुर, भोजपुर, धरान, सर्लाही, सिराहा, भापा, इलाम आदि जिल्लाहरूका साथसाथै पश्चिममा मनाङ, मुस्ताङतिर पनि तामाङ जातिहरूको बस्ती रहेको छ भन्ने तामाङ विद्हरूको भनाई छ । देश बाहिरको कुरा गर्ने हो भने दार्जिलीङ, सिक्किम, बर्मा, हङ्कङ, सिङ्गापुर, ब्रुनाइ, जापान, अमेरिका, क्यानडा, बेलायत आदि मुलुकहरूमा तामाङ जाति रहेको देखिन्छ । यस अध्यायमा मोटामोटीरूपमा तामाङ जातिको परिचय, संस्कार भित्र पर्ने न्वारान, पास्नी, छेवार, टापचे, गुन्युचोली, विवाह र घेवा वा अन्त्येष्टि क्रिया, चाडपर्वहरूमा ल्होछार, माघे सङ्क्रान्ति, वैशाख पूर्णिमा, साउने सङ्क्रान्ति, सिमेभूमे पूजा, गोठपूजा, दसैं र तिहार, तामाङ भाषा, वेशभूषाका साथै धर्मका बारेमा चर्चा गरी तामाङ जातिलाई छोटोरूपमा चिनाउने प्रयास गरिएको छ ।

^{२९} रवीन्द्र, तामाङ, पूर्ववत्, पृ. ४३ ।

परिच्छेद तीन तामाङ्ग सेलोको परिचय

३.१ लोकगीतको परिचय

तामाङ्ग सेलो नेपाली लोकगीतको एक अभिन्न अङ्ग हो । अन्य भाषाभाषीका लोकगीतहरूमा पाइने विशेषता सेलोमा पनि पाइन्छ । अतः सेलोको परिचय दिनुभन्दा अगाडि लोकगीतको परिचयात्मक चर्चा गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ ।

गीत शब्दको व्युत्पत्ति गै+क्त = गीत हुन्छ, जसको अर्थ गाना, भजन हुन्छ । गीतलाई सामान्यतः पद्यको प्रकार भनिन्छ । पूर्वमा पद्यको परम्परा ऋग्वेदजस्तो प्राचीनतम ग्रन्थदेखि चलिआएको पाइन्छ, तर गीतको भने त्यति पुरानो परम्परा पाइन्छ । पूर्वमा गीतको परम्परा संस्कृतिका प्रख्यात कवि जयदेव र उनको सुप्रसिद्ध कृति 'गीतगोविन्द' देखि सुरुवात भएको मानिन्छ । नेपालीमा हीन्यव्याकरणी विद्यापतिलाई गीतिछन्दका प्रथम प्रयोक्ता मानिन्छ ।^{३०}

मोहनराज शर्माका अनुसार गीतको परिभाषा- "गीत पद्यको त्यस छोटो र आख्यानरहित गेय संरचनालाई भनिन्छ, जसमा कुनै भाव विचारको, प्रक्रियाको अथवा मानसिक अवस्थाको तीव्र अभिव्यक्ति हुन्छ ।"^{३१}

गीत मूलतः पद्य विधा हो । पद्यविधा भएकाले यसमा गण, मात्रा मिलाएका पाइन्छन् । यसरी गण, मात्रा मिलाउनु भनेको यसलाई लयबद्धता र नियमितता दिनु हो । यो छोटो र आख्यानरहित भएको पाइन्छ । यो गेय हुने भएकोले नियमको बढी पालना भएको पाइन्छ । यो एउटा सानो संरचना भएर पनि यसमा आदि, मध्य र अन्त्य भागले पूर्ण भएको पाइन्छ । अतः यसको आदि भागमा विषय प्रवेश, मध्य भागमा र आदि भागमा स्थापित विषयले मूर्त रूप पाउँछ, भने अन्त्य भागलाई उपसंहार मानिएको पाइन्छ ।^{३२}

गीत र लोकगीत दुवै जीवनका अभिव्यक्तिमा आउने गुञ्जन हो । दुवैथरी गीतले जीवन र जगतका सूक्ष्म कुरा व्यक्त गरिएको पाइन्छ, भनेर लोकगीतले लोकजीवनका जाग्रत, प्रफुल्लित, दुःखित् आदि क्षणलाई समेटेको पाइन्छ । लोकगीत जाति, लिङ्ग र समाजको भेदभाव नगरी हरेक उमेर र वर्गले स्वच्छन्द भएर गाएका पाइन्छन् । अतः भिन्नता यति हो, लोकगीतले चाहिँ लोकमानस सुसेलेको हुन्छ, भने गीतमा चाहिँ कवि हृदय बोलेको हुन्छ ।^{३३}

^{३०} मोहनराज, शर्मा, "गीत-विश्लेषणका समकालीन आधारहरू", प्रज्ञा, वर्ष २२, पुर्णाङ्क ७७, वि.सं. २०५० फागुन-जेष्ठ, पृ. २५-२६ ।

^{३१} मोहनराज, शर्मा, पूर्ववत्, पृ. २७ ।

^{३२} मोहनराज, शर्मा, पूर्ववत्, पृ. २७-२८ ।

^{३३} कृष्णप्रसाद, पराजुली "गीत र लोकगीत : केही चर्चा" प्रज्ञा, वर्ष २२, पुर्णाङ्क ७७, वि.सं. २०५० फागुन-जेष्ठ, पृ. ५९ ।

लोकगीत लोकजीवनको रागात्मक स्वतःस्फूर्त अभिव्यक्ति हो । यसमा लोकको सम्पूर्ण चित्र प्रस्तुत भएको हुन्छ । यसमा लोकको संस्कृति अभिव्यक्त भएको हुन्छ । यसले जस्तै कठोर हृदयलाई पनि पगाल्न सक्ने विशेषता बोकेको हुन्छ, मानव हृदयमा रहेका प्रेम, करुणा, आशा, निराशा, हर्ष, पीडा आदिको अभिव्यक्ति यसमा हुन्छ । यस्ता अभिव्यक्तिहरूले गीत गाउने र सुन्नेहरूको हृदयलाई रसमय बनाउँदछन् ।^{३४}

लोकगीत लोकसाहित्यको एउटा प्रमुख अङ्ग हो । लोकसाहित्य शब्द अङ्ग्रेजीको फोक लिटरेचर शब्दको समानार्थी रूपमा प्रयोग गरिएको छ, जसको अर्थ हुन्छ जनसाधारणले मौखिक परम्पराबाट रच्यै र हुर्काउँदै ल्याएको साहित्य । लोकजीवनका तीता-मीठा अनुभूतिहरू त्यो सहज अभिव्यक्ति, जहाँ शास्त्रीय बन्धन र कलात्मक सचेतता हुँदैन, त्यो लोकसाहित्य हो । श्रुतिपरम्पराबाट बाँच्ने अलिखित विधा हुनाले लोकसाहित्यमा रचयिताको अस्तित्व हुँदैन । लय वा भाका प्रधान भएर वाणीका रूपमा अभिव्यक्त भएको हार्दिक अनुभूति नै गीत हो । जब लोकले आफ्ना विरह, वेदना, सौन्दर्य तथा शृङ्गारभावलाई सहज र स्वाभाविक पाराले उन्मुक्त स्वरलहरीमा पोख्दछन्, त्यसले लोकगीतको संज्ञा पाउँछ । यसलाई अझ यसरी अर्थ्याउन सकिन्छ- लोकका कुनै एक/दुई प्रतिभाद्वारा लोकजीवनका हाँसो, आँसु, दर्द, पीडा, स्थिति-परिस्थितिजन्य भावनालाई जीवन्त शब्द दिएर हृदयका गहिराइबाट उठेका स्वरलहरीमा अभिव्यक्त गर्दा लोकगीत बन्दछ । एउटा मुखबाट निस्केको शब्द र भाका श्रुतिपरम्पराद्वारा सयौं कण्ठबाट बग्न थाल्दछ, अनि एउटा डाडाँबाट अर्को डाडाँ हुँदै अनन्त स्वरमा व्यापक बन्न पुग्दछ । फलतः व्यक्ति विशेषको रचना भए पनि व्यक्ति गौण र रचनाप्रधान हुँदै जान्छ ।

लोकगीत जातीयताको साँघुरो घेरा र मनोव्यथाको सङ्कुचिततालाई पार गरेर मानिसको सार्वजनिक ढुकढुकी बन्न पुगेको पाइन्छ । लोकगीत जाति र थरको सीमामा कैद नभएर लोकको नै मनमा बस्न पुगेको छ । लोकगीतले जीवनका सङ्कुचित भावना, धनी-गरिब, उचनीच आदिको साँगुरो घेरा पार गरेर लोकलयलाई समग्रतामा बाँच्न सिकाएको छ । यसैले लोकगीतलाई विशाल साहित्यिक वाटिकाको एउटा सुन्दर फूलको रूपमा विद्वान्हरूले लिएका छन् ।

३.२ सेलोको परिचय र परिभाषा

श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहको 'यो नेपाल चार वर्ण छत्तीस जातको साभा फूलबारी हो' भन्ने उद्गारबाट संस्कृतिका धनी नेपालीहरू जातीय सभ्यता, महत्ता र विशेषतामा पनि सम्पन्न छन् भन्ने कुरा पुष्टि हुन्छ । पृथ्वीनारायण शाहले त्यस समयमा परिकल्पना गरेका फूलबारीका विभिन्न फूलमध्ये तामाङ जाति पनि एक हो भन्ने कुराको प्रमाण नेपालको इतिहास, अभिलेख र प्राचीन सुरक्षित पाण्डुलिपिबाट पाइन्छ । जातीय इतिहासका आधारमा अध्ययन गर्दा अति प्राचीन समयदेखि आफ्नो छुट्टै अस्तित्व र पहिचान लिएर नेपालमा रहँदै आएका तामाङ जातिका आफ्नै भाषा, संस्कृति र परम्परा रहेका छन् । यिनै परम्परा र संस्कृतिमध्ये सेलो परम्परागत तामाङ समाजको अत्यन्त महत्त्वपूर्ण संस्कृति हो । नेपाली ग्रामीण समाजमा खास गरी लोकगीत, लोकनृत्य र लोककथाको क्षेत्रमा तामाङ जातिको योगदान विशेष उल्लेखनीय देखिन्छ ।^{३५}

^{३४} चूडामणि, बन्धु, नेपाली लोकसाहित्य, काठमाडौं : एकता बुक्स, वि.सं. २०५८, पृ. ११५ ।

^{३५} मेचीदेखि महाकाली, काठमाडौं : श्री ५ को सरकार सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय, सूचना विभाग, वि.सं. २०३१, पृ. ४९७ ।

नेपाली वृहत् शब्दकोश अनुसार - तामाङ, भोटे, सेर्पा आदिका लोकगीतका चरणमा सात वा आठ अक्षर हुने लय सेलोगीत हो भनिएको छ।^{३६}

‘सेलो’ शब्द संस्कृतको शैली शब्दबाट आएको हो। शैली शब्दको अर्थ साहित्यिक रचनामा लेखकका व्यक्तिविशेषताको छाप दिने वा विषयवस्तुका अनुकूल भाव अभिव्यक्ति हुने खास ढाँचा हो। यसरी गरिएको भाव अभिव्यक्तिमा सरल शैली, आलाङ्कारिक शैली, तार्किक शैली, रसानुभूति आएको हुन्छ।^{३७} अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा सेलोमा साहित्यमा हुने गुणहरू, सिद्धान्तहरू, रीतिहरू लोकलयात्मक ढाँचामा अन्तर्भूत भएको हुन्छ।

सामान्य अर्थमा सेलो भनेको भाका हो र व्हाई भनेको गीत हो अर्थात् सेलो भनेको तामाङ जातिको सम्पूर्ण पाटो हो भने व्हाई भनेको तामाङ जातिको एउटा हाँगो वा शाखा मात्र हो। जुन सेलोमा वा नृत्यमा तामाङहरूको संस्कार, तामाङहरूको रीतिरिवाज, हाँसेको, रोएको, उकाली ओराली गरेको, तामाङहरूका सुस्केराहरू, एउटा ठेलागाडावालले ठेला ठेल्दाको मर्म, एउटा भरियाले टाउकोमा भारी बोकी चौतारामा बिसाएर हा...ई गर्दाको अवस्था १८ औं शताब्दीमा कपास टिप्ने-कात्ने हबसीहरू, बर्माको जङ्गलमा जसरी सताइए, त्यो दर्दको चित्रण तामाङ सेलोमा सबल रूपमा पोखिएको पाइन्छ।^{३८}

प्राचीन कालदेखि नै तामाङ, गुरुङ, मगर, राई, लिम्बू, बाहुन, क्षेत्री, दमाई, चौधरी, कामी, सार्की आदि दर्जनौ जातिहरूले एकातिर तिनका विविध जातिगत संस्कार र संस्कृतिलाई हुर्काउँदै आएका छन् भने अर्कातिर यस अनेकतामा एकता झल्काउने खालका केही साझा संस्कृतिको विकास पनि गर्दै आएका छन्। हाम्रो देशका अधिकांश नेपाली जनता कृषिमा आधारित छन्। यस देशका निवासीहरू तामाङ, मगर, बाहुन, क्षेत्री, गुरुङ आदि जातिका, लोग्नेमानिसहरू सेनामा भर्ती हुने तथा अध्ययन-अध्यापनको सिलसिलामा देश-विदेश जाने गर्छन्। तिनका पत्नी-प्रेयसीहरू घर गाउँकै सेरोफेरोमा रहेर जवानीका क्षणहरू विरही गीत गाई बिताउन बाध्य हुन्छन्। त्यसैगरी तामाङ सेलोको सम्बन्धमा बन्धु भन्छन् - तामाङ लोकगीतको सेलो लय नेपाली समाजमा लोकप्रिय रहिआएको पाइन्छ।^{३९}

सेलोको चलन मनोरञ्जनका साधनको रूपमा मात्र भएको होइन, यसबाट सामाजिक, सांस्कृतिक, पारम्परिक, शैक्षिक एवम् विकासशील गतिविधिको भित्री दर्बिलो पाउँदै लगेको हुन्छ, जसले गर्दा परम्परागत एकताको भावना जगाई मानिसमा हनुपर्ने वास्तविक महत्त्वको चिनारी गराउँछ। यसरी पुरानो संस्कृतिको जगेर्ना र सिर्जनाका लागि तामाङ सेलोले महत्त्वपूर्ण स्थान ओगट्न सफल भएको देखिन्छ।

तामाङ सेलो भनेको डम्फुको तालमा गाइने छोटोछोटो रमाइलो गीत हो। डम्फु र सेलो दुवै एक अर्कामा परिपूरक छन्, तसर्थ डम्फुबिनाको तामाङ सेलो र तामाङ सेलोबिनाको डम्फु रसबिनाको काव्य जस्तो हुन्छ। तामाङ समाजमा डम्फुरेहरू डम्फु बजाउँदै, गीत गाउँदै, त्यही डम्फुको ताल र सेलोको लयमा कहिले घुम्दै, कहिले बस्दै, कहिले उठ्दै त कहिले एकल

^{३६} बालकृष्ण, पोखरेल, नेपाली वृहत् शब्दकोश, (चौ. सं.), काठमाडौं : ने. रा. प्र. प्र., वि.सं. २०५५, पृ. १३७३।

^{३७} बालकृष्ण, पोखरेल, पूर्ववत्, पृ. १२६६।

^{३८} गोपाल, योजन, “सङ्गीत वार्तालाप” डम्फुलास्तेर, वर्ष १, अङ्क १, वि.सं. २०४९ श्रावण, पृ. ४८।

^{३९} चूडामणि, बन्धु, पूर्ववत्, पृ. १८५।

त कहिले समूहगत रूपमा नृत्यमा लीन भएका हुन्छन्।^{४०} तामाङ समाजमा तामाङसेलो गाउन लागेपछि डम्फुबाहेक अन्य बाजागाजाको आवश्यकता नै पर्दैन। त्यही डम्फु एकल बाजा र सेलोमा दिनरात सहजै बिताउन सकिन्छ। हुन त आजभोलिका युवायुवतीहरूलाई पाश्चात्य पप र पाश्चात्य वाद्यवादनको नशाले गाँजिसकेको छ, एड्सभन्दा डरलाग्दो रोग भइ प्रवेश गरिसकेको छ, गराइसकिएको छ, र आफ्नो संस्कार पहिचानलाई लात हान्ने काम भइरहेको छ। यी आधुनिक युवायुवतीहरूबाट पर्न गएका असरलाई नेपाली संस्कृतिको दुर्भाग्य मानी तामाङ संस्कृतिको जगेर्ना गर्नु सबैको सामूहिक दायित्व हुन आउँछ।

यही किसिमले नेपालका शिक्षित जनसमुदाय, युवायुवतीहरू यही रूपले पाश्चात्य सभ्यताको पछि लाग्ने हो भने केही वर्षपछि नै नेपाली संस्कृति लोप भएर जाने र नेपालीले आफूलाई चिनाउन अर्काको सहयोग माग्नुपर्ने अवस्था हुन्छ। जातजातिभन्दा ठूलो संस्कार हो, संस्कार नहराए हामी हराउँदैनौं। त्यसैले तामाङ सेलोमा देखा परेका केही पक्षहरू वा केही कमजोरीहरू होलान्, ती कमजोरीहरूको सुधार गरी नयाँ सन्ततिलाई सेलोको महत्त्व र जातीय संस्कृतिको मूल्यबारे बोध गराइ तामाङसेलोको संरक्षण गर्ने प्रयासमा लाग्नुपर्ने देखिन्छ। यसतर्फ अग्रसर हुन सकेमा अमूल्य सम्पत्ति सेलो संस्कृति नेपाली लोकसमाजको अमूल्य निधिका रूपमा सञ्चित भइरहने विश्वास गर्न सकिन्छ।

सामान्य अर्थमा तामाङ जातिले गाउने भाकालाई सेलो भन्दछन्। तर नेपाली लोकसंगीतको क्षेत्रमा तामाङ ट्वाई सेलोको रूपमा परिचित रहेको छ। संस्कृतिविज्ञहरू सेलो शब्द संस्कृत भाषाको शैली शब्दबाट बनेको हो भन्दछन्। नेपाली बृहत् शब्दकोशमा सेलो भन्नाले तामाङहरूको ७ वा ८ अक्षरको हुने लयात्मक गीति गेडा हो भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ। शरदचन्द्र दाशको 'टिबेटेन' अंग्रेजी डिस्नेरीमा 'स्हे' को अर्थ गाइने र 'लु' को अर्थ गीत भनी उल्लेख भएको छ। यही 'स्हे' र 'लु' शब्दको समास भएर सेलो शब्द निर्माण भएको हो भन्ने तामाङविद्हरूको अड्कल छ।^{४१}

'सेलो' को बारेमा विद्वानहरूका मत फरक फरक रहेको देखियो। भाषाको विकासक्रममा तामाङ भाषा तिब्बती भाषाको शाखा मानिएको छ। तामाङविद्हरूले पनि मानेको 'स्हे' र 'लु' शब्दको समासबाट नै 'सेलो' शब्दको निर्माण भएको हो भनि भन्नसकिन्छ। तसर्थ निष्कर्षमा भन्दा तामाङ भाकामा गाइने गीतलाई सेलो भनिन्छ।

३.३ सेलोको इतिहास

तामाङ सेलोको उत्पत्ति, कहिले, कसरी र कसबाट भएको भनेर किटानीका साथ भन्न सकिदैन। तर तामाङ जातिले आफ्नो भाषा, संस्कृति र सभ्यताको विकाससँगसँगै सेलो सिर्जना गर्ने, गायन गर्ने परम्पराको विकास गरेको कुरा नकार्न सकिन्न। तामाङ जातिले सेलो गाउँदा अनिवार्य रूपमा तालबाजाको रूपमा छालाद्वारा निर्मित डम्फु बाजा बजाउँछन् जसको निर्माणको किम्बदन्तीले पनि यस कुरालाई सङ्केत गर्दछ।

^{४०} रवीन्द्र, तामाङ, "तामाङ सेलो र डम्फुको उत्पत्ति", तामाङ टाइम्स, वर्ष ३, अङ्क १०-११, वि.सं. २०५७, पृ. १२।

^{४१} रवीन्द्र, तामाङ, "तामाङ सेलोको इतिहास र विवेचना" छ्योर्तेन मासिक, वर्ष २, अङ्क ७, वि.सं. २०६३ कात्तिक।

पेडदोर्जे र डम्फु (कथा)

शिकारी युगको कुरा हो । पेडदोर्जे जङ्गल घुम्दै शिकार गरी जीवन विताउँदथ्यो । त्यसबखत एक युवतीसँग उसको प्रेम भयो । उसले एक दिन शिकार खेल्दै जाँदा डाँफे चरीले आफ्नी प्रेमिकालाई नाच्दैनाच्दै फकाएको देख्यो । त्यसैको प्रेरणाले पेडदोर्जेले प्रेमिकालाई के उपहार दिन पाए खुशी हुन्थिन् होला भनी सोच्यो । यत्तिकैमा उसको ध्यान भङ्ग गर्दै सामुने एउटा घोरल देखा पऱ्यो । जसलाई धनुषवाणले हानेर माऱ्यो । अनि घोरलको मासु खाँदै जङ्गलमा बितायो । केही दिनपछि घोरलको छाला घामले सुक्यो । त्यसमा हान्दा मीठो आवाज आयो । अनि उसले सोही छालामा एउटा बाजा बनाउने निधो गऱ्यो । पेडदोर्जेले कोइरालाको रूख काटेर गोलो फ्रेम बनायो । त्यसमा छाला टाँगी बाँसको ३२ वटा किला ठोक्यो । त्यसलाई बजाउँदै रमेर सेलो गाउँदै र नृत्य गर्न थाल्यो । यसरी धेरै दिन गएको पत्तै भएन ।

उता पेडदोर्जेको प्रेमिका धेरै दिनदेखि आफ्नो प्रेमीसँग नभेटेकोले व्याकुल थिई । ऊ पेडदोर्जेलाई भेट्न जङ्गलमा पुगी । प्रेमिकाले पेडदोर्जेलाई परैवाट सेलो गाउँदै र बाजा बजाउँदै नाचेको देखी । बिस्तार-बिस्तार प्रेमिका पनि पेडदोर्जेकै तालमा ताल मिलाएर रनवन घन्काउने गरी नाच्दै गाउन थाली । यसै घटनाका आधारमा तामाङ पितामह पेडदोर्जे (व्योनदोर्जे) द्वारा डम्फु बाजाको निर्माण र सेलोको उत्पत्ति भएको हो भन्ने विश्वास गरिन्छ ।^{४२}

कुनै ठाउँमा पेडदोर्जेलाई नायक बनाएको देखिन्छ भने कुनै ठाउँमा तामाङ युवकलाई नायक बनाएको देखिन्छ । तामाङ विद्दहरूको भनाइअनुसार दुवै किम्बदन्तीको नायक एउटै हो भनिएको छ । तामाङ युवकको नाम ब्यानदोर्जे थियो र पछि विकसित हुँदै पेडदोर्जे भएको हो भनिन्छ । डम्फुको उत्पत्तिको किम्बदन्ती जसरी भनिए पनि यसको भाव एउटै भएकोले यहाँ एउटा मात्र किम्बदन्तीलाई उतारिएको छ ।

किम्बदन्तीका आधारमा तामाङ युवाहरूले डम्फु बजाउँदै, कहिले बस्दै कहिले उठ्दै, कहिले फनफनी घुम्दै कम्मर मर्काइ मर्काइ युवतीहरूले बुलाँकी हल्लाउँदै, केटाहरूसँग घुम्दैघुम्दै 'सेलो' गाउँदै नाच्ने गर्दछन् ।

३.४ सेलोको उत्पत्ति

आफ्नै मौलिक भाषा, लिपिसमेत भएको तामाङ जातिलाई सांस्कृतिक रूपमा अत्यन्त धनी मानिन्छ । रहनसहन, रीतिरिवाज र वेशभूषामा समेत तामाङहरूको आफ्नै मौलिक पहिचान रहेको देखिन्छ । ती मध्ये तामाङहरूले आफ्नो सभ्यताको विकासक्रममा अहिलेसम्म जर्गेना गर्दै आएको मौलिक चिनारी 'तामाङ सेलो' एक हो । खास गरी तामाङ सेलोको माध्यमबाट तामाङ जातिले आफ्नो सभ्यता, संस्कार, जीवन दर्शनसँग गाँसिएका अनगिन्ती पक्ष वकालत गरेको पाइन्छ । रीति परम्पराको माध्यमबाट विकासहुँदै आएको हुनाले सेलो तामाङ जातिको सामूहिक सम्पत्ति मानिन्छ ।

हरेक समाजको लोकसाहित्य रीति परम्परा हुँदै विकास भएको मानिन्छ । लोकसाहित्यको अन्वेषण गर्दै जाने हो भने यसको आधिकारिकता खासखास मिथक या किम्बदन्तीमा गएर टुडिगन्छ । सेलोको सन्दर्भमा पनि तामाङ समुदायमा लोकप्रचलित एउटा मिथक पाइन्छ ।

^{४२} रवीन्द्र, तामाङ, र सोनी, तामाङ लोककथाहरू, काठमाडौँ : रूद्र सिंह तामाङ, वि.सं. २०६३ अशोज, पृ. २ ।

मिथक अनुसार यस जातिको पूर्वज पेडदोर्जे एक दिन शिवपुरीको वनमा सिकार खेल जाँदा ताडसार (घोरल) मारेछन् । घोरल मरिसकेपछि, पेडदोर्जेलाई यति पश्चाताप भयो कि त्यो पश्चातापकै कारण घोरलको चीर सम्भनाका निमित्त घोरलको छाला काढेर कोइराला जातको रूखको काठबाट आकर्षण घेरा बनाई डम्फुको सिर्जना गरेछन् । डम्फु सिर्जनापछि, सेलो गाउँदै नाच्दै पेडदोर्जेले आफ्नी प्रेमिकालाई फकाएछन् । त्यसपछि, नै सेलोको सुरुवात भएको तामाड समाजको प्रचलित किम्बदन्ती पाइन्छ ।

यसरी सेलोको विकास भएपछि, गीतको माधुर्य जताततै फैलिन थाल्यो । तामाड सभ्यतामा यसले ठूलो हलचल र परिवर्तन ल्याएको मानिन्छ । किनभने तामाडहरूले त्यसपछि, सेलोलाई खुसी र उमङ्गको सन्दर्भमा मात्रै नभएर मृत्यु संस्कार र सामान्य भन्दा सामान्य सन्दर्भमा पनि गाउन थाले । त्यसपछि, विस्तारै यसले लोकसम्पत्तिको रूप लियो र समय क्रममा यो प्रचलित लोकसेलोको रूपमा स्थापित भयो । यहाँसम्म कि सेलोका माधुर्य बिना तामाड जीवनका हरेक संस्कार अधुरै रहने स्थिति बन्न पुग्यो । अहिले तामाड जातिमा प्रचलित सेलो यही परम्परा र मान्यतामा आधारित रहँदै आएको देखिन्छ ।

३.५ सेलोको संरचना

लोकगीतको संरचना निर्धारण गर्दा कतिपय विद्वान्हरू बीच एकमत रहेका पाइँदैनन् । यिनमा डा. मोतीलाल पराजुलीको 'कुञ्जिनी' वर्ष ११, अङ्क ८, २०६०, पृ. २१-२२ मा प्रस्तुत गरेका आधारहरू बढी मान्य देखिन्छन् । तसर्थ सेलो लोकगीतको शाखा भएकाले यसै आधारमा सेलोको संरचनात्मक परिचय दिने प्रयास गरिएको छ ।

क. कथ्य/विषयवस्तु वा भाव

हरेक लोकगीतमा एउटा विषय वा भाव रहन्छ । मानव मनका विभिन्न अनुभूतिजन्य विषयहरू लोकगीतमा कथ्यका रूपमा प्रस्तुत हुन्छ । शृङ्गार, प्रेम, करुण, उत्साह, भक्ति आदि भावहरू तथा परिवार, समाज, इतिहास, पुराण, धर्म, प्रकृति आदि विषयका अनुभवजन्य सन्देशहरू लोकगीतमा व्यक्त हुन्छन् । यसरी नै सेलो पनि लोकगीतको शाखामध्ये एक शाखा भएकोले लोकगीतमा आउने हरेक कथ्य/विषयवस्तु वा भावहरू सेलोमा पनि व्यक्त भएका हुन्छन्, जस्तै :-

गाइला दोड्बो स्योडला चाम
पाडसी पिन्ना दुःखला ताम्
मकै मोठे तगिरी सुका मोहर स्होसिनाम
फो नावाला लागिरी
खड्वा लारीमी मे फुड्वा
दुःखीला कोला धोइपुड्वा

नेपाली रूपान्तरण

डाँडाको रुखत खोलालाई पुल
सुनाई दिन्छु दुःखको कुरा
मकै भाटमास टोपीमा
सुक्का मोहर पैसाको लागिमा

पेट पाल्नको निम्तिमा
जाडो महिनामा आगो बाल्ने
दुःखीको छोराले भारी बोक्ने

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १६ बाट साभार गरिएको)

प्रस्तुत गीतमा एक भारी बोक्ने भरियाले आफू बाँच्न र आफ्नो परिवारलाई पाल्न अरूको भारी बोक्नु परेको दुःखद क्षणलाई व्यक्त गरेको छ।

गलड ल्हमटाई म्हने उहई दर्जु
डियडचेन बोमोई छयागते उहाम्बा

नेपाली रूपान्तरण

गलड दोबाटोको पाँच म्हानेको भण्डा
श्रीमतिको सम्भनाको चिनो जस्तो लाग्छ

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १९ बाट साभार गरिएको)

प्रस्तुत गीतमा भेडी गोठालोले भेडी गोठमा बस्दा आफ्नी श्रीमतीको सम्भनामा यो गीत गाएको देखिन्छ। यस गीतमा दोबाटोको भण्डालाई श्रीमतीको चिनोको रूपमा लिइएको छ।

ख. भाषा

मानवीय अन्तर्मनका भावनाहरूलाई व्यक्त गर्ने अर्थपूर्ण ध्वनिहरूको समुहलाई भाषा भनिन्छ। भाषाले मानव मनका भावनाहरूलाई मूर्तरूप दिनेहुँदा कुनै पनि कलाको कलात्मक अभिव्यक्ति हो। भाषाकै माध्यमद्वारा लोकगीतहरू मूर्तरूपमा प्रकट हुन्छन्। तरल भावनाहरूलाई मूर्तरूप दिने भाषा लोकगीतको अनिवार्य अङ्गका रूपमा रहेको हुन्छ।

सेलोमा भाषाको सुन्दररूपको प्रयोग हुन्छ। यसमा कोमल पद-पदावली, लयात्मक तथा लोकप्रचलित कथ्य, उच्चआदरार्थी, सर्वनाम र क्रियापदहरू तथा गम्भीर शब्दावली साथै सरल र मिठासपूर्ण भाषाको प्रयोग गरिएको हुन्छ।

ग. स्थायी, अन्तरा र श्रेयो

लोकगीतमा पटकपटक दोहोरिने मूल अंशलाई स्थायी भनिन्छ। यसले गीतको भाका र लय निर्धारण गर्ने काम गर्दछ। यसलाई स्थायी, ध्रुवपद, टेको, रिटक पनि भन्दछन्, जस्तै:-

चरीला कामाई दोडला नाई
ताम सान्कोले पाडला डाई

नेपाली रूपान्तरण

चरीको कामाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस् कुरा भन्छु म

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २३ बाट साभार गरिएको)

माथिको पंक्ति सेलो गाउदा पटकपटक दोहोरिन्छ, वा सुरु नै यसैबाट हुन्छ ।
स्थायी पदपछि गाइने मूल कथ्य अन्तरा हो । यसमा २/४ वा धेरै पङ्क्तिहरू रहन्छन् ।
गायकले भन्न खोजेको मूल विषयवस्तु यस खण्डमा रहन्छ । यसलाई गेडा वा चरण पनि
भन्दछन् । विविध विषयवस्तुलाई अन्तरामा प्रस्तुत गरिन्छ, जस्तै :-

नैना सुत्ला हेड्वा के
आप्पाला थेवा च्याड्वासे
डानिला नाना बुरिड्दा
कपतालिसे का बोन्वा
तिल्ला निम्तिरी ताम दोन्वा
डोसेबैनोन् आहिन्गा
पुरानो दोस्तीनोन आहिन्गा

नेपाली रूपान्तरण

नैना सुत्को लामो पटुकी
बुबाको जेठा कान्छाले
हामी त दिदी बहिनीलाई
कप्तालीले धागो बेने
किन होला कुरा सुनाएको
चिनजान पनि भा छैन
पुरानो दोस्ती पनि होइन

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २३ बाट साभार गरिएको)

प्रस्तुत पङ्क्तिमा केटीले किन सोधेको होला, हामी दिदी बहिनीले त हजुर दाजुभाइलाई
चिनेको पनि छैनौं भन्ने जस्ता भावहरू व्यक्त गरिएको छ ।

लोकगीतमा ध्वन्यात्मकता ल्याउन, लयलाई गति प्रदान गर्न तथा आलङ्कारिकता ल्याउनका
निमित्त स्थायी वा अन्तराहरूमा पटकपटक दोहोरिने पदपदावलीहरूको व्यवस्था गरिएको हुन्छ ।
यस्ता वर्ण, पद, र पदावलीहरूलाई थेंगो, रहनी वा स्तोभ भनिन्छ । थेंगो सार्थक र निरर्थक दुवै
किसिमका हुन्छन् र यी गीतको अगाडि, बीचमा वा पछाडि रहन्छन् ।

सेलोमा पनि थेंगोको प्रयोग भएको हुन्छ । सेलोलाई रोचक बनाउन र भावअभिव्यक्तिमा
मिठास ल्याउन थेंगोको प्रयोग गरिको देखिन्छ ।

होई साइली होई माइली
चुसेम ख्यारख्यूर दोगोले

नेपाली रूपान्तरण

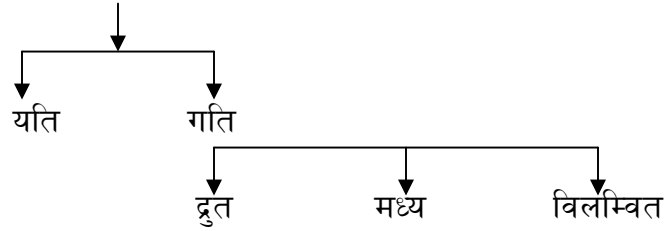
होइ साइली होइ माइली
यता पनि एक चोटी हेरन

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ३१ बाट साभार गरिएको)

प्रस्तुत सेलोमा होई थैगोको रूपमा प्रयोग भएको छ ।

घ. लय वा भाका (छन्द)

लोकगीतको निर्माणमा मुख्य भूमिका खेल्ने तत्त्व लय वा भाका हो । यसले गीतको ध्वनिहरूको मात्रा र क्रम निर्धारण गर्ने, आन्तरिक सङ्गीत निर्माण गर्ने तथा गीतको शैली निर्धारण गर्ने काम गर्दछ । लय वा भाका निर्धारण गर्दा यति र गतिको संयुक्त स्वरूप सञ्चालित हुन्छ, सङ्गीत निर्माण गर्ने तथा गीतको शैली निर्धारण गर्ने काम गर्दछ । लय वा भाका निर्धारण गर्दा गीतमा यति र गतिको संयुक्त स्वरूप सञ्चालित हुन्छ ।

हरेक लोकगीतमा निश्चित अक्षर वा मात्राहरू रहन्छन् । गीतको लय निर्माण गर्ने कार्य मात्राहरूको यति (विश्राम) ले गर्दछ । गीत गायनमा ध्वनिहरूको निश्चित समूहलाई मात्रा भनिन्छ । सामान्यतः एक अक्षरको उच्चारणबराबरको समय एक मात्रा हो । यस्तो मात्रा लेख्य लिपिको ह्रस्व-दीर्घसँग सम्बन्धित नभई वर्ण वा अक्षरको उच्चारणमा यसको स्वरूप निर्धारित हुन्छ ।

८, १३, १४ मात्रामा द्रुत, मध्य र विलम्बित तीनै प्रकारले सेलो गाउन सकिन्छ । सेलोमा यति वा विश्रामको पनि प्रयोग गरिन्छ । यसरी तामाड सेलो लेखिँदा स्थायी वा अन्तरा ७, ८, ९, १० वा १३, १४, १५, १७ जति नै शब्द भए पनि गाउँदा भने अक्षर बढे घटाएर र अक्षर घटे स्वर बढाएर मात्रामा ल्याइपुऱ्याइ गाउने चलन छ ।

सेलोका भाकाहरू यति नै छन् भनेर यकिनका साथ भन्न सकिन्न । तामाड समाजमा प्रचलनमा रहेको सेलोलार्ई हेर्दा बढी मात्रमा ८ मात्राको ठाडो सेलो, ८ मात्राको मध्य र विलम्बित सेलो, १३ मात्राको सेलो र १४ मात्राको सेलो देखिएको छ । यसलाई स्वरलिपि र मात्राको बोल सहित देखाउने प्रयास गरिएको छ,

८ मात्राको सेलोको संरचना (स्वर लिपि)

गरेसा	रेसानि	साप	पनिसा	गरेसा	रसानि	सासा	सा-
स्यावाजिम	डांफेऽ	फन	ऽनऽ	तौंसेला	ग्रिड्ला	गाङ्गाङ्	रीऽ

निधप	धमप	रेरे	रेमप	निधप	धपम	पप	प-
आपाङ्गे	विसाइ	पाङ्गे	म्हान्वा	मैच्याङ्दा	म्राङ्सी	चुसेम	रीऽ

-गगमग रेसारेसा सासा सासा | निसारे सारेनि सासा सा-
पेकेङ्ग पेकेङ्ग छामे सोबा | च्यागोइं मैच्याङ् खुईगुङ् रीऽ

स्यावाजिम डांफे फनन-८
तोसेला गिलड्ला गाङ् गाङ्गरी-८
आपाङ्गो विसाङ् पाङ्गो म्हान्वा-८
मैं च्याङ्गदा म्नाङ्गसी चु सेमरी-८
पेकेङ्ग पेकेङ्ग छामे सोबा-८
च्यागोइं मैं च्याङ् खुई गुङ्गरी-८

८ मात्राको ताल

धा गे न तिं । न क धिं - ।

गीतमा प्रयोग भएको डम्फुको बोल

४/४ धिऽ त्राकधि । धिऽ त्राकधिऽ ।

१४ मात्राको सेलोको संरचना (स्वर लिपि)

निपनि म- ग- सा निसानि प- प- | निपनि सारे सानि प प- प- --
क्यासला सैंऽ लुऽ ल्हा रीऽ मीऽ लेऽ | गोठाऽ लोऽ सेऽ म्हे छाऽ बाऽ ऽऽ

रेसारेसा प- प- निनि साम ग- रे- | निनिप पनि सारेनि सा सा- सा- --
आडीलाऽ जाऽ मेऽ गादे जेऽ बाऽ हाई | जलमाया लाऽ बारीऽ सेम लाऽ बाऽ ऽऽ

क्यासेला सैलुङ्ग ल्हारीमीले गोठालोसे म्हे छावा-१४
आडीला जामे गादे जेबा होई जलमाया लाबारी सेम लावा-१४

१४ मात्राको ताल

धा धिं - धा धा तिं - | ता तिं - धा धा धिं -

गीतमा प्रयोग भएको डम्फुको बोल

७/८ धिधिऽ त्राकऽ धि । धिधिऽ त्राकऽ धि ।

१३ मात्राको सेलोको संरचना (स्वर लिपि)

स रेम प- मनि पम रेरे रे- | पम- रे- नि- सानि प- प-
तिल ज्याबा काईऽ साङ् तिल ज्याबा स्त्याला | इहालऽ लानि ह्राङ्ग कादे यालऽ ह्यालऽ

सारेम प- मनि पम रे रे रे- | पमरेरे रे- नि- सानि पप प-
आमाला भ्माऽ मेऽ बोई स्या ऽ लाऽ | गादेज्यावा वऽ चन गादे ज्यावा काई

निसारे म- रे- पम रे सा नि- | रेसानि पनि सानि सासा सासा सा-
खालाड माइऽ तीऽ तिला मु वा थरऽ | पाङ्गोई बोई स्याड खाजी एला पालऽ

तिलज्यावा काईसाड तिलज्यावा स्थाल इहाला लानि द्वाड कादे ह्याल ह्याल-१३
आमाला भामे बोई स्याला गादे ज्यावा वचन गादे ज्यावा काई-१३
खालाड माइती तिलामुवा थर पाङ्गोई बोईस्याड खाजी एला पाल-१३

१३ मात्राको ताल

१ २ ३ १ - २ - | १ - २ - ३ -
धिं धिं ऽ त्राक ऽ धि ऽ त्राक ऽ धि ऽ त्राक ऽ

गीतमा प्रयोग भएको डम्फुको बोल

१३/८ धिधिऽ त्राकऽधिऽ । त्राकऽधि त्राकऽ ।

ड. सङ्गीत

ध्वनितरङ्गहरूको आपसीमेलद्वारा उत्पन्न हुने लय र आनन्दायक स्वरको संयुक्त अभिव्यक्ति सङ्गीत हो । यस्तो सङ्गीत ध्वनिहरूको सङ्गठित तरङ्गबाट उत्पन्न हुन्छ । लोकगीतमा सङ्गीत सामान्यतः दुई किसिमबाट निर्मित हुन्छ,- आन्तरिक सङ्गीत र बाह्य सङ्गीत । गीतमा प्रयोग हुने ध्वनितरङ्गहरूको आपसीमेलद्वारा उत्पन्न हुने लय र आनन्ददायक शाब्दिक अभिव्यक्ति आन्तरिक सङ्गीत हो ।

वाद्यवादनहरूबाट निस्कने ध्वनितरङ्गको समष्टिस्वरूप बाह्य सङ्गीत हो । लोकगीतको आन्तरिक सङ्गीत र गीतको अर्थलाई उद्दीप्त बनाउने काम बाह्य सङ्गीतले गर्दछ । गीतको भावगत परिवेश तयार गर्ने, आन्तरिक सङ्गीतलाई अभि बढी प्रभावकारी बनाउने, श्रुतिमधुरता दिने र रोमाञ्च पैदा गर्ने काम बाह्य सङ्गीतले गर्दछ । आन्तरिक सङ्गीत र बाह्य सङ्गीतको मेलबाट लोकगीत बढी प्रभावकारी हुन्छ । सेलोमा पनि बाह्य र आन्तरिक दुवै सङ्गीत रहेको हुन्छ । सङ्गीतको आधारमा सेलोको संरचनालाई देखाउन सकिन्छ ।

माथि प्रस्तुत गरिएका गीतका शास्त्रीय तत्त्वहरू सेलोमा पनि लागु हुने देखिएको हुँदा सेलो पनि सङ्गीतशास्त्रीय नियममा आवद्ध रहेछ, भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ ।

३.६. सेलोका विशेषताहरू

भाषिक अभिव्यक्तिमा सौन्दर्य ल्याइदिने सेलो भाषाका मौलिक रूप हुन् । लोकानुभवका सारगर्भित सूत्र हुन् । यिनमा भाषामा प्राण भरिदिन सक्ने जीवन शक्ति हुन्छ । सेलोमा विस्तृत भाव व्यक्त गर्ने क्षमता हुन्छ । लोकसाहित्यमा सेलोको आफ्नै प्रयोग र वैशिष्ट्य रहेको छ ।

लोकजीवनले हाँसो, ठट्टा, माया, प्रेम र घरव्यवहारमा यिनलाई सुटुक्क लिएको हुन्छ र काम चलाएको हुन्छ । यसैले सेलो लोकजीवनको अमूल्य निधि हो, गरिमामय आभूषण हो । तसर्थ लोकसाहित्यको शक्तिका लागि सेलोको विशिष्ट स्थान रहिआएको छ । सेलोलाई केलाउँदा तिनका विशेषता निम्नानुसार देखा परेका छन् ।

३.६.१ सार्वकालिकता

सेलोले खास समय र सीमालाई मात्र समेटेको हुँदैन । तामाङ समुदायमा सबै समय र कालखण्डमा सेलो गाइएको पाइन्छ । जन्मदेखि मृत्युपर्यन्त जीवनमा सम्पन्न गर्नुपर्ने सबै कार्यव्यवहारहरू सेलोमा समेटिएको हुन्छ । यसकारण पनि सेलो बालबालिका, युवायुवतीदेखि बूढाबूढीसम्मका लागि मिठास र चासोको विषय रहँदै आएको देखिन्छ । विषयगत रूपमा सबैका लागि लोकप्रिय गीत सेलो भएको देखिन्छ ।

३.६.२ दार्शनिकता

लोकगीत भन्ने बित्तिकै धेरैले एकअर्काको सुख-दुःख बाँड्न र मन बहलाउन लोकजीवनले कुनै निश्चित समयदेखि प्रचलनमा ल्याएको लोकस्थापित गेयात्मा अभिव्यक्ति या शैली भन्ने ठान्दछन् तर यतिमात्रै परिचयले तामाङ सेलोको समग्र चिनारीको विश्लेषण गर्न सकिदैन । सेलोभित्र अन्तर्निहित विषयगत तत्त्वलाई हेर्दा यसभित्र जीवन र जगत्बारे गम्भीर दार्शनिक मान्यताहरू समाविष्ट भएको पाउन सक्छौं ।

तामाङहरू सेलोलाई फगत मनोरञ्जन या मन बहलाउने हिसाबले गाउने गरेको पाइँदैन । सेलोभित्र नै उनीहरूको इतिहास, वंशावली र रीतिरिवाजको विस्तृत वर्णन पाइन्छ । सेलोकाे माध्यमबाट उनीहरू आफ्नो इतिहासको बयान गर्छन् । आफूले मान्ने कुलदेवता, आफ्नो सभ्यता सुरुवात भएको उद्गम थलोदेखि लिएर धर्म, दर्शनका यावत् चर्चा सेलोमा गरिन्छ । संगसंगै ब्रह्मण्डको उत्पत्ति, पृथ्वीको उत्पत्ति, जीवको उत्पत्तिदेखि समाजको व्यवस्थापनसम्मको विस्तृत वर्णन उनीहरू सेलोकाे माध्यमबाट गर्छन् ।

जीवन र जगत्लाई तामाङ जातिले कुन दर्शनको सेरोफेरोमा रहेर हेर्छन् र विश्लेषण गर्छन् भन्ने समेत सेलोमा पाइन्छ । यस हिसाबले सेलोमा हल्काफुल्का विषयमात्रै नभई गम्भीर दार्शनिकतासमेत रहेको बुझ्न सकिन्छ ।

३.६.३ सरलता

सरलता सेलोको अर्को विशेषता हो । लामो (१३ मात्रा, १४ मात्रा) र छोटो (८ मात्रा) दुवै संरचनाको सेलोलाई सरल र मिठासपूर्ण रूपमा गाउन सकिन्छ । लोकप्रचलित सरल शब्द र सरल लय भएकाले पनि सेलो जुनसुकै बेला, जस्तोसुकै अवस्थामा र जोसुकैले निर्धक्कसंग गाउन सक्छ । सरलता र मिठासपनका कारणले तामाङ भाषामा गाइने सेलो पछि नेपाली भाषामा पनि विकास भएको मानिन्छ । खासगरी काँठक्षेत्रको बस्तीहरूका साथसाथै पूर्वी नेपालका बस्तीहरूमा नेपाली भाषाको तामाङ सेलो बढीमात्रामा प्रचलन रहेको छ । त्यस्तै पछिल्लो समयमा विभिन्न भाषाका आधुनिक गीतहरूमा पनि सेलोको प्रभाव रहेको देखिन्छ । यसलाई पनि सेलोको सरलता र मिठासपन भन्न सकिन्छ ।

३.६.४ स्थानीयता

स्थानीयता लोकगीतको मुख्य विशेषता हो । लोकगीतमा स्थानीयता झल्किएको हुन्छ । सेलोमा मातृभाषा, स्थान, स्थानीय कथ्यभाषा, तामाङ संस्कार, तामाङ रीतिरिवाज, व्यवसायजस्ता स्थानीयता प्रकट भएको पाइन्छ । सेलोमा स्थानीय तामाङ भाषाको प्रयोग हुनका साथै आफ्नै मातृभाषामा भावहरू व्यक्त गरिएका हुन्छन् । पर्वते भाषामा गाइएका सेलोहरूमा पनि मातृभाषाको प्रभाव देखिन्छ । स्थानीय बोलचालमा प्रयोग हुने तुक्का र थेगोहरूले पनि सेलोलाई सिँगारेको छ ।

सेलोमा स्थानीय व्यवसायको पनि उल्लेख भएको भेटिन्छ । धान काट्नु, धान रोप्नु, डम्फु बनाउनु, बाटो खन्नु, भेडीं गोठ राख्नु, भारी बोक्नु, लुगा बुन्नुजस्ता क्रियापलापको उल्लेख भएबाट स्थानीय रङ्ग भेटाउन सकिन्छ । सेलोमा स्थानीय पहिरन वा तामाङ पहिरनको पनि चर्चा भेटिन्छ । सेलोमा स्थानीय ठाउँ, स्थानीय खोलानाला, स्थानीय हाटबजार, स्थानीय दरवार, स्थानीय गुम्बा आदिका साथै सहरबजारको पनि उल्लेख गरेको देखिन्छ । सेलोलाई स्थानीय परिवेशबाट अलग गरियो भने त्यो सेलो बन्दैन, त्यसैले सेलोलाई स्थानीयतासँग गाँसेर अध्ययन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

३.६.५ जुहारी

सेलोमा अन्य लोकगीतमा भन्दा एकल र जुहारी दुवैको प्रयोग भएको देखिन्छ । एकल गीतमा एकलै मनका वहहरू पोखिन्छ, सुखदुःख, जन्ममृत्यु सबै विषयवस्तु समेटिन्छन् । तामाङ समाजमा जुहारी ताम्बा ताम्बा बीच र केटा केटी बीच हुन्छ । विवाह, छेवार, पास्नी आदि अवसरमा ताम्बा ताम्बा बीच जुहारी वा सबालजबाफ हुन्छ भने जात्रामा, भाका बस्दा, घेवा वा मृतको अन्तिम विदाईमा केटा केटीबीच सबालजबाफ हुन्छ । जुहारी गाउँदा तुक्का, थेगोहरू सुन्नेलाई उत्साहित बनाउन र सेलोमा मिठासपन थप्न प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

सेलोमा जुहारी गाउँदा विविध विषयलाई समेटेको पाइन्छ । सेलोमा जुहारी द्रुतलयमा, मध्यलयमा र विलम्बितलयमा पनि गाइन्छ । सेलोमा जुहारी गाउँदा हार्ने पक्षले जित्ने पक्षलाई सगुन राखी माफी माग्नुपर्छ । विवाहमा त यदि केटा पक्षको हार भयो भने केटी पक्षले बेहुली विदाई गर्न नमान्ने वा ढिलो गर्ने चलन पनि छ । जात्रा वा भाका बस्दा गाउने जुहारीमा प्रेम विषयलाई बढी स्थान दिएको देखिन्छ । यसरी सेलो जुहारी गाउँदा साइनो मिल्नेछ भने हार्ने पक्षले जित्ने पक्षसँग विवाह गर्नुपर्ने हुन्छ । तामाङ समाजमा जुहारी सुरु नै थर र घरको सोधनीबाट हुन्छ र कुटुम्ब भएमात्र जुहारी सुरु गरिन्छ । सेलो जुहारी गाउँदा पुराण, इतिहास, कथा आदि विषयलाई समेटेर गाइन्छ ।

३.६.६ भाषा, भाव र प्रस्तुतीगत विशेषता

तामाङ सेलोले नेपाली लोकगीतको मर्मलाई संरक्षण गर्ने काम गरेको छ । सेलोमा सम्बोधनका साथै शब्द संयोजन अती नै शिष्ट प्रकारले प्रयोग गरिएको हुन्छ । सेलो जुहारी होस् वा सेलो एकल नै होस् गाउने व्यक्तिले तामाङ समाजको मर्यादालाई कहिले पनि नाघ्ने गर्दैन । यसरी सेलो गाउँदा भाषाका भावगत शिष्टता प्रकट भएको महसुस हुन्छ ।

सेलोमा प्रेमप्रणय, मानवीय प्रेम, परिचित, अपरिचित, नाता, आफन्त सबैप्रति आत्मीयता झल्किएको पाइन्छ । सेलोमा प्रेमप्रणयका विषयमा सबालजबाफ गर्दा, सुख दुःख

पोख्दा र जीवनका सत्यता प्रकट गर्दा पनि स्तरीय र औपचारिक तवरले गरिएको वार्तालाप भन्ने प्रतीत हुन्छ । अरूको भावना बुझी विस्तारै आफ्ना मनका पोकाहरू फुकाउने सेलोको विशेषता हो । यसरी जुनसुकै विषयवस्तु अपनाए पनि लक्षणात्मक तर सरल किसिमले आफ्ना कुराहरू एकअर्कामा राखिन्छ । अथवा सेलो गाउँदा शिष्टता नै आचारसंहिता हो र यो सबैले पालना गर्दछन् । यसरी भाषा र भाव शिष्ट भएपछि प्रस्तुतिमा स्वतः शिष्टता भल्किन्छ ।

३.६.७ विविध अवसरमा प्रयोग

सेलो तामाङ समाजमा जन्मदेखि मृत्युसम्मका विविध अवसरमा, काम गर्दा, पर्व मनाउँदा, जात्रामेला जाँदा आदि समयमा गाइन्छ । सेलो अवसरअनुसार विषयवस्तु अँगाली गाइन्छ । सेलो डम्फु बजाएर कुनै कुनै अवसरमा अनिवार्य रूपमा गाउनु पर्ने हुन्छ । सेलो मनोरञ्जनका लागि, मानसिक थकाई मेटाउनका लागि पनि गाउने गरिन्छ । सेलो गाउनका लागि कुनै समय, अवसर, मौसम, महिनाको पावन्दी रहँदैन । सेलो जुनसुकै अवसरमा गाउन सकिन्छ ।

३.६.८ गहनशैलीको प्रयोग

सेलो लयगत, भावगत र विषयवस्तुगत सबै दृष्टिकोणले गम्भीर शैलीको देखिन्छ । सेलोमा नचाउन सक्ने क्षमता भएजस्तै रुवाउन सक्ने क्षमता वा गम्भीरता पनि पाइन्छ । सेलो गाउन बसेपछि सात दिन सात रात बितेको पनि थाहा पाइँदैन । सेलो जुनसुकै वर्गले गाउन सक्छ र यसमा भाव र भाषा पनि त्यसरी नै अभिव्यक्त भएको पाइन्छ ।

३.६.९ तामाङ समुदायको संस्कृति

सबै समुदायको आआफ्नै संस्कृति हुन्छ । सेलो तामाङ जातिको प्रत्येक अवसरमा वा अवस्थामा गाइन्छ । तामाङ भाषा र डम्फुको तालमा सेलो गाइने हुनाले यसलाई तामाङ जातिको पहिचान गराउने सेलो पनि भन्न सकिन्छ । सेलोको माध्यमबाट तामाङ जातिको सम्पूर्ण संस्कृति झल्काउन सकिने हुनाले सेलोलार्इ तामाङ समुदायको संस्कृति मान्न सकिन्छ ।

३.७ सेलोको महत्त्व

लोकगीतको महत्त्व हरेक कोणबाट लोकसाहित्यमा र नेपाली साहित्यमा रहेको छ । सेलोको नेपाली लोकगीतको क्षेत्रमा आफ्नो छुट्टै स्थान रहेको छ । सेलो तामाङ समुदायमा मात्र सीमित नभएर देश विदेशमा पनि प्रचलित रहेको देखिन्छ । यस हिसाबले पनि सेलोको महत्त्व बढेको देखिन्छ ।

३.७.१ साङ्गीतिक महत्त्व

गोयात्मक वा लयका दृष्टिले विविधता पाउनु सेलोको आफ्नो पहिचान हो । आन्तरिक सङ्गीतका दृष्टिले अत्यन्त प्रबल सेलो सङ्गीतका पारखीहरूलाई सुन्न, सिक्न आर्कषण गरिरहेको अवस्था छ अहिले । लोकगीत कुनै स्थान, क्षेत्र र सम्पूर्ण देशकै पहिचान हो । सेलो मौलिक र आर्कषक भएको कारणले यदि यसको संरक्षण सम्वद्धन हुन सकेमा सेलोले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा लोकसङ्गीतमार्फत नेपाललाई स्थापना गर्न सक्छ ।

३.७.२ साहित्यिक महत्त्व

मौखिक ढङ्गले अगाडि आएका लोकगीतहरूले निश्चय नै नेपाली लोकसाहित्यलाई ठूलो योगदान दिएको छ । सेलोले लोकसाहित्यलाई उचाइमा पुऱ्याउने काम गरेको छ । भाषिक विन्यास र भावविधानका दृष्टिले सेलोलाई अग्र र उच्च स्थानमा राख्न सकिन्छ । सेलोमा सम्प्रेषित सरल र मिठासपूर्ण कथ्यभाषाको प्रधानता रहेकाले लोकसाहित्यको लागि यो ठूलो उपलब्धि हुन सक्छ, साथै थैगो जोड्ने क्रममा प्रयोग भएका काव्यात्मक हरफहरूको प्रयोगले यसको साहित्यिक महत्त्व भन्ने गरिमा मय बनेको छ । मातृभाषामा गाइने सेलोले नेपाली भाषालाई टेवा प्रदान गर्दछ ।

३.७.३ सामाजिक महत्त्व

लोकगीत, लोकसाहित्य भन्नु नै समाजको प्रतिबिम्ब हो । लोकगीत विविध जाति र संस्कृतिको संवाहक पनि हो । सेलोले सम्पूर्ण तामाड जातिको सामाजिकता समेटेको हुन्छ । तामाड समाजको अर्थव्यवस्था, जातीय अवस्था, लैङ्गिक अवस्था, पारिवारिक सम्बन्ध, जन्मदेखि अन्येष्टिसम्म र सिङ्गो तामाड संस्कृतिलाई अध्ययन गर्न सेलो बलियो माध्यम बन्न सक्छ ।

तामाड समाजको धार्मिक र सांस्कृतिक विधिहरू कसरी चलिरहेका छन् । तामाड जातिले के पेसा अपनाउँछन् । यिनीहरूले आफ्नो चाडपर्व कसरी मनाउँछन्, यिनीहरूको आर्थिक स्थिति कस्तो छ, आदि सेलोमा व्यक्त भएको हुन्छ । यदि तामाड समाजको अध्ययन गर्नु छ, भने सेलोको अध्ययन गर्नु आवश्यक हुन्छ । यसैकारणले सेलोको सामाजिक महत्त्व रहेको स्पष्ट देखिन्छ ।

३.७.४ ऐतिहासिक महत्त्व

समाजमा भाव आदानप्रदान गर्न सबै भन्दा छरितो र आकर्षक माध्यम लोकगीत भएकोले अवश्य पनि यसको ऐतिहासिक महत्त्व रहेको हुन्छ । प्राचीनकालदेखि नै मानिसहरूबीच मनोरञ्जनको माध्यम लोकगीत रहेको छ । सरलता र सहजता लोकगीतको विशेषता भएकोले सरल तरिकाबाट ऐतिहासिक घटनाक्रमलाई लयात्मक ढङ्गमा सबैसामु जानकारी गराइने माध्यम नै लोकगीत हो ।

सेलो आफैमा प्राचीन सभ्यता र संस्कृति बोकेको लोकगीत हो । यसबाट भावी पुस्ताले आफ्नो आदिमकालको संस्कार र कार्य बारे जानकारी प्राप्त गर्नेछन् भने अन्य इच्छुक समुदायहरूले पनि तामाड संस्कृतिको बारेमा बुझ्ने अवसर पाउनेछन् । यसबाहेक देशविदेशका लोकगीतका पारखी र अन्य इतिहासका खोजकर्ताहरूका लागि पनि सेलो माध्यम बन्न सक्छ ।

३.७.५ भौगोलिक महत्त्व

स्थानीयताको चित्रण लोकगीतको विशेषता रहेकाले सेलो भौगोलिक हिसाबले पनि महत्त्वपूर्ण रहेको छ । लोकगीतमा चित्रित स्थानहरूबाटै कुन ठाउँमा बढी प्रचलित गीत हो भन्ने थाहा हुन्छ । साथमा त्यस स्थानको विशेषताका बारेमा पनि लोकगीतमा उल्लेख भएको हुन्छ । त्यसैले अन्य क्षेत्रका बासिन्दाहरूलाई त्यसबारे जानकारी प्राप्त हुन्छ । सेलोमा प्रयोग भएका स्थानहरू, जस्तै- तेमाल, सिन्धुली, रामेछाप, चीन, ल्हासा, बर्मा, दार्जिलिङ्ग, सिन्धुपाल्चोक आदि स्थानहरूको वर्णनले ती स्थानको भौगोलिक महत्त्वलाई दर्साउँछ । सेलोले तामाड समुदाय कुन कुन ठाउँमा बसोबास गर्छन् भन्ने बारेमा पनि जानकारी दिन सहयोग पुऱ्याएको छ ।

३.७.६ जातीय महत्त्व

सेलोमा तामाङ जातिका सम्पूर्ण जीवनयापनका क्रियाकलापहरू सन्निहित रहेका हुन्छन् । यस जातिका सम्पूर्ण संस्कारहरू सेलोमा अन्तर्निहित भएका हुन्छन् । सेलोमा समाजका, जातिमा विद्यमान रीतिरिवाज, समस्या, धार्मिक निष्ठा, सौन्दर्यचेतना, कलात्मक अभिव्यक्ति आदिले प्रखर वाणी पाएका हुन्छन् । समाजको उत्थान र पतनका कथाले सेलो रङ्गिएको हुन्छ । सेलोले तामाङ जातिको जातीय पहिचान गराएको पाइन्छ । यसले तामाङ जातिको न्वारानदेखि मृत्युसम्मका सम्बन्ध बोकेका हुन्छन् । यसरी सेलोमा तामाङ जातिको वेशभूषा, हँसाइ, बोलाइ, हिँडाइ, डुलाइ, खवाइ, मेलापात, गाउँवेसी, खेतीपाती, नाचगान, धर्मकर्म, उन्नति-अवनति, देशपरदेश, डम्फु आदिले साइनो गाँसिरहेका पाइन्छन् ।

३.८ निष्कर्ष

सेलो लोकगीतको शाखा भएकोले यसमा लोकगीतमा पाइने सम्पूर्ण संरचनात्मक विशेषताहरू पाइन्छन् । समग्रमा भन्नु पर्दा यस अध्यायमा लोकगीतको परिचय, तामाङ सेलोको परिचय, परिभाषा, इतिहास, उत्पत्ति र लोकगीतको आलोकमा रहेर सेलोको संरचनालाई कथ्य/विषयवस्तु वा भाव, भाषा, स्थायी, अन्तरा र थेगो, लय वा भाका, सङ्गीत र सेलोको विशेषताको रूपमा सार्वकालिकता, दार्शनिकता, सरलता, स्थानीयता, जुहारी, भाषा, भाव र प्रस्तुतिगत विशेषता, विविध अवसरमा प्रयोग र गहनशैलीको प्रयोग रहेका छन् भने महत्त्वको रूपमा साहित्यिक, साङ्गीतिक, ऐतिहासिक, सामाजिक, भौगोलिक र जातीय आदिका आधार प्रस्तुत गरिएको छ । एकल, युगलका साथै दोहोरी रूपमा गाइने तामाङ सेलोहरू, ढिलो एवं चाँडो लयमा गाउने परम्परागत संरचना छ । तामाङ सेलोको अध्ययन गर्ने हो भने प्रशस्त प्रतीक बिम्बहरूको साथै जीवन दर्शनहरू पनि पाउन सकिन्छ । तामाङ सेलोको अध्ययनको क्रममा वीर रस, शृङ्गार रस, करुण रस, हाँस्य रस प्रमुख रूपमा देखिन्छ भने अन्य रसहरूको प्रयोग गौण रूपमा भएको देखिन्छ । तामाङ जातिको जीवनको दर्शन, प्रतीक र बिम्ब समेत रहेको बाह्रमासे (बाह्रै महिना गाइने) सेलोहरू पनि हुन्छन् । तामाङ सेलोको भाषा, अभिव्यक्ति, लय र लेखन संरचना सरल-सरस, मनोरञ्जक, कर्णप्रियसमेत भएकोले मातृभाषामा मात्र सीमित नरही विभिन्न भाषामा पनि प्रचलित छ । सेलोको विशेषता र महत्त्वलाई हेर्दा लोकगीतको विशेषता र महत्त्वसँग मेल खान्छ । यिनै विशेषताहरूले गर्दा सेलो नेपाली लोकजीवनमा प्रिय भएर व्यापक रूपमा फैलिँदै गएको छ ।

परिच्छेद चार सेलोको वर्गीकरण

४.१ सेलोको वर्गीकरण

सेलो लोकगीतकै एउटा विशाल हाँगाको रूपमा विकसित हुँदै आएको नेपालका भूभागमा छरिएर बसेका तामाङ जातिको हार्दिक उद्गार भएकाले नेपाली लोकगीत र सेलोको किसिम र शाखा-उपशाखामा खास भिन्नता पाइन्छ । नेपाली लोकगीतमा भन्ने सेलोमा पनि विविध शाखा पाइन्छन् । अतः समष्टिगत रूपमा सेलोलाई विषयको आधारमा र प्रस्तुतीकरण र गायन अवसरका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

४.१.१ विषयको आधारमा सेलो

मानिसले जन्मेदेखि मृत्युपर्यन्त गरिने लोकसम्बद्ध व्यवहार कुनै रचनामा प्रतिपादित हुन्छ भने त्यो नै विषय हो । मान्छेका प्रत्येक क्रियाकलाप संसारिक व्यवहारदेखि मुक्त रहन सक्तैनन् । यसप्रकार मानिसले सिर्जना गर्ने सङ्गीत, कला, साहित्य आदि पनि विषयबिना भावशून्य र निरर्थक हुन्छन्, कारण मान्छेको भाव नै विषयमा अडेको हुन्छ र विषयसँगै मानिसको जीवन आबद्ध हुन्छ । विषयको बाहुल्यलाई ध्यानमा राखेर सेलोको अध्ययन गर्दा प्रमुख रूपमा इतिहास, पुराण र समाज पर्दछन् ।

४.१.१.१ इतिहास

सेलोलाई तामाङ लोकसाहित्यको एक अभिन्न अङ्ग मानिन्छ । जन्मदेखि मृत्युपर्यन्तका सबै प्रमुख सामाजिक व्यवहारसँग सेलो अभिन्न रूपमा गाँसिएको देखिन्छ । सेलोसम्बन्धी हालसम्म प्राप्त पेडदोर्जेको मिथकले पनि यो सेलो तामाङ जातिको उद्भवसँगै विकास भएको मान्न सकिन्छ । तामाङ समाजको लोकसाहित्यलाई वर्गीकृत रूपमा हेर्ने हो भने पनि लोककथा, लोकनाटक, लोकगाथा, लोकनृत्य लगायतको अन्य विधाभन्दा लोकगीत वा सेलो बढी प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । खासमा सेलो तामाङहरूले आफ्नो उद्भवकालदेखि नै गाउँदै आएको लोकगीत हो । उनीहरूले प्राचीन समयदेखि नै आफ्नो समाज र जीवनसँग निकट रही खुसी, विरह, प्रेम, दुःख, सङ्घर्ष, रीतिरिवाज र संस्कारगत विषयलाई सेलो मार्फत नै व्यक्त गर्दै आएको पाइन्छ ।

कुनै पनि साहित्यको आफ्नो छुट्टै इतिहास हुन्छ । त्यसैले सेलोको पनि तामाङ समाजसँग गाँसिएर आएको आफ्नो अलगै इतिहास छ । इतिहास त्यसै लेखिदैन, यसको लागि उस्ले आफ्नो पूर्वाधार तयार पारेको हुन्छ । तामाङ समाजमा सेलोको उत्पत्ति देवताको पालादेखि नै भएको हो भन्ने किम्बदन्तीहरू पाइन्छ । त्यसैले सेलोको वर्गीकरण इतिहासको आधारमा गर्ने प्रयास गरिएको छ । सेलोको इतिहाससँग घनिष्ठ सम्बन्ध रहेको हुन्छ । सेलो कसरी उत्पत्ति भयो भन्नु भन्दा पनि यसको क्रमको सम्बन्ध कहिले र कहाँदेखि छ भन्ने कुराको चर्चा यसले गर्दछ । यस अध्ययनमा डम्फुको उत्पत्ति, धर्म र संस्कार शीर्षकका सेलोहरू इतिहाससँग सम्बन्धित छन् ।

४.१.१.२ पुराण वा संस्कृति

समाजमा जातजातिले युगौदेखि मान्दै आएको बाहिरी रीतिरिवाज र आन्तरिक विचारधारा समेतको समष्टि नाम 'संस्कृति' हो । सेलो तामाङ जातिको सामाजिक धरातलमा आधारित प्रेम, उल्लास, वेदना, असन्तोष र अभिलाषा, रहनसहन, रीतिरिवाज आचारविचार, विश्वास र मान्यता हो । यही मान्यता बोकेर रनवन घन्किदै सबैको हृदयलाई आनन्दित र आल्हादित तुल्याउन सक्ने मधुर झङ्कार सेलो हो । यसरी सांस्कृतिक पक्षका दृष्टिमा सेलोको आफ्नै स्थान छ ।

तामाङ जाति आफ्नै विशेष प्रकारको सांस्कृतिक परम्परा लिएर विकसित भएको छ । यस जातिको सांस्कृतिक केन्द्रको रूपमा स्थापित भएको सेलो अन्य जातजातिको सांस्कृतिक परम्परा भन्दा बेग्लै र नौलो किसिमको छ । नेपालका अन्य जातजातिमा सेलो प्रथाको चलन पाइँदैन । तामाङ जातिमा सेलोको स्थापना गर्ने तरिका संस्कारयुक्त भएको र सधैं ताम्बा र गान्वाको संरक्षण र निर्देशनमा रहेर बूढापाका, युवायुवती र डम्फुरेहरू सेलोको कार्यक्रम चलाउने भएकाले पनि पुर्खाले भन्दै आएको रीतिरिवाजलाई यसले नछाडेको विश्वास गर्न सकिन्छ । यसरी सेलोले सांस्कृतिक महत्त्वका कुरालाई समेटेर अगाडि बढाएको पाइन्छ । यस सङ्गलनमा रहेका संस्कार सेलोहरू र उत्पत्ति सेलो पुराण वा संस्कृतिसँग सम्बन्धित छन् । तिनीहरूको परिचय यथास्थानमा दिइएको छ ।

४.१.१.३ समाज

सेलो लोकगीतका विभिन्न हाँगाविगाँमध्ये सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण तथा भाङ्गिएको हाँगो हो । त्यसैले सेलोलाई लोकगीतलाई भै लोकजीवनको दर्पणको रूपमा लिन सकिन्छ । कुनै पनि स्थान विशेषमा रहने जातजातिका रहनसहन, रीतिरिवाज, चलनचल्ती आदिको सहज अभिव्यक्ति त्यस ठाउँका वासिन्दाहरूले गरेको सिर्जनामा प्रतिबिम्बित हुन्छ । त्यसरी नै सेलोमा पनि तामाङ जातिको सामाजिक जीवनका विविध पक्ष स्वाभाविक रूपमा प्रकट भएको पाइन्छ । सेलो तामाङ जातिको संस्कृतिको उपज भएर पनि यो व्यक्तिको सम्पत्ति नभएर एउटा सिङ्गे समाजको साझा सम्पत्तिको रूपमा रहेको पाइन्छ । लोकजीवनका हरेक पक्षमा नारीहरूको महत्त्वपूर्ण स्थान छ । यिनका सुखदुःखको अनुभव, अन्तर्व्यथा र ममतामयी भावना झल्किएका सेलोहरू निकै पाइन्छन् । एउटै नारीले जीवनमा आमा, दिदी, बहिनी, प्रेमिका, पत्नी, सासु, बुहारी बनेर आफ्नो भूमिका पूरा गरिरहेका हुन्छन् । नेपाली समाजमा नारीहरूको जीवन सङ्घर्षमय भएर पनि अर्काको सुख दुःखमा साथ दिने प्रवृत्ति पाइन्छ ।

हरेक समाजको भिन्नाभिन्नै लोकसाहित्य हुनुको खास कारण स्थानीयता र त्यो समाजले समेट्ने भौतिक, सामाजिक र मानसिक सीमालाई मानिन्छ । जातीय, सांस्कृतिक र सामाजिक विविधता भएको नेपालमा लोकसाहित्यमै पनि विभिन्नता पाइन्छ । काठमाडौं वरिपरिका जिल्लामा बाग्लो बसोबास रहे तापनि देशभरि छरिएर रहेको तामाङ समुदायको पनि आफ्नै मौलिक लोकसाहित्य छ । तामाङ समाजको चरित्र, विशेषता र इतिहास लगायतको मानवशास्त्रीय अध्ययनका लागि तामाङ लोकसाहित्यको अध्ययन गर्नु जरूरी रहन्छ । प्रस्तुत अध्ययनमा सङ्कलित धेरै सेलोहरूमा समाजको चित्रण गरिएको छ । साथै पाँचौं परिच्छेदमा सेलोको समाजपरक अध्ययन गरिएको छ ।

४.१.२ प्रस्तुतीकरण र गायन अवसरका आधारमा सेलोको वर्गीकरण

सेलो विभिन्न अवसरमा गाइन्छ । तामाङ जातिको प्रत्येक संस्कार, चाडपर्व, प्रेम वा जात्रा, ऋतु र धर्मसम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यहरूमा सेलो गाउने गरिन्छ । सेलोकै माध्यमबाट तामाङहरू आफ्ना दुःख, पीडा, वेदना, उमङ्ग, हर्ष आदि पोख्छन् । यहाँ पर्व, संस्कार, प्रेम वा जात्रा, ऋतु र धार्मिक आधारमा पनि धर्म र पुराणको आधारमा वर्गीकरण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

४.१.२.१ पर्व सेलो

हरेक जाति वा समाजले आफ्नो जीवन संघर्षलाई हलुको पार्न, पुर्खाहरूप्रति सम्मान प्रकट गर्न, इष्टदेवप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्न तथा मन-मष्तिष्कलाई सफा पारी नयाँनयाँ भाव ग्रहण गर्न र चिन्तनका निमित्त उपयुक्त तुल्याउन समयचक्रको खास घुम्ती र मोडमा केही विश्रान्तिका क्षणहरूको व्यवस्था गरेको हुन्छ, जसलाई हामी पर्व भन्छौं । हामी नेपाली वर्षभरिमा के कति पर्व मनाउँछौं, त्यसको लेखाजोखा छैन, कारण यहाँ प्रत्येक जाति र वर्गको आआफ्नै संस्कृति छ, त्यही अनुसारका पर्वहरू पनि छन् । त्यस्तै केही यस्ता प्रमुख पर्वहरू छन्, जो सबै नेपालीहरूले प्रायः समान विधिविधानसँग मनाउँछन् र त्यस्ता पर्वहरूमा खास किसिमको रागहरू गाएर मनोरञ्जन गर्ने गरिन्छ, जसलाई पर्वगीत भनिन्छ । तामाङ समाजमा परम्परादेखि आफ्नो संस्कृति बचाउँदै लहोछार, माघेसङ्क्राति, साउनेसङ्क्राति, वैशाखपूर्णिमा वा बुद्धजयन्ती, चैत्रपूर्णिमा आदि पर्वहरू मनाउने गर्छन् । यी पर्वहरू मनाउँदा सेलोका साथमा नृत्य पनि प्रस्तुत गर्ने गर्छन् र डम्फु अनिवार्य रूपमा बजाउने गर्दछन् । त्यसैले सेलोलाई सांस्कृतिक महत्त्वका दृष्टिले लोकसंस्कृतिको वाहक, जातीय परम्पराको परिचायक मान्न सकिन्छ । उदाहरणका लागि यी सेलोहरूलाई पर्वसेलोका रूपमा अघि सार्न सकिन्छ :-

क लहोछार (नयाँ वर्षको सेलो)

लहोछार भनेको नयाँ वर्ष हो । तामाङहरू लहोछारलाई महत्त्वपूर्ण चाडको रूपमा मनाउँछन् । यो पर्व माघ शुक्ल प्रतिपदाको दिनदेखि सात दिनसम्म वा एक महिनासम्म आफ्नो क्षमताले भ्याएसम्म मनाउने गर्छन् । लहोछारमा विभिन्न प्रकारको खाने कुराहरू तयार पारी, कुलदेवताको पूजा गरेर आफन्तहरूलाई बोलाई रमाइलो गर्दै लहोछार सेलो गाउने गर्दछन् । यस अवसरमा गाउने सेलो निम्नानुसारको हुन्छ-

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
बाह्ना लारी कोर्सीगेन	१२ महिनामा घुम्दै
बाह्ना लारी	" "
धोगाबा ह्याङला लहोछारदा	आइपुगेको हाम्रो नयाँ वर्षलाई
धोगाबा ह्याङला	" "
दाङगेले धारेमा छ्याप डिक्सी	मनाऔं अब सबै मिलेर
दाङगेले धारेम	मनाऔं अब
दुःखसे डेबा सेम हुब्सी	दुःखले फाँटेको मन सिलाएर
होइ दुःखसे डेबा	होइ दुःखले फाँटेको
ल्लास्सो ।	ल्लास्सो

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २६ बाट साभार गरिएको)

यी माथिका सेलोहरूमा वर्ष दिनमा एकपल्ट आउने ल्होछारमा रमाउँदै धुमधामसँग मनाउनु पर्छ भन्ने भावानुभूति पाइन्छ ।

४.१.२.२ संस्कार सेलो

संस्कार शब्दको अर्थ परिष्कार, परिमार्जन वा शुद्धीकरण हुन्छ । हाम्रो समाजमा वस्तुहरूको मात्र होइन मान्छेको पनि संस्कार गरिन्छ । यसको अर्को अर्थ वैदिक विधिअनुसार गरिने मानवजीवनको संस्कार हो । संस्कारगीत भन्नाले तिनै संस्कारहरू सम्पन्न गरिँदा गाइने गीत भन्ने बुझिन्छ । यसरी गर्भाधानदेखि लिएर मृत्युपर्यन्त विविध समयमा विभिन्न संस्कारहरू गर्ने गराउने परम्परा हामी कहाँ छ । अतः हरेक संस्कारमा गरिने विधि व्यक्त गरिने भावना भिन्नाभिन्नै हुन्छन् ।

नेपाली जीवनमा धर्म एवम् संस्कारको विशेष महत्त्व हुन्छ र त्यही अनुसार सबैका आआफ्नै किसिमका संस्कार-पद्धतिहरू छन् । यस्ता संस्कारहरू तामाङ जातिमा पनि जन्मदेखि मृत्युसम्म हुन्छन् र यी प्रत्येक संस्कारसँग सेलो र डम्फु जोडिएर आउँछ । संस्कार सेलो ताम्बाहरूले गाउने चलन छ । तामाङ जातिका प्रत्येक पीढीले ती संस्कारहरूलाई आफ्नो पुर्खाको अनुकरण गरी हुँकाउँदै, बढाउँदै आइरहेका छन् । तामाङहरूले आफ्ना संस्कारहरू आफ्नै जातीयपरम्परा अनुसार सम्पन्न गराइरहेका छन् । उदाहरणका लागि यी तलका पास्नी र छेवार गर्दा गाइने सेलोहरूलाई लिन सकिन्छ :-

क. पास्नी सेलो

तामाङ समाजमा बालिकाको ५ महिनामा र बालकको ६ महिनामा अन्नप्रासन गराउने चलन छ । पास्नीमा मावलीका साथै आफन्तहरू बोलाई, आफूले सकेसम्मको खानेकुरा तयार पारिन्छ र शिशुलाई नयाँ लुगा लगाई अन्नप्रासन गराइन्छ । यस अवसरमा ताम्बा, गान्बालाई पनि निम्तो दिएका हुन्छन् । घरतिरको ताम्बाले मावलीतिरको ताम्बालाई मावलीले के के ल्यायो भान्जालाई वा भान्जीलाई दिन भनी सेलोबाटै प्रश्न गर्छन् । यदि मावलीतिरबाट ताम्बा नआएको भए घरतिरकै ताम्बाले मात्र पनि सेलो गाउने गर्दछन् । पास्नीको अवसरमा गाउने सेलोलाई यस प्रकार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :-

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
कृतामसुरूवाल कस्मिरी नोर्गिन डोल्मोला पास्नीरी म्हारला मोहर प्रे वासी आस्याङ स्याङ्गोन फेप्कासी ओन्छ्यान डाला कोन्मे विसी आस्याङला छ्यासे कान् ख्वासी गान्धी ह्नेङ्गते छेङ्गेङ्गै ज्योमो म्योरते छेङ्गेङ्गै विसी आशिष पिन्थान्जी	कृता सुरूवाल कस्मिरको नोर्गिन डोल्मोको पास्नीमा सुनको मोहर सँगै लिएर मावली पाल्नु भएछ कति राम्री मेरी भान्जी भनेर मामाले खाना खुवाउनु भो नदी भैं लामो आयु होस् सगरमाथा भैं आयु अग्लिरहोस् शुभ आशिष दिनुभो

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २ बाट साभार गरिएको)

ख. छेवार सेलो

तामाङ सामाजमा छोराको मात्र छेवार गर्ने चलन रहेको छ । विजोर वर्ष वा ५, ७, ९, ११ वर्षमा छेवार गर्छन् । जन्मदेखिको नकाटी राखेको केश छेवार गर्दा मामाको हातबाट काटिन्छ । केश त्यतिकै काट्न पाइँदैन, यसको लागि सुरुमा मावलीलाई सोधनी सगुन लानुपर्छ । हुन्छ, भनी सके पछि मिति तोक्ने सगुन लानुपर्छ र मावली छेक्ने सगुन लानुपर्छ । गाउँको ताम्बा, गान्वाको साथै आफन्तहरू सबैजनालाई बोलाइन्छ । छेवारको एक दिन अगाडि नै मावली आउँछन् । मावलीलाई आदि बाटोसम्म डम्फु बजाएर लिन जानुपर्छ । विधि अनुसार मामाले केश काटिदिन्छ र ल्याएको कोसेली साथै शुभ आशीर्वाद दिन्छन् । सबै आफन्ताहरूले पनि टिका लगाउँदै कोसेली दिँदै दीर्घायु र सफलताको कामना गर्दछन् । छेवारको अवसरमा मावालीतिरको र घरतिरको ताम्बा बीच सेलोबाट सवालजबाफ हुन्छ । सवालजबाफ हुँदा मावालीले के ल्यायो ? आदि इत्यादि बारेमा चर्चा गरिन्छ । यदि मावालीतिरको ताम्बा नआएको खण्डमा घरतिरको ताम्बाले मात्र भए पनि सेलो गाउने चलन छ । उदाहरणको रूपमा यस सेलोलाई लिन सकिन्छ ।

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
खेप्पा तासी खाजी नोर्बुसे निस्दिङ तामामी तामाङ ह्याङला हुल्सारी नोर्बुला थोवोरी क्रा ह्नेङ्जी तिक लादोनम विमामी हुल्वाला गान्वादा ड्योत्तामी सगुन बोरवारी म्याङलारो क्रा थावा ग्यात् जा स्याङलारो सगुन थान्वा छ्या ग्याम्से नोर्बुला स्यार्गी स्याङ ग्याम्से स्याङला सेमरी खेन्चिनम ओन्छ्यान डालाकोन विसिनम म्हारखानीरी फेप्सिनाम म्हारलान कैची वासीनाम म्हुङ्खानीरी फेप्सिनाम म्हुङ्खला खावा वासीनाम नोर्बु कोन्ना सेम ख्योल्ल छारबाजी स्याङसे क्वान ग्योङला छेवार सिखम धिमधिमरी नोर्बु कोन्ला निम्तिरी ह्रान्दारी स्याङवा म्हाङ्मास्याङ नोर्बु जत्ला अस्याङ स्याङ कैची खार्वा प्रे वासी ओन्छ्यान आस्याङ फेप्काजी केवा हेन्देन बुवाला नोर्बुजत्ला थोवोला क्रा	उमेर बढ्दै आएपछि नोर्बुले सात वर्ष पुगेपछि तामाङ हाम्रो समाजमा नोर्बुको केश लामो भयो के गर्ने अब भनेर ताम्बा, गान्वालाई सोधनी भयो सगुन लानु पाउँछ रे केश काट्ने काम मामाको रे सगुन लगिसकेपछि नोर्बुको मावलीले विचार गर्नु भो मन मनै मेरो भान्जा भनेर सुन खानीमा गएर सुनकै कैची ल्याएर चाँदी खानीमा गएर चाँदीकै थाल ल्याएर भान्जाको मन खुसी पार्न नयाँ लुगा ल्याएर छेवारको लागि शृङ्गारिएको घरमा आफ्नै भान्जाका लागि जाँतोमा पिन्ने कालो मास नोर्बुको मावली कैची र थाल साथमा लिएर पाल्नुभो मामा मावली जन्मदेखि पालेको नोर्बुको टाउकाको केश

साइत ज्याबा थत्र्याम्से आस्याडस्याडला छ्या ग्याम्से म्हारला कैचीसे थदासी म्हुइला खार्बारी थेइतासी ग्योइलो तारफेटा बासिनाम नोर्बुला थोबो खिसिनाम मली म्हेला दहिरी म्लह छ्योब्सी टीकामी थान्जी डो गडरी छेहेइगै ल्हेगै विसिनाम स्याडसे आशिष पिन्थान्जी	साइत हेर्ने पात्रो वा पुस्तकबाट मामाको हातबाट सुनकै कैचीले काटेर चाँदीको थालमा थापेर सेतो फेटा नोर्बुको टाउकामा बाँधेर माली गाईको दहीमा चामल मुछेर टीका लाइदिनुभो निधारको बीचमा आयु लामो होस्, राम्रो र शुभ होस् भनी मामाले आशिष दिइ राख्नु भो ।
--	---

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ३ बाट साभार गरिएको)

ग. विवाह सेलो

तामाङ समाजमा मागी र चोरी विवाहको चलन छ । मागी विवाह भित्र पनि धेरै प्रकारहरू छन् । केटी हेर्न जाँदा सुरुमा सगुन नलगी सोधनीमात्र हुन्छ र केटी दिने टुङ्गो भएपछिमात्र सगुनमारी केटी छेकी राख्छन् । विवाहमा आमा, बाबु, दाजुभाइ, मावली सबैलाई दाम र डाङ लानु पर्छ । दाम र डाङ भनेको सगुनको साथमा एक रुपियाँको डबल हो (पहिले हो भने एक पैसा) । यो आआफ्नै नाम अनुसार दाम र डाङ राखिन्छ । यसो गर्नुको कारण माइतीको रिन तिर्न हो भनिन्छ ।

तामाङ जातिको विवाहमा ताम्बाहरूले डम्फु बजाएर सेलो गाउने गर्छन् । केटी माग्न जाँदा ताम्बालाई पनि साथ लिएर जान्छन् र ताम्बाले डम्फु बजाएर सेलोबाट हजुरको छोरी हुँकेको सुनेर माग्न आएको र हजुरको फूलजस्तो छोरी यदि दिनुहन्छ भने हामी सुनैसुनको महलमा सजाएर राख्ने थियौं भनेर केटी माग्छन्, जस्तै :-

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
हान्दारी स्याडबा तार मास्याड स्यारखै छ्योला आस्याड स्याड बिरी जेबा कमसारी आस्याड हान्दानीला नाम्सारी यसो ल्हेडमो थाइमैनो म्हारम्हेन्दो छारजीरो बिबा थेमु तोर्से जिरी खिन्तरी म्हार म्हेन्दोला निम्तरी म्हेन्दोला आप्पा मयुडदा कारज्योला पोड सगुन लाकाबा म्हुईला बुम्बरी थान्वारी म्हारला म्हेन्दोदा हिकाबा	जाँतोमा पिन्ने सेतो मास ठूलो घरको हे मामा दाँतमा बिरी क्या सुहाएको मामा तपाईको गाउँमा गाइँगुई कुरा सुनिन्छ कोपिला फक्रियो भन्ने सुनिन्छ माथि त जिरी लेकैमा हुँकेको म्हेन्दोको लागि आस्याड आडीको आँगनमा सगुन लिएर आएको सुनको कलशमा राख्नलाई तपाईको आँगनको फूललाई माग्न आएको

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ४ बाट साभार गरिएको)

विवाहको दिन बेहुलातिरको ताम्बा र बेहुलीतिरको ताम्बा बीच सबालजवाफ हुन्छ । बेहुलीतिरको ताम्बाले बेहुलातिरबाट ताम्बा आयो कि आएन, डम्फु ल्यायो कि ल्याएन भनी सोधनी गर्छ र आएको छ, भन्ने थाहा भएपछि, सगुन राखी सेलो गाउन सुरु गर्छन् । यसरी सेलो गाउन सुरु भएपछि यो सबालजवाफको क्रम रात भरि नै चलिरहन्छ । अन्तिममा हार्ने पक्षले जित्ने पक्षलाई सगुन राखी माफी माग्नुपर्छ । यसरी विवाहमा गाउने सेलोको एक हरफलाई यहाँ हेरौं:

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>स्हेमु (बेहुली)- हा.....हा .....हा..... आम्मैले होइ आम्मैले " " " " ज्यान खैलाला ह्या ल्हासो डम्बा मायालाला सेलगड खाड्वा जाँङ्गारी डिन्छेन आमाला ह्वाङ्गारी " आप्पाला " भ्राड भ्राड भ्रुड भ्रुड लाखामु डाङ् डाङ् डुङ् डुङ् लाखामु चाम्पादा चप्पा भ्रुङ् चप्पा डानीमी ताजी अचम्म लामाला कोल्से छ्योइच्याला तिनीला कुनु तिल्तमु ताम धिक डासे ड्योइच्याला गोजासे दोड्बो चेप्खान्जि खालाड ग्याम्से फेप्काजी जिरिम आहिन खिम्तिरी फेप्खाजी तिल्ला निम्तिरी ह्या हो ते तामाला निधोलौं खाह्ण्ड खैह्ण्ड ताम च्याला ह्या ल्हासो डम्बा मायालाला</p> <p>स्हेबु (बेहुला)- हा.....हा.....हा..... आम्मैले होइ आम्मैले आम्मैले होइ आम्मैले डिन्छेन आमाला ह्वाङ्गारी डिन्छेन आप्पाला ह्वाङ्गारी भ्राड भ्राड लाखावै अहिन्गा भ्रुड भ्रुड लाखावै अहिन्गान गड्ला दोड्बो स्योड्ला चाम</p>	<p>हा.... हा.....हा..... आम्मैले होई आम्मैले " " " " ज्यान खैलाला हुन्छ है रसिलो माया लाउंला सेल रोटी पोल्ने भाँडोमा हजुर आमाको आँगनमा हजुर बुबाको " भ्राड भ्राड भ्रुड भ्रुड गर्न आएको डाङ् डाङ् डुङ् डुङ् " " चम्पा त चप्पा भ्रुङ् चप्पा हामी त भयौं अचम्म लामाको छोराले छ्योईहेनें के हुनु छ कुन्नी आजको दिनमा एउटा कुरा सोधी हेर्छु रूख काट्ने खुकुरीले कहाँबाट पाल्नु भो जिरी होइन खिम्तीमा पाल्नु भो केको निम्तिमा ला हुन्छ त्यति कुराको निधो गर्नुहोस् त्यसपछि के हुन्छ होरौंला हुन्छ है रसिलो माया लाउंला</p> <p>- हा .....हा ..... हा..... आम्मैले होइ आम्मैले आम्मैले होइ आम्मैले हजुर आमाको आँगनमा हजुर बुबाको " भ्राड भ्राड गर्न आएको पनि होइन भ्रुड भ्रुड " " " " डाँडाको रूख त खोलालाई पुल</p>

पाडसी पिन्ना साभो ताम दाडबो म्हेमेला रिमठिमरी बाह्र तामाडला ठिम बासी चु है काज्योला पोड बासी बारबा चुन्नी बसिनाम गान्वा गान्सुम बासिनाम् स्हेबु जाजा बासिनाम् जिरि आहिन खिम्दरी स्हेबु जाजाला निम्तिरी ल्हापिड ग्योईपिड थासिनाम डिन्छेन आमाला ह्वाङगारी " आप्पाला " स्यार्ला छ्योसे दोखाजी खारड खैरड ताम च्याला ह्या ल्हासो डम्बा मायाला	भनी दिन्छौं साँचो कुरा उहिले पुर्खाको चलनमा बाह्र तामाडको रिवाजमा सगुनको यो पोड ल्याएर बाह्रबिसा ल्याएर गाउँको गान्वा ल्याएर बेहुला ल्याएर जिरी होइन खिम्तीमा यही बेहुलाको निम्तिमा डाँडा पाखा काटेर तपाईं आमाको आँगनमा " बुबाको " पूर्वबाट आएको के हुन्छ कुरा बुभौला हुन्छ है रसिलो माया लाउँला
--	--

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ५ बाट साभार गरिएको)

४.१.२.३ बाह्रमासे सेलो

बाह्रमासे गीत एक किसिमको सदाबहार वृक्षजस्ता हुन्छन्, जुन कहिल्यै पनि सुक्दैनन्, बिलाउँदैनन् । यी गीतबाट लोकजीवनले समयलाई र त्यसअनुसारका क्रियाकलापलाई कसरी हेरेको छ भन्ने थाहा हुन्छ।^{४३}

बाह्रमासे सेलोहरू जुनै समय वा अवसरमा गाइन्छ । यस्ता खाले सेलोहरू गाउनलाई समय र ऋतुको कुनै पावन्दी हुँदैन । बाह्रमासे सेलोलाई प्रेम र जात्रामा गाउने सेलो भनी वर्गीकरण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

क.प्रेम सेलो

प्रेम तथा रति मानवको आदिम प्रवृत्ति हो, जैविकीय विशेषता हो । प्रेमबिना मानिसको जीवन निरस, एकलो र अधुरो हुन्छ र प्रकृतिको नियम विपरीत हुन जान्छ । प्रेमभाव र सौन्दर्य चेतनाले मानिसलाई कलाको क्षेत्रमा धकेल्दछन् । यिनै भावना र प्रवृत्तिले साहित्यको अधिकांश भाग समेटेको पाइन्छ । लोकसाहित्यमा पनि यी मानवीय भावहरूको अभिव्यक्ति अत्यन्त सहज ढङ्गमा भएको पाइन्छ, चाहे त्यो गद्य फाँट होस्, चाहे पद्य फाँट ।

रसुवा, धादिङ, नुवाकोटतिर गाउने म्हेन्दोमाया सेलो पनि प्रेमसँग सम्बन्धित सेलो हो । यसमा पनि जीवनका सुख, दुःख मिलन, विछोड आदिको वर्णन गरिएको हुन्छ । यो सेलो सबै जना हात समाएर लाइन लागेर नाच्यै गाउने गर्दछन्, जस्तै:-

^{४३} कृष्णप्रसाद, पराजुली, नेपाली लोकगीतको आलोक, काठमाडौं : वीणा प्रकाशन, वि.सं २०५७, पृ. १५३ ।

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>ब्योन- महेन्दो माया जमर्नीसे खाबाला फ्याङबी हवाईजहाज महेन्दो माया दिमरी कोला नाइथेनसिम स्याबी आमाई जात स्याबी आमाई जात</p> <p>छामे- महेन्दो माया जमर्नीसे खाबाला फ्याङबी हवाईजहाज महेन्दो माया दिमरी कोला थेन्सिम कुमार पाङबी आबाई जात पाङबी आबाई जात</p>	<p>केटा- महेन्दो माया जर्मनीबाट आएको उङ्ने हवाईजहाज महेन्दो माया घरमा बच्चा सुताएर नाच्ने आइमाई जात नाच्ने आइमाईको जात</p> <p>केटी- महेन्दो माया जर्मनीबाट आएको उङ्ने हवाईजहाज महेन्दो माया घरमा बच्चा राखेर कुमार भन्ने लोग्नेमान्छेको जात भन्ने लोग्नेमान्छेको जात</p>

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ३२ बाट साभार गरिएको)

ख. जात्रा सेलो

जीवन आँसु-हाँसो, दुःख-सुख र मिलन-विछोडको सङ्गम भएकोले नै गीतहरूमा जीवनका भोगाइहरू, अनुभूतिहरू, विराग र वितृष्णाहरू अभिव्यक्त हुने गर्दछन् । तामाङसेलो पनि यी मानवीय भावनाबाट मुक्त छैनन् । यसरी सेलोमा संयोग र वियोग दुवै किसिमका भावहरू तरङ्गित भएका हुन्छन् । जात्रामा सेलो गाउँदा गाउँदै मन मिल्यो भने त्यही विवाह पनि हुनसक्छ । जात्रामा सेलो जो पायो त्यहीसँग गाउँदैनन् । सुरु केटातिरबाट हुन्छ र यो जात्रामा मन मिल्ने कोही भए मेरो सवालको जबाफ पाऊँ भनी प्रश्नसहित सेलो गाउँछ । केटीले जबाफमा हामीलाई नै सोधनी भएको हो भने भरे सेलो गाउँदै जाँदा हामी बीच माया बस्न सक्छ । हामी कुटुम्ब नै प्यो भने त राम्रै हुन्छ । कतै दाजु बहिनी परियो भने ठुलो पाप लाग्छ त्यसैले घरठेगान सुरुमै थाहा भए राम्रो भनी जबाफ दिन्छन् । यसरी सवाल जबाफ हुँदा कुटुम्बा प्यो भने मात्र सेलो गाउँछ र यो क्रम सात दिन सात रातसम्म पनि चलन सक्छ । हार र जीतको सवालमा हार्नेले जित्नेलाई सगुन राखी माफी माग्नुपर्छ यदि विवाह गर्ने उमेर भएको छ भने हार्नेले जित्नेसँग विवाह गरिन्छ । जात्रामा गाउने सेलोको उदाहरणको लागि तलका सेलोलाई लिइएको छ:-

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>ब्योन चरीला कमाई दोडलानाई ताम सान्कोले पाङला डाई थावा ग्लारी दोड बुवा चु चाई हजार बजाररी दया धर्मला सेम मुवा खालै महेन्दो मुसामी</p>	<p>केटा चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू सुन्नोस् कुरा भन्छु म काटेको ठाउँमा रूख उम्रन्छ यो है हजार बजारमा दया मायाको मन भाको कुनै सुन्दरी भए त</p>

तार्डाला भुरा खोलचाला डान्दै लाउले बोलचाल उरउर मिन्वा सुन्तला जूनी भर्ला गुण ताला	माछाको भुरा खोलाको हामीलाई पनि गरन बोलचाल पहँलै पाकेको सुन्तला जीवन भरीकै गुन होला
--	---

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २३ बाट साभार गरिएको)

यी माथिका सेलोहरू संयोगका क्षणमा गाइएका हुन् ।

४.१.२.४ ऋतु सेलो

जीवनका हरेक कार्यहरूमा गीतहरू जोडिए भैं ऋतुगीत पनि जोडिएर आएको हुन्छ । तामाङ समाजमा पनि यस्ता सेलोहरू चलनचल्तीमा रहेका छन् । जस्ले बाँह्रै महिनामा हुने मौसम र त्यससँग जोडिएका तामाङ समाजको दुःख सुखलाई उतारेका हुन्छन् ।

जेठअसार महिना आउँदा जुन किसिमको मौसम हुन्छ त्यस मौसमको बारेमा तामाङ समाजमा सेलो गाउने गरिन्छ । काम गर्दा थाकेको बेला थकान मेटाउन यस प्रकारको सेलो गाउने गरिन्छ । यसरी सेलो गाउँदा महिनाको बारे, त्यस महिनामा गर्नु पर्ने काम, पानी पर्दा के के ओडिन्छ आदिको बारेमा वर्णन गर्छन् । उदाहरणका लागि यस सेलोलाई लिन सकिन्छ,

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
ड्वाफे भेल्वो ला खाजी खसु छ्यासी नाम खाजी जम्बुलिङरी मु थिजी गन्धी ड्याजी स्योड ड्याजी न्हामखैलिङरी मु छिङगै जम्बुलिङरी सा छिङगै छाता कुजी घुम कुजी साडा सुजी सुन सुजी ल्हुईला ग्यान्छा ज्ञानथान्जी घुईला स्तीङ्खामस्तेडथान्जी फामसोम दुख सुथान्जी ग्यालाम लिच्छाला ठुमडान्सी	जेठअसार महिना आयो बादल छायो पानी पयो पृथ्वी वा जमिनबाट पानीको मुल फुट्यो खोला नाला नदी सुसायो आकाश सधै रुभेको धर्ती पनि भिजेको छाता र घुम उड्न थाल्यो धान र कोदो रोप्न थाल्यो मानव जीवनले बुभेजति समयको सुन्दरतालाई शृङ्गारेर तीन पाथी दुख रोपी राख्यो पछिको सुख सम्भेर(बाटो हेरेर ।

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ७ बाट साभार गरिएको)

मंसिर महिनामा धान काट्दा गाउने सेलो पनि एकल, समुह र दोहोरी गरी गाइन्छ । सबै जना काम गर्दै एक आपसमा मनका पीडा पोख्दै गाउने गर्दछन् । यस प्रकारको सेलोमा त्यस समयको मौसम, कामको वर्णन, खेतको वर्णनका साथै जीवनका भोगाइहरू व्यक्त गरिन्छन् ।

चु खावा मंसिर लारिमी
मारसेला च्याउजी भूरिमी

कुनाड ब्रेड्वा सुनना नाम
 वित्ताम नाडला म्ला गेडा
 गादे जेना मिन्जिम उरुरु
 खान्वारी खावा मुरु

नेपालीमा रूपान्तरण

यो आउने मंसिर माहिनामा
 बेशीको च्याउची खेतमा
 एक हातलामो धानको बाला
 एक बित्ता लामो धानको गेंडा
 क्या राम्रो पहेंलै पाकेको
 काट्न आएको मुरु

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १४ बाट साभार गरिएको)

४.१.२.५ धार्मिक सेलो

जुनसुकै जाति वा समुदायलाई धर्मबाट अलग्याउने बित्तिकै त्यो जाति वा समुदाय अपाङ्ग हुन जान्छ । जातिको पहिचानको रूपमा धर्मलाई मूल आधार मान्न सकिन्छ । धार्मिक सेलोलाई पनि धर्म र पुराण (उत्पत्ति) को आधारमा छुट्याउने प्रयास गरिएको छ ।

४.१.२.५.१ धर्म सेलो

तामाङ जातिको धर्मसँगै सेलो पनि जोडिएर आएको हुन्छ । तामाङ जातिको कतिपय संस्कारिक कार्य धर्मसँग अन्तरनिहित रहने र सेलो त्यस अवसरमा गाउने हुनाले सेलोलाई धर्मको आधारमा पनि वर्गीकरण गरिएको छ । यस सेलोमा धर्म गन्यो भने वा नमो बुद्धको दर्शन गरेमा पितृको उद्धार हुन्छ, र जीवन सार्थक बन्नेछ, भनिएको छ । उदाहरणको रूपमा यो सेलोलाई अधि सार्न सकिन्छ :-

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
तागमा ल्हुइजिन दो ज्याल्सम पितृकादे तोर थर्ला मिहलुईला नाडबा फूडबादा डान्वा म्हान्वा थोप्लारो घेवाला सोलारो	नमो बुद्धको दर्शन गरेमा धर्म र पुण्य कमाउनेछ पितृको उद्धार हुनेछ मनले चित्ताएको पुग्नेछ जीवन सार्थक बन्नेछ

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २४ बाट साभार गरिएको)

चरा वर्षमा बौद्धमा बत्ती बालेमा मनले चाहेको पुग्नेछ, र स्वयमभूको दर्शन गरियो भने दशा ग्रह कटिनेछ, र आयु लामो हुनेछ, भन्ने विश्वास तामाङ समाजमा प्रचलित छ । उदाहरणको रूपमा यस सेलोलाई लिन सकिन्छ ।

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
बौद्धला म्हार्मै लाखडरी नाडसाल " म्नासमी	बौद्धनाथको स्तूपामा धूप र बत्ती बालेमा

भ्याल्होरी बौद्ध ज्याल्समी थर्प थोप्पा याडलारो सिम्बुला स्विड्खम ने ज्याल्सम ल्हुईला भाजे सिल्लारो छेला " " " सेमसे म्हान्वा डुप्लारा	चरा वर्ष दर्शन गरेमा मागेको चाहेको पुग्नेछ, स्वयम्भूको दर्शन गरेमा दशा ग्रह काटिनेछ, चिरञ्जीवी हुनेछ, मनले सोचेको पुग्नेछ ।
--	--

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २४ बाट साभार गरिएको)

४.१.२.५.२ पूराण (उत्पत्ति) सेलो

लोककथा, लोकगाथा र लोकनाटकमा भैं लोकगीतमा पनि उत्पत्तिसम्बन्धी गीतहरू भए जस्तै तामाङ समाजमा पनि उत्पत्तिका सेलोहरू छन् । पृथ्वीको उत्पत्ति, मानवको उत्पत्ति, डम्फुको उत्पत्ति आदि उत्पत्तिका सेलोहरू पहिलेदेखि नै चलिआएका र हालसम्म पनि प्रचलनमा रहेका छन् । उदाहरणको लागि डम्फुको उत्पत्तिको सेलोलाई लिन सकिन्छ :-

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
हा.....हा.....हा.....हाई ह्याङ तामाङला बाजा चु ह्याप्सी चिबा चु डम्फु डिहीरी म्हेन्दो छार ताला खाल्छे स्हेड्बा विला ताला तोरसेला ज्योमो गाङ्गीमी ज्यामो गाङ्गला पाङ्कोर्सी सिकार क्लाङबारो फेरोरी आम्बुसिङ्ला घेरोरी ताङ्सार रा ला डिसे छेङ्थान्जिम पेङदोर्जेसे स्हेङ्थान्जिम	हा..... हा..... हा.....हाई हामी तामाङको यो बाजा बाजाइ बस्ने यो डम्फु फूलबारीमा फूल फुलेभैं कस्ले बनाएको भन्छ होला माथि माथि सैलुङ खर्कमा सैलुङ डाँडाको चौर घुम्दै शिकार खेलेको पेङदोर्जेले त्यही सैलुङको सेरोफेरोमा कोइराला काठको घेरामा घोरलको छाला मोडेर बत्तीस किला ठोकेर बनाइ राखेछ पेङदोर्जेले

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २५ बाट साभार गरिएको)

यी माथिका पङ्क्तिहरूमा तामाङ जातिको अति नै लोकप्रिय बाजा डम्फुको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा डम्फु बाजा बनाएको बारेमा भनिको छ । यस्तो महत्त्वपूर्ण बाजा डम्फुलाई त्यसको महत्त्व नबुझी नहुने कुरा गरिएको छ माथिको सेलोमा ।

३.२ निष्कर्ष

सेलोको वर्गीकरण गर्ने क्रममा विषयका आधारमा- पुराण वा संस्कृति, समाज र इतिहास र त्यस्तै गरी प्रस्तुतीकरण र गायन अवसरका आधारमा ऋतु सेलो, पर्व सेलो, संस्कार सेलो, प्रेम वा जात्रा सेलो, बाह्रमासे सेलो, धार्मिक सेलो र धार्मिक सेलो भित्र पनि धर्म र पुराण आदिको प्रकारबाट गरिएको छ । यही मात्र वर्गीकरणको आधार होइन । यसलाई प्रकृति चित्रणका आधारमा, आर्थिक पक्षका आधारमा, रसको आधारमा, आलङ्कारिक र काव्यिक तत्त्वका आधारमा पनि वर्गीकरण गर्न सकिन्छ तर यहाँ विषय र प्रस्तुतीकरण तथा गायन अवसरका आधारमा मात्र वर्गीकरण गरिएको छ । सेलो तामाङ जातिको मात्र नभएर सम्पूर्ण लोकसाहित्यकै अभिन्न अङ्गको रूपमा रहँदै आएको इतिहास छ ।

परिच्छेद पाँच सेलोको विश्लेषण

५.१ सेलोको विश्लेषण

‘सेलो’ गीतमात्र नभएर यो तामाङ समाजको विविध पक्षको सामूहिक अभिव्यक्ति हो । यसमा समाजसँग सम्बन्धित विविध विषयहरू समाविष्ट गरिएको पाइन्छ । सामान्यतः समाज, अर्थ, संस्कृति, प्रकृति आदि विविध विषयहरू सेलोका माध्यमबाट चित्रण गरिएको पाइन्छ । प्रस्तुत सन्दर्भमा यी प्रस्तुत गरिएका सेलोका आधारमा यी विभिन्न विषयको विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिन्छ ।

५.१.१ सामाजिक पक्ष

सभ्यताको सुरुवातसँगै मानव समाजले आफू अनुकूलको संस्कार, रहनसहन र जीवन शैलीको विकास गर्दै आएको मानिन्छ । सामाजिक जीवनसँग गाँसिएका यी पक्ष समाज विकासक्रमको लामो प्रक्रियासँग एकाकार भएर स्थायी अस्तित्वमा आएको मानिन्छ । यही क्रममा हरेक समाजले आफ्नो स्थानीयता र चरित्रको आधारमा लोकसाहित्यको विकास गर्‍यो । समाजमा रहँदा बस्दा मानवले आफ्नो जीवनलाई स्वभाविक गति प्रदान गर्न अँगालेका कार्यव्यवहारको लोकदस्तावेज नै पछि लोकसाहित्यको रूपमा विकास भएको विद्वान्हरूको मत छ ।

कुनै पनि स्थान विशेषमा रहने जातजातिको रहनसहन, रीतिरिवाज, चालचलन आदिको सहज अभिव्यक्ति त्यस ठाउँका बासिन्दाहरूले गरेका सिर्जनामा प्रतिबिम्बित हुन्छ । त्यसरी नै सेलोमा पनि तामाङ जातिको सामाजिक जीवनका विविध पक्ष स्वभाविक रूपमा प्रकट भएको पाइन्छ । सेलो तामाङ जातिको संस्कृतिको उपज भएर पनि यो व्यक्तिको सम्पत्ति नभएर एउटा सिङ्गो समाजको साझा सम्पत्तिको रूपमा रहेको छ ।

लोकजीवनका हरेक पक्षमा राजा र राजकुमारीको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको पाइन्छ । त्यस्तै यहाँ पहिले गुरु पद्मभ्यूङ्ने रिम्पोछेले स्हउर (ग्याल्पो) राजाको छोरी साथमा लिएर हलेसीमा गएर तीन वर्ष निराहार तपस्या बसेका र तपस्या सफल भएर गुरु पद्मभ्यूङ्ने रिम्पोछे र म्हेन्दोरवाले संसारको दुःख कष्ट हरण गरी साङ्गे बनेका वा साङ्गे वन्ने वाङ (आशीर्वाद) प्राप्त भएको भनिन्छ । संसारमा त्यस बेला दुःख, कष्ट, पीडा, हिंसा अत्यन्तै बढेको र त्यसबाट संसार र संसारको प्राणीलाई मुक्ति दिनका लागि गुरु रिम्पोछेले तपस्या गरेको भन्ने किम्बदन्ती तामाङ समाजमा प्रचलनमा छ । अहिले पनि हलेसीको दर्शन गर्दा त्यही किम्बदन्तीबाट प्रेरित भएर दर्शन गर्ने गरेको देखिन्छ । तलका सेलोमा यसै कथालाई सार रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ,

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
मिहलुई नाङ्बा तासिनाम धुङ्गाल तावा मिहलुई घ्याम	मानव चोला लिएर दुःख हुने मानववाटै

<p>केवा थेन सिवा आतगै विसी हलेसी दुपखड भ्याल्कोरो छेला भार्जे सिल्लारो सिसि निवा चु म्हिलुई हलेसी ने खाड् ज्याल्समी घेवा च्यान्नी दोलारो साङ्गेल्ला ह्युली दोलारो</p> <p>हलेसी दुपखाड् सेमच्यानना ने न्हाम्खाई घ्याल्पो साङ्गेल्ला च्याङ्ग्रेस्हला सिहड्खमरो गुरूपद्मा भ्युड्ने रिम्पोछे, से स्याउर (ग्याल्पो) ग्लेला जामेदा प्रनोन पुइसि बातासी हलेसीला दुपखाड्डी म्हिलुई छेङ्गेङ्गै वित्तासी लासोम दुपखाड् स्युमामी छ्यारी छेभुम थोसिदाम साङ्ग छेपा म्हे फेप्स्युजी छेवाड न्होबुफुल्बारी जमला कुनु हिन्छेदे स्याउरला जामे मेन्दरेपा म्हेन्दोरवा थेन गुरूपद्मा जाम्बुलिडला बर्दोसे साङ्ग धोबा वाड थोप्ची</p>	<p>जन्मने र मर्ने नहोस् भनी हलेसीको दर्शन गर्नु आयुमा लागेको दशा काटिन्छ, मरेर जाने यो चोला हलेसीको दर्शन गरेमा स्वर्गमा पुग्न सकिन्छ, त्रिलोकेश्वरको चरणमा पुग्न सकिन्छ</p> <p>हलेसीको गुफा ता न्हाम्खाई घ्याल्पो देवता चेडरेसी देवताको वासस्थान हो गुरु पद्मा भ्युड्ने रेम्पोछेले स्याउर राजाको छोरीलाई सँगै लिएर आएको हलेसीको मन्दिर वा गुफामा मानव जातिको हितको लागि तीन वर्ष तपस्या बसेको हातमा पुस्तक बोकेर साङ्ग छेपा गुरु पाल्नु भो आशिष दिनु वा वर दिनु भो त्यस दिनदेखि स्याउरको राजकुमारी म्हेन्दोरवा र गुरुपद्म संसारिक मायाजालबाट मुक्त भो देवता हुने वर प्राप्त भो</p>
--	---

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २४ बाट साभार गरिएको)

यी माथिका पङ्क्तिहरूमा राजाकी छोरीलाई साथमा लिएर हलेसीमा गएर तीन वर्ष निराहार बसी तपस्या गरेको चर्चा तामाड समाजमा आज पनि उत्तिकै महत्त्वको रहेको पाइन्छ ।

समाजमा रहेका सम्पन्नता, गरिबी, दुःख, पीडा आदिको व्याख्या गरेर पनि सेलोहरू गाएका देखिन्छन् । समाजमा घटिरहेका विविध विषयलाई जस्ताको तस्तै उतार्नु सेलोको मौलिक पहिचान हो । सामाजिक प्राणी भएर बाँच्नका लागि यही समाजमा परिश्रम गर्नुपर्ने र जुन पेसा भए पनि अँगाल्नु पर्ने आदिका बारेमा तल प्रस्तुत गरिएको सेलोको भाव रहेको छ ।

खड्वा लारिमी मे फुइवा
दुःखीला कोला धोइपुइवा
याम्बु न्हइला साहुला
राणा लोला दरवारला

नेपाली रूपान्तरण

जाडो महिनामा आगो बाल्ने
दुःखीको छोराले भारी बोक्ने
काठमाडौं शहरको साहुको
इन्द्रचोकको साहुको

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १६ बाट साभार गरिएको)

यसमा काठमाडौं वरिपरि रहेका तामाडहरूले इन्द्रचोकका साहुहरूको र राणाहरूको सामान भीमफेदीबाट बोकेर ल्याउनु परेको बताइएको छ । यसबाट त्यस बेलाको सामाजिक संरचना कस्तो थियो भन्ने बारे थाहा पाइन्छ । यातायातको व्यवस्था नभएको र काठमाडौंमा सबै सामान बोकेर ल्याउनु परेको दुःखद् अवस्थाको चित्रण देखिन्छ ।

ओ होइ सेनोले सेनो डयेनो डयेनो वा
फूलाकाई ल्हुक म्हे मे डियड प्रवई ल्हुडन
डोना कडरा चुसीम डयीड चेन
बु-बुमोई डियडसो

नेपाली रूपान्तरण

ए होइ बुभनुहोस्, सुनुहोस्
घरमा बसे भेडीगोठको माया लाग्दो रहेछ
भेडी गोठमा जाँदा घरपरिवारको माया लाग्दो रहेछ

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १९ बाट साभार गरिएको)

यस सेलोमा घर बस्दा भेडी गोठको माया लाग्ने र भेडी गोठमा बस्दा घरपरिवारको यादले सताउने भावहरू व्यक्त भएका छन् ।

जा, आप्पा, आमा ह्यप ह्यप तामा
ताड्बाला मिख्खी प्रुलुलु तैजी

नेपाली रूपान्तरण

छोरा, बुबा र आमा भेटघाट हुँदा
खुशीले आँसु भर्‍यो

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २२ बाट साभार गरिएको)

माथिको हरफमा हर्षको आँसुको बारेमा वर्णन गरिएको छ । सात दिनसम्म हिउँ पर्दा भेडी गोठमा खाने कुरा पनि सकिएको, पुऱ्याउन जान पनि नसकेको, सात दिनपछि हिउँ पर्न रोकिएको, आमा, बुबाले छोरालाई के भयो होला भन्दै भेडी गोठमा पुगेको र त्यहाँ पुग्दा छोरा राम्रै देखेर हर्षले आँसु भरिएको वर्णन गरिएको छ । यस सेलोले पनि हाम्रो देशको सामाजिक अवस्थाको चित्रण गरेको देखिन्छ ।

वैरी देन जोरीमा ग्याल्दोला

नेपाली रूपान्तरण

वैरी र दुष्मन सबै फ्याकेर

हामी तामाडलाई मित्रले भर्नु पर्छ

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २७ बाट साभार गरिएको)

यस सेलोमा पनि सामाजिक चित्रण गरिएको छ । यस सेलोले हामी सामाजिक प्राणी हौं, त्यसैले समाजमा भएको खराबीलाई त्यागेर असल बाटो अँगाल्नुपर्छ, भन्ने सन्देश दिएको छ । यदि हामी मिलेर बस्यौं, हिड्यौं र काम गर्नुभने हामीलाई राम्रो हुन्छ, सबै मानिसलाई शत्रु होइन मित्र बनाउनु पर्छ, भन्ने सन्देश दिएको छ ।

म्हीलुई केवा किन्जिमु

आप्पासे कर्म पिन्जिमु

ला कु कोखरी थान्जिमु

आमासे जन्म पिन्जिमु

नेपाली रूपान्तरण

मानवको जन्म लिएछ

बुबाले कर्म दिएछ

९ महिना कोखमा राखेर

आमाले जन्म दिएछ

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १ बाट साभार गरिएको)

हामीले यो संसारमा जन्म लिन्छौं, हुर्कन्छौं, एउटा मानवले गर्नुपर्ने सम्पूर्ण कार्य गर्छौं र अन्त्यमा यही माटोमा बिलीन हुन्छौं । यो सब प्रकृतिको नियम हो । यही प्राकृतिक नियमको वरिपरि संसार वा मानव समाज घुमेको हुन्छ । माथिको सेलोको पङ्क्तिले पनि यस्तै भाव व्यक्त गरेको छ । ‘आमाले जन्म दिनु भो र बुबाले कर्म’ भनेर समाजमा भइरहेको कार्यलाई सरल तरिकाबाट प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१.२ आर्थिक पक्ष

अर्थ मानवजीवनको मूल आधार हो । आर्थिक स्थितिले नै जीवनका अन्य पक्षलाई प्रभावित पार्दछ । हुन पनि कतिपय प्रतिभाहरू गरिवी र साधनको अभावमा हलो जोत्न, भारी बोक्न र घाँस काट्न विवश छन् । रातदिनभरि नयाँनयाँ गीत रचेर दोहोरी खेल्न सक्ने यी ग्रामीण युवायुवती उचित साधन र अवसर पाए ठूला कवि बन्ने थिए । त्यसैले देवकोटा भन्छन् :- “यहाँ वाग्जर कोदाली खनिरहेछन्, शेक्सपियर हलो जोत्ता हुन्, कालिदास आषाढको पन्ध्रमा गीत गाइरहेका होलान्”^{४४}

^{४४} लक्ष्मीप्रसाद, देवकोटा, लक्ष्मीनिबन्ध सङ्ग्रह, (सो. सं.), काठमाडौं : साभ्ना प्रकाशन, वि.सं. २०५७ ।

यी आर्थिक विपन्नताका सिकार भएका लोकप्रतिभा जसले समाजमा देखापर्ने आर्थिक असमानताका चित्रलाई सेलोमा अङ्कित गरेका छन् । पहाडी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तामाङहरू डोको, नाङ्लो, दाम्लो आदि घरव्यवहारका चिजहरू पनि आफै तयार गर्दछन् । यिनै आर्थिक पक्ष बोकेका सेलोका केही उदाहरणहरू निम्नानुसार छन् :-

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
चरीला कामाङ दोडला नाई ताम सान्कोले पाङला डाई गाङ्ला दोङ्बो स्योङला चाम पाङ्सी पिन्ना दुःखला ताम् मकै मोठे तगिरी सुकामासा स्तोसिनम् फो नाबाला लागिरी खङ्वा लारीमी मे फङ्वा दुःखीला कोला धोईपुङ्वा	चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू सुन्नोस् कुरा भन्छु म डाँडाको रूख त खोलालाई पुल सुनाइ दिन्छु दुःखको यो कुरा मकै भाटमास टोपीमा सुकका मोहर पैसाको लागिमा यो पापी पेटको निम्तिमा जाडो महिनामा आगो बाल्ने दुःखीको छोराले भारी बोक्ने
भिमफेदीसे धोङ्पुङ्वा भिमफेदीला बजारमी ढाक्रे जुगुला बजार चिम चुर्से च्याजी ढाक्रेला हुल ओर्से च्याजी " "	भीमफेदीबाट भारी बोक्ने " को बजार त ढाक्रेहरूको बजार रहेछ यता हेरे पनि ढाक्रेको हुल उता " " " "
धोङ्जा च्याङ्ना म्ही ल्हाना स्याउँ स्याउँ मुला वान्छ्याना	भारी थोरै मान्छे धेरै भरियाहरू स्याउँ स्याउँती

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १६ बाट साभार गरिएको)

माथिको गीतमा एउटा भरियाको दर्दनाक अवस्था प्रस्तुत गरिएको छ । गरिबीको कारण भारी बोक्नु परेको र भारी बोकेर वा दुःख गरेर पनि पेटभरि खाना नपुगेको तर पनि यो काम गर्नु परेको अवस्थाको चित्रण छ । काम छ भारी बोक्ने, त्यो पनि नपाउला भनेर पीर छ, भरियालाई । भीमफेदीको बजारमा भारी थोरै छन्, भरिया धेरै छन्, बल हुनेले भारी पाउँछ, नहुने त लडिन्छ । प्रस्तुत माथिको सेलोमा यस्तै आर्थिक अभावका भावहरू व्यक्त भएका छन् । यसरी आज पनि हाम्रो समाजमा गरिब भरियाहरूको हालत यस्तै छ । तसर्थ यस सेलोले आर्थिक पक्षको विश्लेषण गरेको पाइन्छ ।

आप्या आमादा धिमरिन ख्लासी, ज्योज्यो आले नाना आडा स्योङ् म्लेसी
आना सुक्का पैसाला लागिरी, डा खाजी विरानो ह्युल्सारी

नेपाली रूपान्तरण

बाबु आमालाई घरमै छोडी, दाजुभाइ दिदीबहिनीलाई विर्सेर ।
सुका मोहर पैसाको लागि, म आए विरानो भूमिमा ।

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ३३ बाट साभार गरिएको)

माथिको सेलोले आर्थिक अवस्थाको कारणले बूढाबूढी आमा बुबा, दाजुभाइ, दिदी बहिनी र देशलाई छोडेर विदेशिनु परेको तीतो सत्यलाई प्रस्तुत गरेको छ । आफ्नो देशमा पसिना बगाउने ठाउँ पनि नभएर एक पेट खान र आफ्नो परिवार पाल्न विदेशिनु परेको भाव व्यक्तिएको छ ।

नोर्बु जात्ला आस्याडसे
म्हारला कैची बादसी
नोर्बु जात्ला थोबोला क्रा
स्याडला छ्यासे रेप थासी

नेपाली रूपान्तरण

नोर्बुको मामाले
सुनको कैची ल्याएर
नोर्बुको टाउकाको केश
मामाको हातबाट काटेर

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ३ बाट साभार गरिएको)

तामाङ समाजमा आर्थिक अवस्था कमजोर भएको सेलो मात्र नभई आर्थिक अवस्था सबल भएका सेलोहरू पनि पाइन्छन् । माथि प्रस्तुत भएको सेलोमा यस्तै भावहरू व्यक्त भएका छन् । छेवारमा मामाले भान्जाको केश काट्नका लागि सुनको कैची ल्याएको र मामाको हातबाट केश काटेको भाव छ । यसबाट पनि तामाङ समाजको आर्थिक अवस्थाको बारेमा ज्ञान हुन्छ ।

सेमतावा केटा आयाडसम
आप्पाला धिमरिन् चिउविवा
अंश पिन्न चिउविवा

नेपाली रूपान्तरण

मन पर्ने केटा नपाए
बुबाको घरमै बस भन्नुहुन्छ
अंश दिन्छु बस भन्नुहुन्छ

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २३ बाट साभार गरिएको)

जात्रामा गाउने गीतमा पनि केटीले केटालाई जबाफ दिने क्रममा आफ्नो माइतीको रवाफ देखाउँदै मन मिल्ने केटा पायो भने जानु नत्र घरमै बुबाले अंश दिएर राख्छु भन्नुभएको छ भन्ने भाव व्यक्त भएको छ । यस सेलोमा पनि तामाङ समाजको आर्थिक अवस्थाको वर्णन गरिएको छ ।

५.१.३ सांस्कृतिक पक्ष

समाजका जातजातिले युगौंदेखि मान्दै आएको बाहिरी रीतिरिवाज र आन्तरिक विचारधारासमेतको समष्टि नाम 'संस्कृति' हो । सेलोगीत तामाङ जातिको सामाजिक धरातलमा

आधारित प्रेम, उल्लास, वेदना, असन्तोष र अभिलाष, रहनसहन, रीतिरिवाज आचार विचार, विश्वास र मान्यता हो । यही मान्यता बोकेर रनवन घन्कदै सबैको हृदयलाई आनन्दित र आल्हादित तुल्याउन सक्ने मधुर झङ्कार हो सेलो । यसरी सांस्कृतिक पक्षका दृष्टिमा सेलोको आफ्नै स्थान छ । तामाङ जाति आफ्नै विशेष प्रकारको सांस्कृतिक परम्परा लिएर विकसित भएको छ । यस जातिको सांस्कृतिक केन्द्रको रूपमा स्थापित भएको सेलो अन्य जातजातिको सांस्कृतिक परम्पराभन्दा बेग्लै र नौलो किसिमको छ ।

नेपालका अन्य जातजातिमा सेलो प्रथाको चलन पाइँदैन । तामाङ जातिमा सेलोको स्थापना गर्ने तरिका संस्कारयुक्त भएको र सधैँ ताम्बा र गान्वाको संरक्षण र निर्देशनमा रहेर बूढापाका, युवायुवती र डम्फुरेहरूले सेलोको कार्यक्रम चलाउने भएकोले पनि पुर्खाले मान्दै आएको रीतिरिवाजलाई यसले नछाडेको विश्वास गर्न सकिन्छ । यसरी सेलोले सांस्कृतिक महत्त्वका कुरालाई समेटेर अगाडि बढाएको पाइन्छ । सांस्कृतिक विषयवस्तु बोकेका केही सेलोका उदाहरणहरू यी हुन् :-

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
रेगाङ्गीला ग्योइसेमी	डाँडापारिको नदीले
नुप गाङ्गीला ग्योइसेमी	डाँडावारिको नदीले
साङ्गोला दाम्बे छ्योइसेमी	देउताको दाम्बे छ्योइले
कल्पो दाङ्बोला ब्हाई कोउरो	पहिलेको गीत गाउरे
जेवासिलला कुल्हुइमी	सुन्दर ठाउँको यो चोला
मिह्लुईला हिगिल्हुइ तामामी	मरेर लाश भएपछि
ग्यागर लिङ्गरी दोनिला	तल तल मधेशमा पुगिन्छ
बोईउई साङ्गरी दोनिला	माथि माथि हिमालमा पुगिन्छ
डिन्छेन चाओइ लामासे	सिद्धि प्राप्त गुरुलामाले
छेन्दे हेन्डेन लामामी	मरेको आत्मालाई पार गर्ने बेलामा
लामाला सामान ह्वाक्कोरो	लामाको सामान बजाउरे
जेवासिला म्हारम्हेन्दो	सुन्दर पृथ्वीको सुनको फूल
डिन्छेन चाओइ लामासे	आत्मा पठाउने बेलामा
ख्याप्सिम पुङ्गो छेन्देदा	सिउरेर पठाउनु आत्मालाई
चेङ्ग्रेसीला कुल्हुइरी	भगवान् त्रिलोकेश्वरको सहरमा
छेन्दे फेप्पा बेलारी	आत्मा जाने बेलामा
लामाला सामान ह्वाक्कारो	लामाको सामान बजाउ रे
ग्यागर लिङ्गरी थेनागी	मधेशको भूमिमा सुन्ने गरेर
बोईउई साङ्गरी थेनागी	भोट हिमाल सबैतिर सुन्ने गरेर
फेप्को सोगो छेन्देमी	पाल्पोस्, जानोस् स्वर्गमा
ॐ माणि पेमे हुँ री	ॐ मणि पेमे हुँ री
नुप देवा चेन्नी केवारी स्हो	स्वर्गमा बास लिन

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ६ बाट साभार गरिएको)

प्रस्तुत सेलो घेवामा गाउने सेलो हो । घेवामा वा मृतकको आत्मालाई अन्तिम विदाइ गर्ने बेलामा तामाङ समाजमा सेलो गाउने चलन छ । मृतकको आत्मालाई शान्ति मिलोस् र

गीतको बारले नछेकोस् भनी सेलो गाउने गरेको हो भन्ने भनाइ छ । यस सेलोमा लामा गुरुले धार्मिक विधि अनुसार लामाको सबै सामान सबै ठाउँमा सुन्ने गरी बजाउँदै आत्मालाई पठाउनु, आत्मालाई शान्ति मिलोस्, त्रिलोकेश्वरको भूमिमा वा स्वर्गमा बास पाओस् भन्ने जस्ता भावहरू व्यक्त गरिएको छ । तामाङ संस्कारसँग जोडिएर आएको यस सेलोले तामाङहरूको सांस्कृतिक पक्षलाई प्रस्तुत गरेको छ ।

तामाङ समाजमा मागी विवाह र चोरी विवाह चलनमा छ । मागी विवाह भित्र पनि धेरै प्रकारहरू छन् । सुरुमा सगुन नलगीकन सोधनी हुन्छ, र केटी दिने टुङ्गे भएपछि सगुनले केटी छेकी राख्छन् । विवाहमा आमा, बुबा, दाजुभाइ, मावली सबैलाई दाम लानुपर्छ । दाम भनेको सगुन, रोटी भाले, खसी र पैसा हो । आआफ्नो छुट्टाछुट्टै नाम अनुसार दाम वा ऋण तिर्नका लागि त्यो सगुन दिइन्छ । विवाहमा ताम्बा, गान्वाका साथै नातेदारहरू पनि हुन्छन् । गान्वाले रीतिरिवाज अनुसार विविध विधि गर्छन् भने ताम्बाले आफ्नो सेलोवाट सुरु गर्छन् । ताम्बा ल्याएको छ, छैन भनेर सोधनी हुन्छ र सगुन राखिन्छ । सगुन लिएपछि डम्फुको सरस्वती उठानको गीत गाएर सकेपछि घरतिरको ताम्बा र माईतीतिरको ताम्बा बीच सबाल जवाफ हुन्छ । जसले हाऱ्यो त्यसले सगुन राखी माफी माग्नुपर्छ । तामाङ सेलोमा केटी माग्दा गाउने गीत यस प्रकारको हुन्छ :-

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
हान्दारी स्याङबा तार मास्याङ स्याखै छ्योला आस्याङ स्याङ बिरी जेबा कमसारी आस्याङ हान्दानीला नाम्सारी यसो ल्हेडमो थाइमैनो म्हारम्हेन्दो छारजीरो बिबा थेमु तोर्से जिरी खिन्तिरी म्हार म्हेन्दोला निम्तिरी म्हेन्दोला आप्पा मयुडदा कारज्योला पोङ सगुन लाकाबा म्हुईला बुम्बरी थान्बारी म्हारला म्हेन्दोदा हिकाबा	जाँतोमा पिन्ने सेतो मास ठूलो घरको हे मामा दाँतमा बिरी क्या सुहाएको मामा तपाईंको गाउँमा गाउँ गुई कुरा सुनिन्छ कोपिला फक्रियो भन्ने सुनिन्छ माथि त जिरी लेकैमा हुँकेको म्हेन्दोको लागि आस्याङ आडीको आँगनमा सगुन लिएर आएको सुनको कलशमा राख्नलाई तपाईंको आँगनको फूललाई माग्नु आएको

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ४ बाट साभार गरिएको)

प्रस्तुत सेलोले पनि तामाङहरूको सांस्कृतिक पक्षलाई प्रष्ट्याउन सफल भएको छ । यसमा सेलोको माध्यमबाट ताम्बाले 'हजुरको आँगनमा सुन्दर फूल फुलेछ, त्यस फूललाई हाम्रो घरको सुनको गुम्बामा सजाउन यदि हजुरले दिनु भो भने लान माग्नु आएको' भन्ने सुमधुर वचन व्यक्त गरिएको छ । तामाङ समाजको सेलोले सांस्कृतिक पक्षलाई गहनरूपमा बहन गरेको हुन्छ, र सेलोको विश्लेषण गर्दा यस पक्षलाई विसियो भने यसको विश्लेषण अपूरो हुनजान्छ ।

कर्ताम सुरूवाल कस्मिरी
नोर्गिन डोल्मोला पास्तीरी

म्हारला मोहर प्रे वासी
आस्याड स्याडनोन फेफ्कासी
ओन्ध्रयान डाला कोन्मे विसी
आस्याडला छ्यासे कान् ख्वासी
गान्धी ह्रेडते छेह्रेड्गै
ज्योमो म्योरते छे म्योरगै
विसी आशिष पिन्थान्जी

नेपाली रूपान्तरण

कुर्ता सुरुवाल कस्मिरको
नोर्गिन डोल्मोको पास्नीमा
सुनको मोहर साथैमा लिएर
मावली पाल्नु भएछ
कति राम्री मेरी भान्जी भनेर
मामाले खाना खुवाउनु भो
नदी भैँ लामो आयु होस्
सगरमाथा भैँ आयु अग्लो होस्
शुभ आशिष दिइराख्नुभो

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २ बाट साभार गरिएको)

यस सेलोमा पास्नी गर्दा के गरिन्छ, भन्ने बारे भनिएको छ । मामाले भान्जीलाई भात खाउनका लागि सुनको मोहर ल्याइ त्यही मोहारबाट भात खाउने गरिन्छ । पास्नीमा गरिने कार्यको वर्णन गरिएको यस सेलोले तामाडहरूको संस्कृतिलाई झल्काएको छ ।

केवा किन्धी निस्रेरी
लाइनुला चु ताम खेन्दासी
ग्रेन लामा डेन्तासी

नेपाली रूपान्तरण

बालकले सात दिन भएपछि
न्वारान गर्नु पर्छ भनेर
गुरुलामालाई निस्तो पठाएर

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १ बाट साभार गरिएको)

यस सेलोमा बच्चा जन्मेर सात दिनमा ठूलो लामा ल्याएर न्वारान गरेको बताइएको छ । तामाड समाजमा चलिआएको चलनलाई व्यक्त गर्दै त्यस बेला के गरिन्छ, भन्ने बारे आफ्नो नयाँ पुस्तालाई जानकारी दिन यसले सहयोग पुऱ्याएको छ । तामाड समाजको अनुसन्धान गर्ने अन्य व्यक्तिहरूलाई पनि यसले सहयोग पुऱ्याउनेछ ।

५.१.४ प्राकृतिक चित्रण

प्राकृतिक पर्यावरणमा नै सेलोले पल्लवित र पुष्पित हुने मौका पाउँछ। जहाँ उर्वरभूमि छ, पानीको सुविधा छ, वनजंगल प्रशस्त पाइन्छ, त्यस्तै ठाउँमा मानिसहरू बसोबास गर्न रूचाउँछन्। मानिसले दैनिक जीवन सञ्चालन गर्न पनि प्रकृतिसँग सङ्घर्ष गर्नुपर्छ। उसले घाम, पानी, हुरी, बतास आदि प्राकृतिक तत्त्वसँग जुधेर जीवन भोगाइमा नयाँनयाँ अनुभूतिहरू बटुल्छ। बाढी पहिरो भूक्षयजस्ता प्राकृतिक दुर्घटनासँग यसले साक्षात्कार गरेको पाइन्छ। उसले यिनबाट उत्पन्न दुःखद् परिणामलाई स्वीकार्नु पर्छ। यसरी प्राकृतिक तवरबाट प्राप्त हुन आएका अनुभूतिहरूको सहज प्रकाशन लोकले वाणीमा लय हालेर गर्दछ, र त्यही नै लोकको गीत बनेर मेलापात, वनपाखा घन्किने गरेका पाइन्छ।

सेलोले प्रकृति र जीवनसँग घनिष्ट सम्बन्ध राख्दछ। यसमा मानवीय वाणीमा प्रकृतिको अभिव्यक्ति हुने भएकोले सेलोहरूमा प्राकृतिक तत्त्व र तिनको सजीव चित्रण पाइन्छ। अतः डाँडाकाँडा, लेकवैँसी, खोलानाला, नदी-भरना, वनपाखा, खेतीपाती, पशुपक्षी, आकाश, घामजून, हावा, भरीबादल, छाँगो, ताल, डाँफेचरी, कस्तुरी, मृग, कोइली, गुराँस, जुनकीरी आदि प्राकृतिक तत्त्वहरू सेलोमा चित्रित भएको पाइन्छ। लोकजीवनमा देखापर्ने हाँसो, आँसु, परिश्रम, आनन्द, सुखदुःखका स्थितिमा बूढाबूढी, युवायुवतीहरूले प्राकृतिक परिवेशको सान्निध्यमा बसेर गाएका सेलोहरूमा प्रकृतिको चित्रण भएको पाइन्छ।

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
कंशल गाड्री ज्यामोला डाम्री लावासे स्याङ्जी, खसुसे तुम्जि ह्वेलेला खर्करी । नामगिल्ड तैजी, गाडपाखा तुम्जी घ्यु मामा ड्घ्याजी, घ्यु व्हाबा ड्घ्याजी ह्वेलेला खर्करी ड्हा दुरे दोना, गिल्ड तैसी चिजी घ्यु गोठे तुम्जी, सा धोड तुम्जी ह्वेलेला खर्करी	माथि माथि हिमाली खर्कमा चल्न थाल्यो हुरी, ढाक्यो बादलले ह्वेलेको खर्कमा हिउँ पच्यो, खर्क छोपियो भेडा, भेडी करायो ह्वेलेको खर्कमा नौ दिनसम्म हिउँ परिरह्यो सबै ठाउँ हिउँले छोपियो ह्वेलेको खर्कमा

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २२ बाट साभार गरिएको)

यसरी यी माथिका सेलोले हिमाली भागमा हुने चिसो, देउराली, उकाली ओराली आदि विभिन्न प्राकृतिक छटाको चित्रण गरेको पाइन्छ। हिमाली भेगमा हिउँ परेपछि त्यहाँको जनजीवन कसरी प्रभावित हुन्छ, र भेडाहरू चिसोका कारण कसरी मर्छन् भन्ने भाव व्यक्त भएको छ।

सा मु साङ्जी स्योङ् साङ्जी
जगजग छार्जी म्हेन्दोला दोड
क्रोवा गलाङ् ह्यार जिन्जी
रोवा क्यूङ्बा उरजिन्जी

नेपाली रूपान्तरण

आकाश, जमिन, खोलानाला सड्लो भयो
जगमग फूल्यो फूलहरु
पोल्ने गर्मी गई सक्यो
हरियो, गुलियो र अमिलो फल फल्यो

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ९ बाट साभार गरिएको)

असोज कात्तिक महिनामा यो धर्ती कति सुन्दर हुन्छ भन्ने बारे यस सेलोमा व्यक्त गरिएको छ । खोलानाला सड्लो भएर सफा देखिएको छ । जताततै फूल फुलेर पृथ्वी शृङ्गारिएको छ । शान्त र शितल भएको छ, यो धर्ती । अमिलो र गुलियो फल फलेर बगैँचा सजिएको छ, भन्ने भावहरू व्यक्तिएका छन् ।

सा ह्री खार्जी गाड खार्जी
गान्धी खार्जी स्योड खार्जी

नेपाली रूपान्तरण

जमिन सुक्यो, वनजङ्गल सुक्यो
खोलानाला सबै सुक्यो

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १२ बाट साभार गरिएको)

यसमा गर्मी महिनाको मौसमको बारेमा वर्णन गरिएको छ । पानी नपरेर वनपाखा, डाँडा, खोलानाला सबै सुकेको र पृथ्वीका सबै प्राणीलाई बाँच्न गाह्रो भएको भाव पोखिएका छन् ।

दोडरी पिङ्गै बुखाजी
छिङ्गै पिङ्गै छ्याखाजी
चरी खाजी व्हाई गोजी
उर्लम म्हेन्दो सर्खाजी

नेपाली रूपान्तरण

रुखमा हरियो पलायो
हरियो परियो रूखमा फल फल्नथाल्यो
चरीले गीत गाउन थाल्यो
फूलहरु फुल्न थाल्यो

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. ११ बाट साभार गरिएको)

यस सेलोले प्रकृतिको राजा वसन्त ऋतुको बारेमा वर्णन गरेको छ । वसन्त ऋतु आउँदा मानव मन हर्ष, उल्लास र जोसले भरिपूर्ण हुन्छ । वनपाखा फूलले ढाकिन्छ । चरीहरू रूखको डालीमा बसेर गीत गाउन थाल्छन् भन्ने जस्ता प्रकृतिको मनमोहक दृश्यलाई यहाँ उतारिएको छ ।

तोर्से नोबा गडिला गाड्
गडिला खान्नी तोर खामा

नेपाली रूपान्तरण

माथि अग्लो गडीको डाँडा
गडीको डाँडा उक्लिदा

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १६ बाट साभार गरिएको)

यस सेलोले गाउँले जीवनमा हिँड्नु पर्ने उकाली ओरालीको बारेमा व्याख्या गरेको छ ।
नेपाल पहाडै पहाडले भरिएको देश हो र यहाँको बासिन्दाले यही पहाडमा पसिना बगाएर मोती
फलाउँछन् भन्ने जस्ता भाव यस सेलोमा पाइन्छ ।

५.१.५ विविध विषय

तामाङ समाजमा विविध विषयलाई समेटेर गाइने सेलो पनि पाइन्छ । जसले तामाङ
जातिलाई पूर्ण बनाएको हुन्छ । यसमा उत्पत्ति, कर्म, प्रेम, जीवन जस्ता आदि विषयलाई लिएर
गाउने सेलोहरूलाई यसमा राखेर विश्लेषण गर्ने प्रयास गरेको छ ।

खार्बा दोडला सिङ् थासी
दिमरी बोर्ला धोइ सोसी
कोइ सिं कान खु न्योबारी
कोइ सिं खाइमा दुबारी

नेपाली रूपान्तरण

सुकेको रुखको दउरा काटेर
घर लान्छु भारी बाँधेर
केही दाउरा भात तिहुन पकाउन
केही दाउरा जाडोमा ताप्ललाई

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १५ बाट साभार गरिएको)

यसमा दैनिक दिनचर्या गर्न चाहिने दाउरालाई लिई सेलो गाएको देखिन्छ । गाउँमा
दाउरा जाडोमा आगो ताप्ल र खाना बनाउन प्रयोग गरिने र त्यसको जर्गेना वर्षा लाग्नु भन्दा
अघि नै गर्नु पर्ने भाव माथिको सेलोले व्यक्त गरेको छ ।

न्हानै दाडसे सा न्हावा
सा न्हावा ग्लारी फुइ थुड्बा
जिउसे फामसोम टु तैपा
दौराला फेर्से टु फ्याबा
तोरतोर खजी भन भ्लाब्बा
भरिया ज्यो ज्यो आलेला
खाल्से म्नाइला सेम क्रावा

नेपाली रूपान्तरण

प्रत्येक चौतारीमा विसाइ भारी सास फेर्ने

थकान मेटाउने ठाउँमा जाँड खाने
 शरीरबाट तिनपाथी पसिना झर्ने
 दौराको फेरले पसिना पुछ्छने
 जति माथि उक्लियो त्यति थाक्ने
 भारिया दाइ भाइको
 मन रोएको कस्ले देख्छ र

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. १६ बाट साभार गरिएको)

भारी बोक्ने भारियाको पीडालाई यहाँ समेटिएको छ । उकालीमा भारी बोकेर आउँदा गाह्रो हुने, प्रत्येक बिसाउनीमा भारी बिसाएर श्वास फेर्नु पर्ने वा थकाइ मेटाउनु पर्ने, जिउबाट पसिनाको धारा बग्ने, दौराको फेरले पसिना पुछ्छुँ उकाली चढ्नु पर्ने, जति जति माथि उक्लियो उति थाक्ने । त्यस्तै भरिया दाजुभाइको मन रोएको कसैले नदेख्ने जस्ता भावहरू माथिको सेलोमा रहेका छन् । जीवीकोपार्जन गर्नका निम्ति अपनाउनु परेको यस पेसालाई छोड्न पनि नसक्ने र अपनाउन पनि गाह्रो भएको बाध्यात्मक परिस्थितिको उजागर गरिएको छ ।

क्याम्सम भ्लेरी निला
 तेमे ख्वासी बाला
 जङ्गा न्हाड ब्लोला
 खाँवा न्हाड पिन्ना
 ख्वाउ होई ख्वाउ

नेपाली रूपान्तरण

पारिपाखा जाउला
 तरुल खनी ल्याउला
 खर्कुन्डो भरी उसिनौँला
 थल भरी भरी दिउला
 बल गरेर खनौँ साथी हो खनौँ

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २० बाट साभार गरिएको)

यसमा मकै गोड्दा, बाटो खन्दा मनमा भएका भावनाहरूलाई पोखि एकअर्कामा भावनाहरू साटेका छन् । काम गर्दा जोस र जाँगर बढोस् भनि भरे खाजा तरुल दिउला अहिले काम राम्रो गरौँ भन्ने भाव यसमा व्यक्त भएको छ ।

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
हा.....हा.....हा.....हाई ट्याङ तामाङला बाजा चु ह्याप्सी चिवा चु डम्फु डिहीरी म्हेन्दो छार ताला खाल्छे स्हेङ्वा विला ताला तोरसेला ज्योमो गाङ्ग्रीमी ज्यामो गाङ्गला पाङ्कोर्सी सिकार क्लाङबरो फेरोरी	हा..... हा..... हा.....हाई हामी तामाङको यो बाजा बजाई बस्ने यो डम्फु फूलबारीमा फूल फुलेभै कस्ले बनाएको भन्छ होला माथि माथि सैलुङ खर्कमा सैलुङ डाँडाको चौर घुम्दै सिकार खेलेको पेङदोर्जेले

आम्बुसिङ्गला घेरोरी ताङ्सार रा ला डिसे छेङ्थान्जिम पेडदोर्जेसे स्हेङ्थान्जिम	त्यही सैलुङको सेरोफेरोमा कोइराला काठको घेरामा घोरलको छाला मोडेर बत्तीस किला ठोकेर बनाइ राखेछ, पेडदोर्जेले
--	---

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २५ बाट साभार गरिएको)

यस सेलोमा तामाङ समाजको सान डम्फुको बारेमा वर्णन गरिएको छ । डम्फु कस्ले बनायो, केको छालाले बनायो, त्यसमा कति वटा किला हुन्छ, कुन काठले घेरा मोडिन्छ आदि कुराहरू यसमा व्यक्तिएको छ । यस सेलोबाट डम्फुको उत्पत्तिबारे जानकारी हुन्छ । डम्फुको बारेमा अध्ययन गर्न चाहानेलाई यस सेलोले सहयोग पुर्याउने छ ।

रा च्युनमाइ आतानी
म्हे च्युनमाइ आतानी
सरस्वती च्युन थान्वा

नेपाली रूपान्तरण

यहाँ बाखा बाधन नी भएन
गोरु बाधन नी भएन
तर सरस्वती चाहिँ बान्न सकिन

(स्रोत: परिशिष्ट क को तालिका नं. २८ बाट साभार गरिएको)

ताम्बाहरूले पहिले सरस्वती उठान नगरीकन अन्य सेलो गाउँदैनन् । माथिको सेलोमा सरस्वतीको आराधना गरिएको छ । तामाङ समाजमा डम्फु बजाएर सरस्वतीको आराधना गाइसकेपछि मात्र अन्य सेलो सुरु गर्छन् । माथिको सेलोमा डम्फुमा यस्तो शक्ति छ कि जस्मा गाई, गोरु, बाखा आदि केही बाँध्न सकिदैन तर यसमा सरस्वती चाहिँ बाध्न सकिन्छ, भन्ने भाव पोखिएको छ ।

५.२ निष्कर्ष

सेलोमा तामाङ जातिका सम्पूर्ण जीवनयापनका क्रियाकलापहरू सन्निहित रहेका हुन्छन् । यस जातिका सम्पूर्ण संस्कारहरू सेलोमा अन्तर्निहित भएका हुन्छन् । सेलोमा समाजका, जातजातिमा विद्यमान रीतिरिवाज, समस्या, धार्मिक निष्ठा, सौन्दर्यचेतना, कलात्मक अभिव्यक्ति आदिले प्रखर वाणी पाएका हुन्छन् । समाजका उत्थान र पतनका कथाले सेलो रङ्गिएको हुन्छ । सेलोले तामाङ जातिको जातीय पहिचान गराएको पाइन्छ । यसले तामाङ जातिको न्वारानदेखि मृत्युपर्यन्तको सम्बन्ध बोकेको हुन्छ । यसरी सेलोमा तामाङ जातिको वेशभूषा, हँसाइ, बोलाइ, हिँडाइ, डुलाइ, खवाइ, मेलापात, गाउँवेसी, खेतीपाती, नाचगान, धर्मकर्म, उन्नति अवनति, देशपरदेश, डम्फु आदिले साइनो गाँसिरहेका पाइन्छन् । यसरी समग्र सेलो विश्लेषण गर्दा सेलोमा आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक र विविध विषयको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यहाँ सङ्क्षिप्त रूपमा मात्रै सेलोको विषयगत विश्लेषण गरियो । यसलाई अझ व्यापक दृष्टिले हेर्ने हो भने तामाङ जातिको समष्टि जीवनचक्र नै सेलोमय छ, सेलोबाट समग्र तामाङ समाजलाई बुझ्न सकिन्छ ।

परिच्छेद छ नेपाली लोकसाहित्यमा सेलोको स्थान

६.१ पृष्ठभूमि

नेपाली भाषाका लोकगीतहरू भन्ने तामाङ सेलोको पनि समयानुकूल विकास र विस्तार हुँदै आइरहेको छ । यद्यपि यो विकास र विस्तार समस्या मुक्त भने छैन । तामाङ समुदायको सांस्कृतिक पहिचानको जिउँदो जागदो प्रमाणको रूपमा रहेको 'तामाङ सेलो' को विकासको गति र चरित्रलाई निर्धारण गर्ने वास्तविकता/यथार्थ स्वतः सिद्ध छ । त्यसकारण यसमा देखिएका विद्यमान समस्याहरूलाई चिनेर भविष्यलाई सुन्दर बनाउन जागरूक र शिक्षित तामाङ समुदायले सोच्नुपर्ने देखिन्छ ।

६.२ सेलोका विद्यमान समस्याहरू

गीत, संगीत र संस्कृति समाजको प्रतिबिम्ब हो । यसकारण समाजको यथार्थ परिस्थितिको प्रतिछाँया गीत संगीत र संस्कृतिमा रहन्छ । वर्तमान तामाङ समुदायको अवस्था आदिम पितामह पेडदोर्जेको बेलाको जस्तो छैन । त्यसकारण पुरानो परम्परागत अस्तित्वमा अहिले वर्तमानको नयाँ गतिले निम्त्याएका समस्याबाट 'तामाङ सेलो' पनि प्रभावित भएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलोको पहिलो समस्या सिङ्गो तामाङ संस्कृतिसँग गाँसिएको छ । अहिले आधुनिकताको नयाँ लहरले विस्तार विस्तार तामाङहरूको मौलिक संस्कृति लोप हुँदै गइरहेको देखिन्छ । विवाह, ब्रतबन्ध, मृत्यु संस्कार चाडपर्व आदिमा 'डम्फुरे' बोलाइ विधिवत् रूपमा सेरगेम (पूजा) गरी सेलो गाउन लगाउने र ताम्बाहरूबाट 'ताम्बा सेलो' (इतिहास सेलो) गाउन लगाइने चलन लोपोन्मुख अवस्थामा पुगेको देखिन्छ । 'तामाङ सेलो' को सांस्कृतिक अस्तित्वमा यो पहिलो समस्या हो ।

दोस्रो समस्यामा तामाङ सेलोको आधुनिक विकासको क्रमसँगै गाँसिएको छ । आधुनिकता र प्रसिद्धि कमाउने नाममा सेलोका आधारभूत संरचनालाई बिगारेर हाल धेरै गीतहरू बजारमा निक्किरहेको देखिन्छ । यस कुराले तामाङ लोकसंस्कृतिको संरक्षण र विकासको सट्टा क्षयीकरण गर्नेतर्फ सघाऊ पुऱ्याउने निश्चित छ । सेलोको संरचना मात्र नभई यसको संगीत पक्षमा जुन नयाँ नयाँ प्रविधिहरूको प्रयोग भइरहेका छन्, त्यसले पनि सेलोसँग अविच्छिन्न सम्बन्ध रहेको डम्फुको अस्तित्व माथि प्रश्न चिन्ह खडा गर्ने देखिन्छ । यी सबै समस्याहरू कायम रहेमा लोकसंस्कृति इतिहासको रूपमा सीमित रहने र तामाङ सेलो क्रमशः अपभ्रंश भएर आफ्नो मौलिकतालाई गुमाउने अवस्थामा पुग्ने देखिन्छ ।

६.३ सेलोको वर्तमान र भविष्य

तामाङ लोकमुखमा मुखरित सेलो नेपालीमा रेडियो स्थापनाकालसँगसँगै प्रसारणमा आएको देखिन्छ भने तामाङमा रेडियो नेपालको फूलबारी कार्यक्रममा २०३६ सालदेखि

प्रसारणमा आएको देखिन्छ । २०४२ सालमा सेलोले एल्बमको रूपमा बजारमा आउने मौका पायो । यसलाई बजारमा ल्याएका थिए सेलो गायक चन्द्रकुमार मोक्तानले । २०४२ सालदेखि सुरु भएको तामाङ सेलोको एल्बम अहिले आएर २२५-२५० जति पुगेका छन् । सेलोको विकासमा तामाङ समाजका गायक, पत्रकार, लेखक, संचारकर्मी आदि सबै लागि परेका छन् । १६ वटा रेडियो/एफ. एम.वाट २५ वटा तामाङ भाषाका कार्यक्रमहरू प्रसारण भइरहेका छन् । पत्र पत्रिका ५० वटा, स्मारिका ११ वटा र पुस्तक पुस्तिका १२६ वटा प्रकाशित छन् ।

६.३.१ तामाङ सेलोको साङ्गीतिक प्रकाशन

तामाङ सेलोले हाल आएर केही मात्रामा मौलाउने अवसर पाएको छ । तामाङ गायक गायिकाहरूले तामाङ भाषाका साथसाथै नेपाली भाषामा पनि एल्बमहरू बाजारमा निकालेका छन् । त्यसलाई तामाङ स्रोता र नेपाली स्रोताले धेरै मन पराइ दिएका छन् । तामाङ भाषामा निकालेका एल्बमहरूमा सेलोलाई आधार बनाएर लोक/आधुनिक सेलोहरू बाजारमा प्रकाशन गरेका छन् । बजारमा प्रकाशन गरेका एल्बमहरूमा आधुनिक सेलो राखिए तापनि लोकसेलोलाई नै बढी प्राथमिकता दिएको देखिन्छ । बजारमा प्रकाशन गरेका तामाङ भाषाका एल्बम, तामाङ चलचित्र र नेपाली भाषाका सेलो एल्बमहरूको सूची सकेसम्मको यहाँ देखाउने प्रयास गरिएको छ,

तालिका नं. क: तामाङ गीत एल्बमहरू

क्र.सं.	गीत एल्बम/क्यासेट	प्रस्तुति	गीत संख्या	साल
१.	दुम्जाल बजार तामाङ व्हाई-१	चन्द्रकुमार मोक्तान	१६	फागुन २०४२
२.	तामाङ व्हाई-२	चन्द्रकुमार मोक्तान	१४	फागुन २०४५
३.	तामाङ सेलो दोहोरी-१	अम्बरबहादुर नेपाली	४	मंसिर २०४७
४.	तामाङ व्हाई	तीर्थ मोक्तान	१४	चैत्र २०४७
५.	तामाङ टुकटुकी	डम्फु समुह	१२	कार्तिक २०४८
६.	ओ ज्योज्यो आले	पासाडलाल योज्जन र अजय योज्जन	५	चैत्र २०४८
७.	तामाङ सेलो	चन्द्रकुमार लामा र रोजबहादुर मोक्तान	१२	चैत्र २०४८
८.	तामाङ व्हाई	इसास	१०	चैत्र २०४८
९.	लामाला कोल्छे तामाङसेलो-२ दोहोरी गीत	अम्बरबहादुर नेपाली	७	साउन २०४९
१०.	तामाङ रिमठिम	चन्द्रकुमार लामा	१२	भदौ २०४९
११.	स्याउले मैच्याड	लिली योज्जन	६	जेठ २०५०
१२.	चौतारीला वरपिपल(दोहोरी)	लिली योज्जन र साथीहरू	८	साउन २०५०
१३.	तामाङ व्हाई	इसास	१०	वैशाख २०५१
१४.	बिरानो व्हाईसे फ्याफुल्दे	हीरा लामा स्याङ्बो	८	साउन २०५१
१५.	तामाङ फूलबारी	हर्क योज्जन	१०	२०५१
१६.	साडाला छ्याम्बा गण्डुला खु	धिनीम्हेन्दो तामाङ रिमठिम थेत्माई	११	माघ २०५२
१७.	म्हेन्दो सोम	ने.ता.घे, केन्द्रीय सांस्कृतिक समिति	८	चैत्र २०५२
१८.	तामाङ काइराप (धुन)	चन्द्रकुमार मोक्तान	-	मंसिर
१९.	दर्शन	नेपाल तामाङ गुम्बा सेवा	२	वैशाख २०५३

		समिति		
२०.	चौतारीला दोहोरी व्हाई-२	नेपाल तामाङ गुम्बा सेवा समिति	१	असार २०५३
२१.	कोम्हेन्दो	रोजबहादुर मोक्तान र चन्द्रकुमार लामा	८	फागुन २०५३
२२.	स्याउँस्याउँ भिल्के	लालबहादुर वाइवा	११	असार २०५३
२३.	बोन्बोला तेम्रेन् लामाला खे	पतमाल छारम्हेन्दो सांस्कृतिक परिवार	८	फागुन २०५३
२४.	माया	कुमार लामा र साथीहरू	५	असार २०५४
२५.	कोर्बनकोर्बन	सगुन सांस्कृतिक परिवार	७	माघ २०५४
२६.	डिहिला म्हेन्दो	तामाङ परिवार	८	चैत्र २०५४
२७.	क्रान्तिकारी व्हाई	तामाङ छारम्हेन्दो सांस्कृतिक परिवार	९	चैत्र २०५४
२८.	लाग्युङ साँफु-२०५२	नेपाल तामाङ विद्यार्थी घेदुङ	१०	चैत्र २०५४
२९.	छारम्हेन्दो	छारम्हेन्दो परिवार	९	चैत्र २०५५
३०.	तामाङ व्हाई डाङ	चन्द्रकुमार मोक्तान	१०	भदौ २०५५
३१.	जिन्लाप-४	नेपाल तामाङ सांस्कृतिक घेदुङ	८	पुस २०५५
३२.	तामाङ पुपु	किडुस परिवार	१०	फागुन २०५५
३३.	डिहिला म्हेन्दो-२	तामाङ परिवार	८	चैत्र २०५५
३४.	साँगोला मोलम	मित्रकुमार लामा र चन्द्रकुमार दोङ	८	चैत्र २०५५
३५.	पोडलामा (गाइजात्रा)-२०५६	चन्द्रकुमार मोक्तान	-	भदौ २०५६
३६.	वालावाला ग्राम्बा	चन्द्रकुमार दोङ	८	असोज २०५६
३७.	डेन्साङ	तामाङ जम्बुलिङ समुह	८	माघ २०५६
३८.	बौद्धला गोन्बो	गान्वा काल जमात	१०	फागुन २०५६
३९.	सेम	विकास लामा	८	फागुन २०५६
४०.	मिख्ली	छारम्हेन्दो परिवार	८	फागुन २०५६
४१.	डेन्मुला	नेपाल तामाङ घेदुङ, दोलखा	८	फागुन २०५६
४२.	प्रडभोला व्हाई	विकास ब्लोन	८	चैत्र २०५६
४३.	म्होथीजेन	इसास	८	चैत्र २०५६
४४.	जोम्जागी	तामाङ कला संस्कृति संरक्षण परिवार	८	चैत्र २०५६
४५.	योला धिनी	टोकबहादुर तामाङ र अन्य	८	चैत्र २०५६
४६.	धिनीम्हेन्दो	तीर्थ मोक्तान	१२	वैशाख २०५७
४७.	भामेला दुख	बाबुलाल योन्जन र अन्य	८	फागुन २०५७
४८.	होई नाना	रोजबहादुर मोक्तान	९	फागुन २०५७
४९.	म्हेन्दो माया	म्हेन्दोमाया युवा समाज	८	फागुन २०५७
५०.	च्योम्देदा फ्याफुल्ली(१)	बुद्ध तिब्बेतन थाङका इण्डिष्ट्रिज	९	चैत्र २०५७
५१.	इन्द्रेणी माला (सिडी सिंगालो) -२	इसास	१६	चैत्र २०५७
५२.	तील्दा-६	इसास	८	चैत्र २०५७
५३.	योला छेटाङ	लीलाबहादुर तामाङ	८	चैत्र २०५७
५४.	पाडाला म्हेन्दो	सम्भना परिवार	८	चैत्र २०५७
५५.	दुःख सुखला हो	वाङगेल मोक्तान र तीर्थ मोक्तान	८	चैत्र २०५७
५६.	एला डाला	ने. ता. छारम्हेन्दो सांस्कृतिक	८	चैत्र २०५७

		परिवार		
५७.	दुःखला न्हान	दोर्जेग्याडाम रिमठिम परिवार	८	चैत्र २०५७
५८.	पेमास्या	इन्दिरा गुरूड	६	मंसिर २०५८
५९.	सेमरी डान्मा	चन्द्रबहादुर लामा	१०	माघ २०५८
६०.	स्यालगार	नेपाल तामाङ गुम्बा सेवा केन्द्र	७	वैशाख २०५७
६१.	फ्याफुल्ला	दीपक वाइबा	९	असार २०५८
६२.	छारग्यालम	मदनकुमार मोक्तान र अन्य	७	साउन २०५८
६३.	आनिना भामे	हर्क लामा	८	असोज २०५८
६४.	आसना सरदो	हीरा लामा स्याङ्बो	८	असोज २०५८
६५.	एतन माया लासेला	लालबहादुर थोकर	८	फागुन २०५८
६६.	साङ्ग्युर	बाबुलाल योञ्जन र अन्य	८	फागुन २०५८
६७.	छेङ्गेङ्गौ	तुलशा वाइबा, इन्दिरा योञ्जन, कुन्साङ वाइबा र भक्त स्याङतान	८	फागुन २०५७
६८.	टुहुरो	कमानसिंह तामाङ र निर्मल लामा	५	फागुन २०५८
६९.	दुःखला कोला	उल्लेख छैन	८	फागुन २०५८
७०.	पेमा कसुङ	बुद्ध संगम कला केन्द्र, काभ्रे	७	फागुन २०५८
७१.	डाला जोवन	तिलक लामा	८	चैत्र २०५८
७२.	ताम्बा	अजय दोङ	८	चैत्र २०५८
७३.	आमाला दुङाल	सम्भना परिवार	१०	चैत्र २०५८
७४.	ह्याङला ह्मिठिम	बुद्धदोर्जे घिसिङ	२	चैत्र २०५८
७५.	ओन्छयान	ज्ञानु लामा र सुमन लामा	८	चैत्र २०५८
७६.	सेमला दुङःल	मानबहादुर लोप्चन	८	चैत्र २०५८
७७.	इहीरेला केवा	ज्ञानबहादुर लोप्चन आदि	८	चैत्र २०५८
७८.	केवा	एम बि लामा र रोशन लामा	८	चैत्र २०५८
७९.	साङमाया	वाङडुप लामा र कर्मवाङगेल लामा	८	चैत्र २०५८
८०.	थोपोरी म्हेन्दो	कृष्णबहादुर लामा	६	चैत्र २०५८
८१.	सेम्ला धुङाल	सोनामराज मोक्तान र कुमार लामा	८	२०५९
८२.	जेसुम	राजु लामा र धनराज लामा	८	जेठ २०५९
८३.	ख्लासी निजी	उर्गेन लामा	६	असार २०५९
८४.	मायाला छ्योर्तेन	उल्लेख छैन	८	भदौ २०५९
८५.	ह्याङला डम्फु	काजी दोङ	८	भदौ २०५९
८६.	ह्याङला भा	तेज मोक्तान	१२	असोज २०५९
८७.	अन्तराष्ट्रिय तामाङ गीत	नेपाल तामाङ घेदङ	१	पुस २०५९
८८.	छ्योइसाङ	नेपाल मन्जुश्री तामाङ सेवा समिति	८	फागुन २०५९
८९.	पागु स्योङ	लोप्चन सुर्य तामाङ	७	फागुन २०५९
९०.	लानीधिनी	तुलशा वाइबा, इन्दिरा योञ्जन, भक्त स्याङतान र कुन्साङ वाइबा	८	फागुन २०५९

९१.	कच्योला पोड	मिनसागर लामा	८	फागुन २०५९
९२.	ह्युल्ला कात्री	एल्लेख छैन	८	फागुन २०५९
९३.	म्हीला ह्युल्सा	घिसिङ ठुले र राजकुमार घिसिङ	७	चैत्र २०५९
९४.	खसु	विनोद मोक्तान	८	चैत्र २०५९
९५.	युद्धला मैदानरी रेजी डा	सेनच्याङ सांस्कृतिक परिवार	७	चैत्र २०५९
९६.	ह्युल्ला मिक्ली	ह्याङला दोङराप फेवे, रामेछाप	८	चैत्र २०५९
९७.	छोर्बा	एरिना शारदा र विना	५	वैशाख २०६०
९८.	नाम्सा	उल्लेख छैन	८	वैशाख २०६०
९९.	दुर्वीन च्याबम् ऐनारी	ह्युल्ला युवा क्लब	२	वैशाख २०६०
१००.	डेनमुला	रामबाबु योजन	८	वैशाख २०६०
१०१.	मायाला ह्युल	लक्ष्मीकुमारी दोङ	८	वैशाख २०६०
१०२.	बर्दो	जयनन्द लामा	८	वैशाख २०६०
१०३.	सफा ट्याम्पुरी	हरि थापा र इन्दिरा गुरूङ	४	वैशाख २०६०
१०४.	सुनपाती व्हाई लुङ	सुनमाइ थेत्माइ	१०	वैशाख २०६०
१०५.	पिङ्गै म्हेन्दो	अ.भा.त.बौ.सं.,उत्तर सोनदा	८	साउन २०६०
१०६.	तामाङ ग्ले	लीलाबहादुर दोङ तामाङ	८	भदौ २०६०
१०७.	तेमाल ह्युल्ला	इन्द्रबहादुर	९	वैशाख २०६१
१०८.	ह्याङला ह्युल्सा ह्याङला ग्योङ	हीराकाजी स्याङतान र साइलीमाया तामाङ	५	वैशाख २०६१
१०९.	दोखाङ	नेपालप्रसाद स्याङतान र मंगल योजन	८	वैशाख २०६१
११०.	गादे जेवा	उल्लेख छैन	८	वैशाख २०६१
१११.	वैशाख ब्रान्गोकि	उल्लेख छैन	५	जेठ २०६१
११२.	दुङाल	रमेशकुमार स्याउली र अन्य	८	जेठ २०६१
११३.	आताजी	धनसिं मोक्तान	८	जेठ २०६१
११४.	आस्याङ आडी	कर्म युद्ध	८	मंसिर २०६१
११५.	सिम्बुला जात्तार	जमुना योजन	६	मंसिर २०६१
११६.	सासी साम्बा	इन्दिरा गुरूङ	८	मंसिर २०६१
११७.	तेमाल गाङ	उत्तर लामा	८	मंसिर २०६१
११८.	कचङ्ग	म्हेन्दोमाया युवा समाज	८	पुस २०६१
११९.	चु जोवन	चन्द्रकुमार दोङ	१०	पुस २०६१
१२०.	सर्के	तामाङ परिवार	७	पुस २०६१
१२१.	डोन्बो	राजु लामा	८	वैशाख २०६२
१२२.	डान्छी चिवा (तामाङ दोहोरी)	तीर्थमान लामा मोक्तान	२	वैशाख २०६२
१२३.	डाम्फुला चरी	हरि थापा	२	वैशाख २०६२
१२४.	डयाउडयाउ सुरी	सेङजाङ-डाजाङ प्रकाशन	८	वैशाख २०६२
१२५.	ताफोले म्हेन्दो	प्राङबोला छार न्हान	८	वैशाख २०६२
१२६.	खालाङ दोग्याम	बहादुर डेसुर	८	वैशाख २०६२
१२७.	म्हेन्दोला फोले	सुनिल लामा र जगति तामाङ (सोनीया)	६	वैशाख २०६२
१२८.	जामे	चाँदनी लामा	२	वैशाख २०६२
१२९.	सेमजो	कुन्साङ वाइबा	८	असार २०६२
१३०.	सबैलाई फ्याफुल्ला	सुरेन लामा	८	२०६२
१३१.	नाम्साधिम	दोङराप फेवे	८	२०६२

१३२.	सेम थोडजी	अमृत लामा	८	२०६२
१३३.	ह्याडला सगुन	कर्मा घिसिड	८	२०६२
१३४.	खाईमा ताला (दोहोरी)	विनायक लामा	८	२०६२
१३५.	आस्याडला जामे	मेघ दोड र भिम दोड	४	२०६२
१३६.	जिन्हाप (भाग ७)	नेपाल तामाड सांस्कृतिक घेदुड	८	२०६२
१३७.	आडा जाजा	कुमारी दोड	८	२०६२
१३८.	डातेन प्रे	विनायक लामा	५	२०६२
१३९.	खउले म्हेन्दो खउ (दोहोरी)	लक्ष्मी लामा	२	२०६२
१४०.	आले च्याडवा	डि. वि. दोड	८	२०६२
१४१.	होइ डोल्मो	पासाड पाखीन	२	२०६२
१४२.	दुच्छे	श्री म्युजीक प्रा. लि	८	२०६३
१४३.	ताम्सालिड	ताम्सालिड थेमे	८	२०६३
१४४.	डोल्मो	इन्द्रराम मोक्तान	६	२०६३
१४५.	आस्याड	मिलन घिसिड	६	२०६३
१४६.	सिमली म्हेन्दो	मीना दोड	५	२०६३
१४७.	डान्वा	रामबाबु योजन	८	२०६३
१४८.	तिड सु	श्यामकुमार ब्लोन	२	२०६३
१४९.	छार नेपाल	दोर्जेग्याडाम रिमठिम परिवार	८	२०६३
१५०.	ह्याडला सेलो जुहारी	मदन लामा	४	२०६३
१५१.	चाडछार	दीपेन्द्र दोड	५	२०५८
१५२.	ह्याडला चु सेम	निडमार घिसिड	८	२०६३
१५३.	मुग्लान ह्युल्सा	रामकुमार वाइवा	६	२०६३
१५४.	मिहला सेम	पेमा डी लामा	८	२०६३
१५५.	सेमला माया	विश्व दोड	६	२०६२
१५६.	छारकाई	रेशम लामा र दोर्जे वाइवा	२	२०६३
१५७.	छारसी चिवा	युग घिसिड	४	२०६३
१५८.	थेवा	विशाल लामा	२	२०६३
१५९.	छार ह्युल	अमृत लामा	६	२०६३
१६०.	फयोन	नेपाल तामाड संस्कृति घेदुड भाग-८	७	२०६२
१६१.	काईरन	चन्द्रकुमार मोक्तान	८	२०६३
१६२.	तीलमुला हालखवर	विजय मोक्तान र सोमकुमार मोक्तान	२	२०६३
१६३.	फेसी निजी	रामशाली योजन र लक्ष्मी योजन	६	२०६३
१६४.	होई पाराड	हरि थापा	२	२०६३
१६५.	शान्तिला नाड्साल	प्रमिला मोक्तान	४	२०६३
१६६.	तेमाल्ला च्याडवा	उत्तर संगुल लामा	७	२०६३
१६७.	ए होइ म्हारसाड	दोर्जे तामाड	३	२०६३
१६८.	म्हेन्दो	बबिता लामा	८	२०६३
१६९.	मिहलुथी	ज्ञानदास दोड	८	२०६३
१७०.	च्याडवा	कलबहादुर स्याडतान	२	२०६३
१७१.	होइस्हेर	इन्दिरा लामा(गुरुड) र चन्द्रकुमार दोड	२	२०६२
१७२.	क्युईलामी दार्फुड	जमुना योजन	५	२०६३

१७३.	ए पापी मेफ्फ्रा स्या	एम. आर. टि. सांङ्गीतिक टिम	५	२०६३
१७४.	ज्योमो गड	बुद्ध लामा र विवेक लामा		२०६२
१७५.	नोबा नोबा तेमाल गाड	समिन लामा र सरिता दोड	५	२०६१
१७६.	हुलाकी ज्यो ज्यो	पेमा दोर्जे दोड	२	२०६२
१७७.	डम्फुला काई	प्रेम ग्लान	६	२०६३

तालिका नं. ख: नेपाली भाषामा निकालिएका सेलो एल्बमहरू

क्र.सं.	गीतिएल्बम/क्यासेट	प्रस्तुति	गीत संख्या	साल
१.	समिधनी	चन्द्रकुमार दोड र रोज मोक्तान	८	२०५५
२.	चेष्टे सुन	रोज मोक्तान	८	२०५६
३.	नाच्यो मैच्याड	चन्द्रकुमार दोड	८	२०५७
४.	नाच्यो मैच्याड डम्फुको तालैमा	इन्दिरा लामा(गुरुड)	८	२०५८
५.	गोरी गोरी मैच्याड	चन्द्रकुमार दोड	८	२०५९
६.	सेलो जुहारी	प्रेम लोप्चन र सन्जोक योजन	३	२०६१
७.	नाच्यो च्याडबा	तुलशा वाइबा र इन्दिरा योजन	९	२०६१
८.	हाम्रो डम्फु सेलो	चन्द्रकुमार दोड र इन्दिरा लामा(गुरुड)	२	२०६३
९.	सैलुङ्गे जुहारी	प्रेम लोप्चन	४	२०६२
१०.	नाना	इन्दिरा लामा(गुरुड)	८	२०६२
११.	डम्फुरे	रोज मोक्तान	८	२०६२
१२.	सेलो संगम	तुलशा वाइबा र इन्दिरा योजन	८	२०६३
१३.	च्याडबा	मिन दोड	७	२०६३
१४.	नक्कली मैच्याड	विशाल लामा	२	२०६२
१५.	सुन सुन मैच्याड	कर्मा लामा घिसिड	९	२०६३
१६.	शिखर सेलो	श्री म्युजिक प्रा. लि	२	२०६४

तालिका नं. ग: तामाङ भाषाका चलचित्रहरू

क्र.सं.	तामाङ चलचित्र	प्रस्तुति	गीत संख्या	साल
१.	सेमरी छोरडान	पेम्बा र अन्य	४	वैशाख २०५२
२.	मायुड बुरिड	जगत दोड	८	२०५७
३.	मोलम	कर्मवाडछु लामा र अन्य	६	२०६१
४.	म्हेन्दोला माया	मीम लामा	८	२०५८
५.	डाड	कर्ण मोक्तान	१	२०६०
६.	जालमाया	भीमसेन बम्जन	५	२०६१
७.	सुनमाया	देवेन्द्र घिसिड	६	२०६२
८.	सेम	लक्ष्मी थोकर		२०५५
९.	जामे	दीचा दोड	५	२०६३
१०.	दुःखीला कर्मा	देव गोले, सोम बम्जन र लिला लाफा	५	२०६१
११.	टा-ना-च्योदो	डोल्मा लामा	२	२०६२
१२.	आघोबासे लासी	जीतबहादुर वाइबा र सन्धबहादुर तामाङ	४	२०६३
१३.	आक्ताङ्गराउ	चन्द्रकुमार स्याङतान र सुरज स्याङतान	१	२०६३
१४.	एला माया	लक्ष्मी थोकर	१	२०६०

१५.	मायाला छो	सुकु तामाङ	५	२०६४
१६.	च्याडबा	हिरालाल ब्लोन	५	२०६३

तामाङ समुदायको आर्थिक, सामाजिक कमजोर अवस्था र राष्ट्रको नीतिका कारणले गर्दा आफ्नो समुदायभित्र मात्रै सीमित रहेको 'तामाङ सेलो' मा २०४० को दशकदेखि आएको नयाँ जागरण र त्यो जागरणले यसको विकासमा पुऱ्याएको योगदानलाई हेर्दा, यसले नयाँ रूपमा विकास गर्ने सम्भावना देखिन्छ। सिङ्गे नेपाली समाजको संरचनाको विविधताले गर्दा पनि नेपाली समाजको विकासमा सबै जाति, जनजातिको सांस्कृतिक, आर्थिक र सामाजिक विकासले समान हैसियत राख्दछ। यसकारणले पनि 'सेलो' राष्ट्रिय सांस्कृतिक सम्पत्ति भएको हुनाले यसको विकासमा राज्यको सशक्त भूमिका रहनु पर्ने देखिन्छ। त्यसो भएमा सेलोले नयाँ ढङ्गले विकास गर्ने कुरा निर्विवाद छ।

समाजमा आधुनिक जागरण पैदा भएको धेरै लामो समय भएको छैन। त्यसकारण 'सेलो' सँग सम्बन्धित धेरै सांस्कृतिक पक्ष र तथ्यहरू उद्घाटित हुन बाँकी नै रहेको देखिन्छ। नयाँ नयाँ अनुसन्धान विधिको विकास, तामाङ समुदायकै आर्थिक र शैक्षिक स्थितिको परिवर्तन र सञ्चार माध्यम र सूचना प्रविधिको नौलो विकासले ती लुकेका तथ्यहरूको उद्घाटन गर्नेछन् र परम्परागत संस्कृतिले नयाँ सम्मान पाउनेछ। तामाङ समाजको ताम्बादेखि लिएर शिक्षित वर्गहरूको ध्यान सेलोमा आकर्षित हुनु र एल्वमहरूको उत्पादनको हिसाबले हेर्दा पनि सेलो उर्वरा नै रहेको देखिन्छ। यस हिसाबले सेलोको भविष्य सुन्दर देखिन्छ।

६.४ सेलोको स्थान

तामाङ जाति नेपालमा बसोबास गर्ने जातिहरूमध्ये एक प्राचीन जनजाति हो। यस जातिका पूर्वज पेडदोर्जेले शिवपुरीको वनपाखामा बसेर घोरल (ताडसार) मारी छाला काढेर डम्फु बनाएका थिए भनिन्छ। सिकारी युगदेखिको मानिने सो डम्फु बनाएको ऐतिहासिक सेलो तामाङ समाजमा अहिलेसम्म पनि गाइन्छ। यिनै पेडदोर्जेले याम्बु (नेपाल अर्थात् काठमाडौं नगर) भित्रका चरनक्षेत्रमा गाई, भैंसी, बाखा पाल्दै खेतीपाती सुरु गरेका थिए भन्ने अनुमान गरिन्छ (अमृत योजन, तामाङ व्याकरणको प्रारूप:५२)। पृथ्वीनारायण शाहको विजय-अभियानभन्दा पूर्व काठमाडौं उपत्यका वरिपरिका कतिपय बस्तीमा तामाङहरूको राज्य भएको र उनीहरूले पछिसम्म बिद्रोह गरेको पनि थाहा हुन्छ।

नेपालको मध्यपूर्वी पहाडी भाग अर्थात् काठमाडौं वरिपरिका जिल्लाहरूमा तामाङ जातिको बसोबास र रहनसहन बढी मात्रामा देखिन्छ। तामाङहरूमा घना बस्ती रसुवा, नुवाकोट, धादिङ, काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुपाल्चोक, मकवानपुर, सिन्धुली, रामेछाप र दोलखा हुन्। विशेषतः बौद्ध धर्मावलम्बी र स्थानीय देवी-देउरालीलाई पनि मान्ने यो जाति पूर्वी नेपालको पहाडी भेगका साथसाथै तराईतिर छरिएररहेको छ। दार्जिलिङ, सिक्किम, बर्मा हङकङ, सिङ्गापुर, ब्रुनाइ, अमेरिका, जापान, बेलायात आदि मुलुकहरूमा पनि तामाङहरू पुगेका छन् भने अहिले यातायातको सुविधा तथा बसाइँसराइका कारणले नेपालका अन्य भेगमा पनि फैलिदै गएको छ। जनगणनाको आधारमा नेपालभित्र तामाङ भाषा बोल्नेको सङ्ख्या कुल भाषाभाषीको पाँचौं लहरमा पर्न आउँछ। एउटा महत्वपूर्ण राष्ट्रिय भाषाका रूपमा रहेको यस भाषाको आफ्नै लिपि पनि छ। तामाङ समाजका धेरै सङ्घ संस्थाहरू यस भाषा र संस्कृतिको उन्नयनमा जुटेका छन्।

भने तामाङ-भाषी शिक्षित व्यक्तिहरू पत्रपत्रिका निकाल्न, आफ्नो जातीय पहिचान अरू सामु प्रस्तुत गर्न र साहित्यसिर्जनामा लागि रहेका छन् ।

तामाङहरूको आफ्नै किसिमका चालचलन र रीतिरिवाज छन् । मागीबिहे र राजीबिहे दुवैथरी चलन भएको यी जातिका पुरोहित लामा हुन् । तामाङहरूको घेवा विधिविधानसाथ गरिने मृत्युसंस्कार कर्म हो । डम्फु र ह्याङ्गो तामाङ समाजका प्रिय लोकबाजा हुन् । खासगरी तामाङ सेलो गाउँदा तालबाजाका रूपमा डम्फुको तालमा आउने सेलो अभिन्न सांस्कृतिक अङ्ग हुन् । जीवन र डम्फुनाचको अभिन्न सम्बन्ध हुन्छ । 'डम्फु' को संस्कृत नाम 'दः दः' को अर्थ आकाश हुने र डम्फु आकाशतर्फ फर्कने हुँदा संस्कृति विद्हरू यसको नाम डम्फु भएको हुन सक्ने तर्क गर्छन् । डम्फुको आकारप्रकार आकाशराज सूर्यको बिम्ब जस्तो भएको मानिन्छ । यसका अतिरिक्त हिमालमा पाइने राष्ट्रिय चरी 'डाँफे' को नामबाट पनि 'डम्फु' नाम रहेको हुन सक्ने ठानिन्छ । डम्फुबाजा र नृत्यको सम्बन्ध डाँफेचरीले आफ्नी प्रेमिका मुनाललाई खुसी पार्न नाचेको प्रसङ्ग समेत जोडिएको छ । त्यसैले परम्परागत डम्फुको शीरमा चरीको प्रतीक राखिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो गाउँदा डम्फुरेहरू हातहातमा डम्फु लिएर फनफनी घुम्दै, बस्दै, उठ्दै डम्फुका डम्फु मिली बजाउँछन् र छेवार, विवाह, जात्रामात्रा, पूजाआजा एवम् पर्वउत्सवमा मस्त हुन्छन् । सेलो गाउँदा रौसे तामाङहरूलाई दिनरात बितेको पनि पत्तो हुँदैन । सेलोको लयदार भाकाले गाउँघर, पाखापखेरा, रनवन र चौरचौतारीलाई नै घन्काएको हुन्छ । डम्फु बजाउने र सेलो गाउने पनि तामाङहरूको आफ्नै नियम रहेको पाइन्छ । अघि अघि उत्सव र चाडपर्वका बेला दिम्बा (घरपट्टी) वा गान्वा (गाउँका ठूलाठाल) ले डम्फुरे (सेलो जान्ने व्यक्ति) का सामु सेलो गाउन साङ (धूप) र सगुन (जाँड वा रक्सीले भरिएको भाँडो) राखेर अनुरोध गरेपछि साङ दिँदै र सगुन चढाउँदै डम्फुरेहरू डम्फु र देवीदेवतालाई सेरगेम (पूजा) गर्छन्, अनि सगुनलाई 'अमृत' हो भन्ने सिद्ध गरेपछि उनीहरू र उपस्थित गणले 'लास्सो' भन्दै ग्रहण गर्छन् । त्यसपछि मात्र डम्फुरे डम्फु समाउँदै सेलो (हवाई) गाउन थाल्छे । सेलो गाउँदा पनि गाउनु अघि उनीहरू "म सेलो गाउन तयार छु । घरका देवता, गाउँका देवता, कुलदेवता, जन्म दिने बाबुआमा, हिमालका तीन पर्वतमा बसेका देउता, पूर्वपश्चिम र उत्तरदक्षिणमा बस्ने देउताहरू मेरो शीरमा आई चढेर बसिदिनोस्" भन्दै आह्वान गरेपछि, "म केही सेलो गाउन लागेको छु" भन्ने जनाएर मात्र सेलो गाउँछन् । त्यस्तै डम्फुरेहरू सेलो गाउन लाग्दा सर्वप्रथम मातृवन्दना गर्दछन् । त्यसैले सेलोको आरम्भमा उनीहरू 'आमइले हो आमइले' भन्छन् । अखिरमा बिट मार्दा भाबनाले है इताला/कास्या नाङ्गी युनाला भन्ने चलन छ । यसको भावार्थ हो-उपस्थित व्यक्तिहरू जसजसले सेलो सुने ती सबैका मस्तिष्कमा भाबनाला (स्वर्णभष्म) र इताला (त्रिफला) परोस्, आरोग्य रहोस् भनी आशीर्वाद दिन्थे । (रसिला तामाङ, 'तामाङ सेलो र डम्फु' प्रज्ञापन: १२) ।

तामाङहरूले गाउने सेलो (हवाई) मा सृष्टि, संस्कृति, धर्म, दर्शन, सामाजिक रीतिरिवाज आदि कुरा, विवाह-उत्सव आदिका नियम, सुखदुःख हाँसोरूवाइ आदिका साथै तामाङ च्याङ्वा (युवक) र मैच्याङ (युवती) को प्रणय सम्बन्धमा कथाव्यथा उनीहरूको पाइन्छ । तामाङ सेलोका आफ्नै परम्परा तथा विविधता भएर पनि वर्तमान समयका युवापुस्ताहरूमा पहिलेजस्तो डम्फु र सेलोप्रतिको चासो भने कम हुँदै गएको छ । फलस्वरूप यसमा भाङ्गिएको सबै खालका गीत सुन्ने संयोग त्यतिसारो पर्दैन । आधुनिक सङ्गीतको अतिक्रमण र प्रभावले गर्दा सेलो गाउने र

डम्फु बजाउने ठाउँमा धेरै अमिल्दा स्थिति वा न्यूनता पनि आएका छन्, तैपनि सामाजिक जीवनका सुखदुःखमा सेलो बाँचेकै छ र यसले आफ्नो सेरोफेरो ढाकिरहेकै छ ।

अहिलेसम्म पनि तामाङ जातिका प्रत्येक बस्तीमा, उनीहरूका चाडपर्व र मेलापातमा आफ्नै किसिमका लोकगीतहरू घन्किरहेको सुन्न पाइन्छ । तिमाल, बाह्रतिमाल र सैलुङका लेकपाखा सेलोलो रन्काएका छन् । नुवाकोट भैरवीथानदेखि तिमाल नारायणथानसम्मका मेलाजात्रामा अनि धादिङदेखि मकवानपुर र सिन्धुलीसम्मका जात्रामा तामाङ सेलो घन्किरहन्छ । काठमाडौंको इन्द्रजात्रा, बौद्ध, स्वयम्भू र मातातीर्थ पर्व अनि काभ्रेका धनेश्वर-चण्डेश्वर मेला, दोलालघाटको माघे सङ्क्रान्ति मेला, सिन्धुलीको माइस्थान आदि सबै तामाङ सेलोलो भङ्कृत भइरहेका हुन्छन् । तामाङ युवायुवतीहरू डम्फुको तालमा नाच्यो च्याङ्बा नाच्यो डम्फुको तालैमा जस्ता लोकधुनसँग नाच्दै अथवा खालि स्वरमाधुर्य दिएर सेलो गाउँदै जुहारी खेल्छन्, मायाप्रीति गाँस्छन् र बिरहवेदना पोख्छन् । डम्फु बजाउनेहरू 'बाह्र तामाङ अठार जात, कुखुराको मासु धानको भात' भन्दै डम्फुको तालमा तामाङ सेलो गाएर कम्मर मर्काइ-मर्काइ नाच्छन् । केटाले डम्फु घुमाउँदै र केटीले बुलाकी हल्लाउँदै नाच्नु तामाङ लोकगीतको विशेषता हो । यसरी तामाङहरू कुनै पनि ऋतु र मेलापर्व नछाडी सेलो गाउँदै बाटाघाटा, भीरपाखा थर्काइरहेका हुन्छन् । एकलै पनि गाउन सकिने, दोहोरी र समुहगत रूपमा पनि गाउने यी सेलोका आफ्ना रोचक पक्ष हुन् ।

सेलो तामाङ भाषाका अतिरिक्त नेपाली भाषामा पनि प्रशस्त गाइएको पाइन्छ । यस्ता गीतभित्र एकाध शब्द तामाङ भाषाका घुसेका छन्, बाँकी सबै नेपाली भाषाकै देखिन्छन् । यसरी भाषिक प्रभाव समेत ग्रहण गर्नु सेलो गीतको लोकप्रियताको प्रमाण हो । नेपाली भाषामा चल्ने तामाङ सेलोमा जुहारी वा दोहरीकै निकै लामो श्रृङ्खला भेटिन्छ । नेपालीमा सेलो एकल पनि गाइन्छ । नेपाली भाषामा गाइएका मुख्य मुख्य सेलोहरूलाई यहाँ देखाउने प्रयास गरिएको छ । जस्तै :-

नाचि देऊ मैच्याङ तिमि डम्फुको तालैमा
माया तिमि लाइदेऊ मलाइ विहे गर्छु आउने सालैमा ।
(शम्भुजीत बास्कोटा र मिरा राणा)

च्याङ्बा हो च्याङ्बा
सुन सुन हो च्याङ्बा
डम्फुले आज के भन्छ
जम कता जम जम ।

(गोपाल योञ्जन र मिरा राणा)

कल्कते काइँयो केश मरो बाँडिगियो टेबुलमा ऐना छ
पिरती मैले नलाको होइन तक्दरमै रैनछ
धानकै बाला भुलाउँला मायाले बोलाउँला ।

(जयनन्द लामा)

माथि माथि सैलुङ्गेमा चौरी चरौंनेलाई

हत्केलामा मायाको गुराँस फुलाउनेलाई
भन्दिनु है भन्दिनु मेरो चुल्ठो खाली छ
उनको त्यो मनै जाली छ ।

(कुन्ती मोक्तान)

सुनकै भाउ छ सुन्तला भारीको
चाखी जानु भन्ने मनकारीको
खै त बुट्टुत्ता
कतिन्जेल धाउछौं दाई धरान धनकुटा ।

(कुन्ती मोक्तान)

सेलो विस्तार भएर नेपालमा मात्र होइन भारतमा पनि पुगेको देखिन्छ । भारतीय धेरै गीतहरूमा सेलोको मात्रा, शब्द र लयको पनि प्रयोग भएको छ । उदाहरणको रूपमा तलका गीतहरूलाई लिन सकिन्छ, जस्तै:-

नाचि देऊ मैच्याड तिमी डम्फुको तालैमा
माया तिमी लाइदेऊ मलाइ विहे गर्छु आउने सालैमा

भल्केना भल्केना गोरी रूपके गागर भल्केना
भल्केना भल्केना गोरी रूपके गागर भल्केना
गोरीया गोरीया पहाडो वाली गारीया

नाचि देऊ मैच्याड तिमी डम्फुको तालैमा
माया तिमी लाइदेऊ मलाइ विहे गर्छु आउने सालैमा

(अनुराधा पौडवाल र कुमार कान्छा)

नाचि देऊ मैच्याड तिमी डम्फुको तालैमा
माया तिमी लाइदेऊ मलाइ विहे गर्छु आउने सालैमा

तेरी ए सुरमायी आँखे,
तेरी ए सुरमायी आँखे पनाह मैं बुलाती है-२
कहीसे मैं गुजरता हूँ-२
यही तक खिच लाती हे-२

तेरी प्यारके खुस्बु,
तेरी प्यारके खुस्बु मुझे हरपल सताती हे
कही मैं गुजरती हूँ-२
हजारौ गुल खिलाती हे-२

(उस्ताद सुल्तान खान र श्रेया घोशल)

यस माथिका हिन्दी भाषाका गीतहरूमा सेलोको शब्द, लय र मात्राको प्रयोग भएको छ । यस कारणले पनि सेलोको लोकप्रियता बढेको वा सेलोले सबैको मन जित्न सकेको छ भन्दा फरक नपर्ला ।

साहित्यतिरको कुरा गर्ने हो भने हाम्रा महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले पनि खण्डकाव्यहरू सेलो लयमा लेखेका छन् । देवकोटाले 'लुनी', 'तिप्लिङ्गी' र 'म्हेन्दु' खण्डकाव्य सेलो लयमा लेखेर यसको महत्त्वलाई दर्शाएका छन् । यसबाट सेलोको स्थान र महत्त्व नेपाली साहित्यमा रहेको कुरा स्वतः पुष्टि हुन्छ । यी खण्डकाव्यहरूका हरफहरूलाई उदाहरणको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

नौनी दिया भिलमिल सेता लप्का छन् ।
भोटे धुपका ठोसा राता टुप्पा छन् ॥
रंग विरडका राम्रा फूलका भुप्पा छन् ।
वरिपरि घुम्ने उल्का रूपका छन् ॥

'लुनी' खण्डकाव्य, पेज नं. ७, परिच्छेद (क)

जिन्जी दिदी कोमल बनिन्
पग्लिएको हिउँभैँ ।
चुम्बन दिई भन्छिन्
लुनी प्यारी जीउभैँ ।
हेलंबूकी राज्य छोडी
तिम्रो इच्छा धाउँला
तिम्रो निन्ति मर्नुपरे
प्राण लिई आउँला ।

'लुनी' खण्डकाव्य, पेज नं. २५, परिच्छेद (घ)

किशती किशती चाँदी सुनका
बोक्ने भोटे घुम्छन् फन्का
पर्वत, डाँडा, छाँगो वनका ।

'लुनी' खण्डकाव्य, पेज नं. २६, परिच्छेद (घ)

पच्चीस ल्हामा गाउँ बिर्ता
पच्चीस बाघको छाला भेटी ।
पच्चीस साँप्ला सुनको दाइजो
पच्चीस राम्रा ल्हासा केटी !

'लुनी' खण्डकाव्य, पेज नं. २६, परिच्छेद (घ)

गालामा आई फूल फुल्छन् ।
विजुली छन् आँखामा ।
कस्तुरी पो मगमग छन्
बसैका फूलको शाखामा

बुलबुल जूनमा फुल पाछन्
अनार- मुना भाषामा ॥

‘लूनी’ खण्डकाव्य, पेज नं. ३४, परिच्छेद (ग)

संसार सार देख्छ भन्थे तिनटा रेखा तानी
निधार बीचमा खाँदा पुऱ्याइ खुम्च्याई दोटा नानी ।

‘लूनी’ खण्डकाव्य, पेज नं. ५१, परिच्छेद (ठ)

अविदित सुन्दर आनन्दी,
जीवन सुखमय स्वच्छन्दी,
परभृत - मुखरित कोकिल वन !
तरू तृण- सुम पशु मृगजल धन !

‘तिप्लिङ्गी’ खण्डकाव्य, पेज नं. १, प्रथम पाद

तिनका साना मीठा दाना
कुँदने छिनो सागर-वीचि !
‘मोती हुन् कि? भन्द’ हेर्न-
पथ्यौ, बनमा आँखा मिची !

‘तिप्लिङ्गी’ खण्डकाव्य, पेज नं. ३, द्वितीय पाद

आफ्नो जाति सुधाने
‘सच्चा छोरो’ माताको
‘ज्योति’ मैले यै पाएँ-
उन्नति गर्छु म जातिको !

‘तिप्लिङ्गी’ खण्डकाव्य, पेज नं. १७, षष्ठ पाद

जान्छु म ता है-‘नेपाली-वन’ ।
अभै छ उहाँ त्यो निर्मल पन !
मानव-शिशको प्राकृत-धन
अर्थ अलोकिक वन-जीवन!

‘तिप्लिङ्गी’ खण्डकाव्य, पेज नं. २०, सप्तम पाद

‘भाषा’ जो दिल बोल्दछ
अस्फुट फुटने बोलीमा
विशाल दिलको-ध्वनिले
छुनेछ कंचन चोलीमा

‘तिप्लिङ्गी’ खण्डकाव्य, पेज नं. ३४, एकादश पाद

गानाभित्र ईश्वरले
संसार सारा बनाए !

नशा नशा गाएर
जीवन-वनमा पालए!
'तिप्लिङ्गी' खण्डकाव्य, पेज नं. ३८, द्वादश पाद

यस्तो मिठो गाना मैले
दिनमा पहिले सुनिनँ कहिले ।
सारा भरभर गह्वर गुञ्जन
कुञ्छन् कूजत पंछी रुन्छन् ।
नाला-बाला बोल्छन् गुनगुन
भुल्की भर्छन् जूनका कनकन
बोल्दा संसार लिन्छन् स्पन्दन
भर्छन् सारा सुरका नन्दन
मधुर देशका अधखुल भनभन ।
सकल मिलीकन स्वरमा रुन्छन्
भर्दै दिलका अविदिन रुन्छुन
'म्हेन्दु' खण्डकाव्य, पेज नं. १०, तृतीय परिच्छेद

बरबर हुन्छिन् बरबर हुन्छिन्
मानो वर्षा बादल बन्छिन् ।
स्मृतिमा विजुली भिलभिल भिल
मानो भन्छिन् गुम्बु गुम्बु क !
'म्हेन्दु' खण्डकाव्य, पेज नं. १०, तृतीय परिच्छेद

आफ्नो भन्दा तामाड बोली
बैस मधुरका लाली खोली ।
अधर गुलाबी बोली बोली
भन्दछ योहै मानव मानव
एकै सूतको कंचन चोलि ।
'म्हेन्दु' खण्डकाव्य, पेज नं. १२, तृतीय परिच्छेद

कपाल माथि फर्कायो
तमाड टोपि लर्कायो ।
आँखा ठूला तर्कायो
दुश्मन सारा थर्कायो ।
'म्हेन्दु' खण्डकाव्य, पेज नं. २२, पञ्चम परिच्छेद

तुहिन बदनमा
जीवन लाली ।

फुल्दो तनमा
बास्ना हाली ।
'म्हेन्दु' खण्डकाव्य, पेज नं. २, प्रथम परिच्छेद

लहर बोल्छन् ताँदीका
म्हेन्दु-गुम्बु कहानी
सुनिन्छ भन्छन् तीरमा
हेलम्बूकी वनरानी ।

‘म्हेन्दु’ खण्डकाव्य, पेज नं. २६, पञ्चम परिच्छेद

सेलोगीतमा उल्लास हुन्छ, उमङ्ग हुन्छ, व्यथा हुन्छ, पीडा हुन्छ । सेलोमा गाउँघरको माया गाँसिएको छ, देश-देशावरलाई सम्झिएको छ । सबै भन्दा ठूलो कुरो सेलोमा मुटुको ढुकढुकी छ, जीवन छ । नेपाली तथा अन्य राष्ट्रिय भाषाका गीतले जस्तै सेलोले आफ्नो इतिहासलाई बोकेको मात्र होइन, वर्तमानलाई समेत काखी च्यापेको छ । त्यसैले यसमा जागरणका चाहना र परिवर्तनका आकाङ्क्षा पनि छन् । तसर्थ सेलोको स्थान लोकसाहित्यमा अग्रणी स्थानमा रहन सक्छ भन्ने तर्कमा अत्युक्ति नहोला ।

६.५ निष्कर्ष

सेलोको लयमा धेरै सृजनात्मक गीत लेखिएका छन् भने यस गीतको सङ्कलन तथा चर्चा गर्ने विद्वानहरू पनि आइसकेका छन् । पारसमणि प्रधानले यसलाई छोएका छन्, सन्तवीर लामा, सत्यमोहन जोशी, धर्मराज थापा, लक्ष्मण लोहनी, लीलासिंह कर्मा, लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, रवीन्द्र तामाङ, परशुराम तामाङ, अजितमान तामाङ आदिले तामाङ सेलोको चर्चा गरेका छन् । तामाङ संस्कृतिमा अरूहरूले पनि चासो लिँदै फाटफुट चर्चा चलाइरहेको पाइन्छ । तामाङ सेलोको भण्डार निकै भरिपूर्ण छ, विस्तृत छ । तिनको सङ्कलन, विश्लेषण गरी आफ्नो संस्कृतिलाई जोगाउन र भरिलो तुल्याउन आजको शिक्षित पुस्ताले अलिकति पसिना बगाए यस फूलबारीका फूलहरू ओइलाउने छैनन्, सधैं लहलाइरहनेछन् । तामाङ लेखक, पत्रकार, गायक, गायिका, गीतकार, ताम्बा आदिले आफ्नै व्यक्तिगत कोशिसबाट सेलोलाई यहाँसम्म ल्याइपुऱ्याएका छन् । सेलो तामाङ जातिको मात्र सम्पत्ति नभएर देशकै सम्पत्ति भएको हुनाले सेलोको उत्थानका लागि राष्ट्रियस्तरबाटै पहल हुनुपर्ने देखिन्छ ।

परिच्छेद सात उपसंहार

७.१ पृष्ठभूमि

सेलो तामाङहरूको प्रमुख सांस्कृतिक चिनारी हो । सबै जाति जनजातिहरूको आआफ्नै मौलिक चिनारी हुन्छन् । तिनीहरूको आआफ्नै भाषा, कलासाहित्य वेशभुषासंस्कृति र परम्परा हुन्छन् । भोटबर्मेली परिवार अन्तर्गत पर्ने तामाङ जाति प्राचीन कालदेखि नै आफ्नै मौलिक चिनारीमा चिनिदै आएको छ । अपवादलाई छाडेर भन्ने हो भने यसले आफूलाई कमजोर सामाजिक आर्थिक अवस्थाले गर्दा समयानुकूल परिवर्तन गर्न सकेनन् । यसो हुनुमा उनीहरूको कमजोरी भन्दा सिङ्गो सामाजिक संरचना र व्यवस्थाको दोष देखिन्छ ।

सिङ्गो तामाङ समुदायको अवस्था र चित्रणसँग सेलोको अविच्छिन्न सम्बन्ध रहन्छ । यो संस्कृतिसँग गाँसिएको हुनाले तामाङहरूको सांस्कृतिक विकाससँग यसको पनि विकासको सम्भावना निर्भर रहन्छ । संस्कृतिको धनी मानिएको तामाङ समुदाय खासगरी पछिल्लो चरणमा आएर सांस्कृतिक, आर्थिक र सामाजिक सबै हिसाबले सेलोको विकासमा लागि पर्नु सेलोको भावी सम्भावनाको निम्ति सकारात्मक ढोका हो ।

७.२ साराशं

यस शोधपत्रको परिच्छेद एकमा शोधपरिचय प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोधपत्रको परिच्छेद दुईमा तामाङ जातिको परिचय, संस्कार, धर्म, पर्व आदिको बारेमा चर्चा गरिएको छ । परिच्छेद तीनमा लोकगीतको परिचय, सेलोको परिचय र परिभाषा, सेलोको इतिहास, सेलोको उत्पत्ति, सेलोको संरचनात्मक परिचय र सेलोको विशेषता र महत्त्व आदिको बारेमा चर्चा गरिएको छ । परिच्छेद चारमा सेलोको वर्गीकरण विषयको आधारमा इतिहास, पुराण वा सांस्कृतिक र समाज र प्रस्तुतीकरणको आधारमा पर्व, संस्कार, बाह्रमासे भित्र प्रेम र जात्रा, ऋतु, धार्मिक भित्र धर्म र उत्पत्ति गरी यसको वर्णन गरिएको छ । परिच्छेद पाँचमा सेलोको विश्लेषण सामाजिक पक्ष, आर्थिक पक्ष, सांस्कृतिक पक्ष, प्राकृतिक चित्रण र विविध विषय गरी यसको चर्चा गरिएको छ । परिच्छेद छमा नेपाली लोकसाहित्यमा सेलोको स्थान, विद्यमान समस्याहरू, सेलोको वर्तमान र भविष्य, तामाङ सेलोको साङ्गीतिक प्रकाशन र सेलोको स्थानको चर्चा गरिएको छ । परिच्छेद सातमा उपसंहार राखिएको छ ।

७.३ निष्कर्ष

सेलोमा उल्लास छ, उमङ्ग छ, दुःख छ, पीडा छ । यसमा गाउँघरको माया गाँसिएको छ । देशावरलाई संभ्रिएको छ र पूर्खाहरूको इतिहास गान गाइएको छ । तामाङहरूको ऐतिहासिक पहिचान लुकेको छ । सबभन्दा ठूलो कुरा सेलोमा जीवन छ र मृतुको ढुकढुकी छ । २०४० को दशकबाट प्रचार-प्रसार र विकासको नयाँ मोड लिएको सेलोले छोटो अवधिमै तुलनात्मक रूपमा गरेको प्रगति यसको सम्पूर्णता होइन । यसमा थप अनुसन्धान र खोजको

आवश्यकता छ । विकास र प्रचार प्रसारको उचित अवसर पाउने हो भने यसले तामाङ समुदायको थप मूल्य र मान्यताहरूको उद्घाटन अवश्य गर्ने छ ।

७.४ भावी अनुसन्धानका निमित्त सुझाव

सेलो लोकसाहित्यको भण्डारका रूपमा रहेको छ । सेलोलाई निम्न लिखित शीर्षकहरूमा आधारित रहेर भविष्यमा अनुसन्धान गर्न सकिन्छ :-

- (क) तामाङ लोकसाहित्यको अध्ययनमा सन्तवीर लामाको योगदान ।
- (ख) प्रशारणमा आएका तामाङ भाषाका सेलोको अध्ययन ।
- (ग) पुस्तक र पत्रिकामा प्रकाशित सेलोको अध्ययन ।
- (घ) नेपाली भाषाका सेलोको अध्ययन ।
- (ङ) जात्रामा गाउने सेलोको अध्ययन ।

परिशिष्ट क सङ्कलित सेलोहरू

यस शोधपत्रका अन्य परिच्छेदहरूमा सेलोका बारेमा चर्चा-परिचर्चा गरिसकिएको छ । त्यसक्रममा आवश्यक सेलोका पङ्क्तिहरू मात्र दिई अध्ययन, विश्लेषण गरिएकाले यहाँ केही सङ्कलित सेलो राखी अझ बढी जानकारी गराउने प्रयास गरिएको छ ।

तालिका नं. १: न्वारानमा गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>ह्याङ तामाङ रिमठिमरी केवामी केवा धिमधिमरी म्हीलुई केवा किन्जिमु आप्पासे कर्म पिन्जिमु ला कु कोखरी थान्जिमु आमासे जन्म पिन्जिमु लाइनुसे जन्म किन्जिमु डेमाङ्याग्यूरसे थाइजिमु</p> <p>जन्म किन्छी डुरारी भावीसे इहोरी भ्रिजिमु ह्याङ म्हील्हुईला चोलामी केवा किन्छी निस्सेरी लाइनुला चु ताम खेन्दासी ग्रेन लामा डेन्दासी ग्रेन लामा फेप्खासी ओन्मा दाङवोला रिमठिमरी म्हार थेन मुईला भुम्बरी मलीम मेला न्हे युसी स्योङ गान्धीला क्यूङ युसी चोखेव लाजी लामासे मिन थान्जीमु गान्वासे मिन थान्जीमु लामासे नोबु भिवा मिन थान्जिमु डेवाङ्याग्यूरसे थेजिमु</p> <p style="text-align: right;">-सूर्यबहादुर लामा र सुब्बा योजन</p>	<p>तामाङ हाम्रो समाजमा वा संस्कारमा जन्म लिन्छ, घर घरमा मानवको जन्म लिएछ, बुबाले कर्म दिएछ, ९ महिना कोखमा राखेर आमाले जन्म दिएछ, बालकले जन्म लिए पछि, समाजमा सबैले सुनेछ</p> <p>जन्म लिएर छ दिनमा लेखेछ, भाग्य भावीले हामी मानवको यो चोला सात दिन भएपछि, न्वारान गर्नु पर्छ, भनेर गुरुलामालाई निम्तो पठाएर पाल्नु भयो गुरु लामा परम्परादेखि चलेको रीतिरिवाज अनुसार सुन र चाँदीको कलशमा सात वटा नदीको पानी र दुध हालेर चाहिने सामान हालेर विधि अनुसार चोख्यायो लामाले नाम राखेछ, गान्वा र लामाले बालकको नाम नोर्बु राखियो सबैले यो नाम सुनेछ ।</p>

तालिका नं. २: पास्नीमा गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>कूर्तामसुरुवाल कस्मिरी नोर्गिन डोल्मोला पास्नीरी म्हारला मोहर प्रे वासी आस्याङ स्याङ्गोन फेप्कासी ओन्छ्यान डाला कोन्मे विसी आस्याङला छ्यासे कान् खासी गान्धी ह्नेङ्ते छेह्नेङ्गै ज्योमो म्योरते छेम्योजौ विसी आशिष पिन्थान्जी</p> <p style="text-align: center;">- सूर्यबहादुर लामा र सुब्बा योज्जन</p>	<p>कूर्ता सुरुवाल कस्मिरको नोर्गिन डोल्मोको पास्नीमा सुनको मोहर साथैमा लिएर मावली पाल्नु भएछ कति राम्री मेरी भान्जी भनेर मामाले खाना खुवाउनु भो नदी भैँ लामो आयु होस् सगरमाथा भैँ आयु अग्लो होस् शुभ आशिष दिइराख्नुभो</p>

तालिका नं. ३: छेवारमा गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>खेप्पा तासी खाजी नोर्बुसे निस्दिङ तामामी तामाङ ट्याङला हुल्सारी नोर्बुला थोवोरी का ह्नेङ्जी तिक लादोनम विमामी ट्युल्वाला गान्वादा डयोत्तमामी सगुन बोरबारी म्याङलारो का थावा ग्यात् जा स्याङलारो सगुन थान्वा छ्या ग्याम्से नोर्बुला स्यार्गी स्याङ ग्याम्से स्याङला सेमरी खेन्छिनम ओन्छ्यान डालाकोन विसिनम म्हारखानीरी फेप्सिनाम म्हारलान कैची वासीनाम म्हुइखानीरी फेप्सिनाम म्हुइला खावा वासीनाम नोर्बु कोन्ना सेम ख्योल्ल छार बाजी स्याङसे क्वान ग्योइला छेवार सिखम धिमधिमरी नोर्बु कोन्ला निम्तिरी ह्रान्दारी स्याङवा म्हाङ्मास्याङ नोर्बु जत्ला आस्याङ स्याङ कैची खावा प्रे वासी ओन्छ्यान आस्याङ फेप्काजी</p>	<p>उमेर बढ्दै आएपछि नोर्बुले सात वर्ष पुगेपछि तामाङ हाम्रो समाजमा नोर्बुको टाउकोमा केश लामो भो के गर्ने अब भनेर ताम्बा, गान्वालाई सोधनी भयो सगुन लानु पाउछरे केश काट्ने काम मामाको रे सगुन लगिसकेपछि नोर्बुको मावलीले विचार गयो मन मनै मेरो भान्जा भनेर सुन खानीमा जानुभएर सुनकै कैची ल्याएर चाँदी खानीमा जानुभएर चाँदीकै थाल ल्याएर भान्जाको मन खुशी पार्न नयाँ लुगा ल्याएर छेवार गर्ने घरघरमा आफ्नै भान्जाका निम्तिमा जाँतोमा पिन्ने कालो मास नोर्बुको मावली कैची र थाल साथमा लिएर पाल्नु भो मावली</p>

<p>केवा हेन्देन बुबाला नोर्बुजत्ला थोबोला क्रा साइत ज्याबा थत्र्याम्से आस्याडस्याडला छ्या ग्याम्से म्हारला कैचीसे थदासी म्हुइला खार्बारी थेड्तासी ग्योइलो तारफेटा बासिनाम नोर्बुला थोबो खिसिनाम माली म्हेला दहिरी मुही छ्योब्सी टीकामी थान्जी डो गडरी छेहेङ्गै ल्हेगै बिसिनाम स्याडसे आशिष पिन्थान्जी</p> <p style="text-align: center;">-सूर्यबहादुर लामा र सुब्बा योज्जन</p>	<p>जन्मदेखि पलाएको लामो नोर्बुको टाउकोको केश साइत हेर्ने पात्रो वा पुस्तकबाट मामाको हातबाट सुनको कैचीले काटेर चाँदीको थालमा थापेर सेतो फेटा ल्याएर नोर्बुको टाउकोमा बाँधेर माली गाईको दहीमा चामल मुछेर टीका लाइदिनुभो निधारको बीचमा आयु लामोहोस्, राम्रो र शुभ होस् भनि मामाले आशिष दिइ राख्नु भो</p>
--	--

तालिका नं. ४: विवाह गाउने सेलो
केटी माग्दा गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>हान्दारी स्याडबा तार मास्याड स्यारखै छ्योला आस्याड स्याड बिरी जेबा कमसारी आस्याड हान्दानीला नाम्सारी यसो ल्हेडमो थाइमैनो म्हारम्हेन्दो छारजीरो विवा थेमु तोर्स जिरी खिन्तरी म्हार म्हेन्दोला निम्तिरी म्हेन्दोला आप्पा मयुडदा कारज्योला पोड सगुन लाकाबा म्हुईला बुम्बरी थान्वारी म्हारला म्हेन्दोदा द्विकाबा</p> <p style="text-align: center;">स्रोत : डम्फु (शोधपत्र २०५८)</p>	<p>जाँतोमा पिन्ने सेतो मास ठूलो घरको हे मामा दाँतमा बिरी क्या सुहाएको मामा तपाईको गाउँमा गाई गुई कुरा सुनिन्छ कोपिला फक्रियो भन्ने सुनिन्छ माथि त जिरी लेकैमा हुर्केको म्हेन्दोको लागि आस्याड आडीको आँगनमा सगुनपोड लिएर आएको सुनको कलशमा राखलाई तापाईको आँगनको फूललाई माग्न आएको</p>

तालिका नं. ५: विवाहमा जन्तीतिरको ताम्बा र घरतिरको ताम्बा बीच गाउने दोहोरी सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>स्हेमु (बेहुली)- हा.....हा .....हा.....</p>	<p>बेहुली- हा.... हा.....हा.....</p>

आम्मैले होइ आम्मैले
" " "

" ज्यान खैलाला
ह्या ल्हासो डम्बा मायालाला
सेलगड खाड्वा जाँड्गारी
डिन्छेन आमाला ह्राड्गारी
" आप्पाला "
भ्राड भ्राड भ्रुड भ्रुड लाखामु
डाड् डाड् डुड् डुड् लाखामु
चम्पादा चप्पा भ्रुई चप्पा
डानीमी ताजी अचम्म
लामाला कोल्से छ्योइच्याला
तिनीला कुनु तिल्लतमु
ताम धिक डसे ड्योइच्याला
गोजासे दोड्बो चेप्खान्जि
खालाड ग्याम्से फेप्काजी
जिरिम आहिन खिम्तिरी
फेप्खाजी तिल्ला निम्तिरी
ह्या हो ते तामाला निधोलौं
खाह्रड खैह्रड ताम च्याला
ह्या ल्हासो डम्बा माया लाला

स्हेबु (बेहुला)-

हा.....हा.....हा.....
आम्मैले होइ आम्मैले
आम्मैले होइ आम्मैले
डिन्छेन आमाला ह्राड्गारी
डिन्छेन आप्पाला ह्राड्गारी
भ्राड भ्राड लाखावै अहिन्गा
भ्रुड भ्रुड लाखावै अहिन्गान
गड्ला दोड्बो स्योड्ला चाम
पाड्सी पिन्ना साभो ताम
दाड्बो म्हेमेला रिमठिमरी
बाह्र तामाडला ठिम बासी
चु है काज्योला पोड बासी
बारबा चुन्नी बसिनाम
गान्वा गान्सुम बसिनाम्
स्हेबु जाजा बसिनाम्
जिरि आहिन खिम्दिरी
स्हेबु जाजाला निम्तिरी
ल्हापिड ग्योईपिड थासिनाम

आम्मैले होई आम्मैले
" " "

" ज्यान खैलाला
हुन्छ है रसिलो माया लाउंला
सेल रोटी पोल्ने भाँडोमा
हजुर आमाको आँगनमा
हजुर बुबाको "
भ्राड भ्राड भ्रुड भ्रुड गर्न आएको
डाड् डाड् डुड् डुड् " "
चम्पा त चप्पा भ्रुई चप्पा
हामी त भयौं अचम्म
लामाको छोराले छ्योई पढ्ने
आजकोदिनमा के होला
एउटा कुरा सोधि हेर्छु
रूख काट्ने खुकुरीले
कहाँबाट पाल्नु भो
जिरी होइन खिम्तिमा
पाल्नु भो केको निम्तिमा
ला हुन्छ त्यति कुराको निधो गर्नुहोस्
त्यस पछि के हुन्छ हेरौंला
ल हुन्छ मिठो माया लाउंला

बेहुला-

हा .....हा ..... हा.....
आम्मैले होइ आम्मैले
आम्मैले होइ आम्मैले
हजुर आमाको आँगनमा
हजुर बुबाको "
भ्राड भ्राड गर्न आएको पनि होईन
भ्रुड भ्रुड " " " "
डाँडाको रूख त खोलालाई पुल
भनी दिन्छौं साँचो कुरा
उहिले पुर्खाको चलनमा
बाह्र तामाडको रिवाजमा
सगुनको यो पोड ल्याएर
बाह्रबिसा ल्याएर
गाउँको गान्वा ल्याएर
बेहुला ल्याएर
जिरी होइन खिम्तिमा
यहि बेहुलाको निम्तिमा
डाँडा पाखा काँटेर

डिन्छेन आमाला झाङ्गारी " आप्पाला " स्यार्ला छ्योसे दोखाजी खारड खैरड ताम च्याला ह्या ल्हासो डम्बा माया लाला -इन्द्रराम मोक्तान	तपाईं आमाको आँगनमा " बुबाको " पूर्वबाट आएको के हुन्छ, कुरा बुझौंला ल हुन्छ, मिठो माया लाउँला
--	--

तालिका नं. ६: कल्पला वा घेवाको अन्तिममा गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
रेगाङ्गीला ग्योइसेमी नुप गाङ्गीला ग्योइसेमी साङ्गोला दाम्बे छ्योइसेमी कल्पो दाङ्बोला व्हाई कोउरो जेवासिलला कुल्हुइमी म्हिल्हुईला हिगिल्हुइ तामामी ग्यागर लिङ्गरी दोनिला बोईउई साङ्गरी दोनिला डिन्छेन चाओइ लामासे छेन्दे हेन्देन लामामी लामाला सामान ह्वाङ्कारो जेवासिला म्हारम्हेन्दो डिन्छेन चाओइ लामासे ख्याप्सिम पुङ्गो छेन्देदा चेङ्ग्रेसीला कुल्हुइरी छेन्दे फेप्पा बेलारी लामाला सामान ह्वाङ्कारो ग्यागर लिङ्गरी थेनागी बोईउई साङ्गरी थेनागी फेप्को सोगो छेन्देमी ॐ माणि पेमे हुँ री नुप देवा चेन्री केवारी स्हो -रामबहादुर मोक्तान	डाँडापारिको नदीले डाँडावारिको नदीले देउताको दाम्बे छ्योइले पहिलेको गीत गाउरे सुन्दर ठाउँको यो चोला मरेर लाश भएपछि तल तल मधेशमा पुगिन्छ माथि माथि हिमालमा पुगिन्छ सिद्धि प्राप्त गुरुलामाले मरेको आत्मालाई पार गर्ने बेलामा लामाको सामान बजाउरे सुन्दर पृथ्वीको सुनको फूल आत्मा पठाउने बेलामा सिउरेर पठाउनु आत्मालाई भगवान त्रिलोकेश्वरको शहरमा आत्मा जाने बेलामा लामाको सामान बजाउरे मधेशको भूमिमा सुन्ने गरेर भोट हिमाल सबैतिर सुन्ने गरेर पाल्पोस्, जानोस् स्वर्गमा ॐ मणि पेमे हुँ री स्वर्गमा बास लिन

तालिका नं. ७: ऋतचक्रसँग सम्बन्धित सेलो

क. ड्वाफ्रे भेल्वो (जेठअसार)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
ड्वाफ्रे भेल्वो ला खाजी खसु छ्यासी नाम खाजी जम्बुलिङ्गरी मु थिजी	जेठअसार महिना आयो बादल छायो पानी पच्यो पृथ्वी वा जमिनबाट पानीको मुल फुट्यो

गन्धी ड्याजी स्योड ड्याजी न्हामखैलिडरी मु छिडगै जम्बुलिडरी सा छिडगै छाता कुजी घुम कुजी साडा सुजी सुन सुजी ल्हईला ग्यान्छा ज्ञानथान्जी घुईला स्हीड्खामस्हेडथान्जी फामसोम दुख सुथान्जी ग्यालाम लिच्छाला ठुमडान्सी -इन्द्रराम मोक्तान	खोला नाला नदी सुसायो आकाश सधै रुभेको धर्ती पनि भिजेको छाता र घुम उड्न थाल्यो धान र कोदो रोपियो मानव जीवनले बुभेजति समयको सुन्दरतालाई शृङ्गारेर तीन पाथी दुख रोपी राख्यौ पछिको सुख सम्भरेर(बाटो हेरेर)
---	---

तलिका नं. ८: गोने एन्दे (श्रावन भदौ)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
गोने एन्दे ला खाजी मुरी खासु फे खाजी सारी धिनी टखाजी छिडगै साप्रा खार्गागी पिड्गै म्हेन्दो उर्खाजी गन्दी साडजी स्योड साडजी सा मु साडजी सेम ताड्जी -इन्द्रराम मोक्तान	श्रावन भदौ महिना आयो आकाशमा बादल हट्न थाल्यो धर्तीमा घाम लाग्न थाल्यो भिजेको माटो सुक्न थाल्यो हरियो फूल पहेँलिन थाल्यो नदी खोलाको पानी सफा भयो धर्ती र आकाश खुलेपछि खुसीले मन फुरुङ्ग भयो

तलिका नं. ९: म्हेनीड सोकराती (असोज कार्तिक)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
म्हेनीड सोकराती ला खाजी सा मु साड्जी स्योड् साड्जी जगजग सार्जी म्हेन्दो दोड् क्रोवा गाहाड हयार जिन्जी रोबा क्युडबा उरजिन्जी खाड्बा ग्योडबा खादम्जी सुनथेन साडा उरुरु सुन्तला जुनार उरुरु च्युर्गान बुर्गान भुरुरु छारीब्योन दिडगी क्युरुरु मुरी खासु धुपताजी मिन्वा सानाम हूपतोजी सेर्पा तैला मुठेडला टुला कमाई ल्हाप बोर्ला	असोज कार्तिक महिना आएपछि आकाश, जमिन, खोलानाला साड्लो भयो जगमग फूल्यो फूलहरु पोल्ने गर्मी गई सक्यो हरियो, गुलियो र अमिलो फल फल्यो जाडोको महिना डाग्दै छ धान र कोदो पहेँलो भई पाक्दै छ सुन्तल जुनार पाक्दैछ भंगेर, परेवा उड्दैछ युवायुवतीहरु जात्रामा हिड्दैछन् बादलले आकाशमा ढाग्दैछ पाकेको बाली उठाउनु पर्छ आकाश गर्जियो असिना पर्ला जस्तो छ पसिनाको कमाई लैजान सकछ उठाएर राखौं अन्नवाली

धुईसी थान्नो जो मिन्वा धुइसे पिन्वा टक ड्हाम्बा -इन्द्रराम मोक्तान	समयले दिएको यो बेला
--	---------------------

तालिका नं. १०: खेला तावा(मंसिर पौष)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
खेला तावा ला खाजी म्लाङ्गै खासु धुप ताजी बमा तैसी ग्लिड तैजी खाड्वा ग्योड्वा दो खाजी दिनी गाड्से केर हुईजी प्युलुक स्हेर्जी म्हे निजी खेप्पा खुइसे मे फूइजी गुलिड थोरी भ्या ख्वाइजी हिलाम चरी मार ह्यार्जी वथिर तिथिर सा न्हाडरी -इन्द्रराम मोक्तान	मंसिर पुस महिना आयो तुवालो वा वादल छाएर अध्यारो भो टुसारो र हिउँ पच्यो चिसो जाडोले सतायो घाम डाँडापारि धकेल्यो भुलुकक उदाएर हरायो बूढाबूढीले आगो फुक्यो काखीमुनी हात लाएर जङ्गलको चरी तराई भाग्यो किरा फट्याङ्ग्रा जमिन मुनी पस्यो

तालिका नं. ११: तावा नावा (माघ फागुन)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
तावा नावा ला खाजी दोडरी पिङ्गै बुखाजी छिङ्गै पिङ्गै छ्याखाजी चरी खाजी व्हाई गोजी उर्लम म्हेन्दो छ्याखाजी च्याजी सोजी सेम छुजी -इन्द्रराम मोक्तान	माघ फागुन महिना आयो रुखमा हरियो पलायो हरियो परियो फल बस्न थाल्यो चरीले गीत गाउन थाल्यो फूलहरु फुल्न थाल्यो यस्तो सुन्दर मौसम देखेर सबैको मन रमायो

तालिका नं. १२: नाम्दोड दुगु (चैत्र वैशाख)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
नाम्दोड दुगु ला खाजी दिनी ब्रेडजी प्राक छेइजी स्योप स्योप क्रोजी टु ताइजी शिल्पा सितल ग्ला म्हाइजी शिल्पा सिम्बा क्यूई फ्युजी सा ह्री खार्जी गाड खार्जी गान्धी " स्योड " नाफ्रड ज्युडजी प्रोइ ताजी	चैत्र वैशाख महिना आयो दिन लामो भएर गायो भत् भत् पोल्थो पसिना आयो सितल चिसो ठाउँ खोज्दै चिसो पानी खाना खोज्दै खोलानाला वनजङ्गल सबै सुक्यो गर्मीले फोहोर भएर भिँगा भन्क्यो बासी सबै फ्याकियो

<p>सिम्बा ज्युवा ब्याङ्तोजी सा थिङ मु थिङ जम्बुलिङ खसु दिङ्जी मु ठेङ्जी सेपा तैजी नाम तैजी ग्यामला दोङबो टोक क्युत्जी दिमला छान ल्हाप भोर्जी मिन्वा सा नाम ल्हाप भोर्जी सानम बासी फात छोर्जी धोङला नामे धोङ धोङरी साला नामे सा सारी छुसी ताङ्सी भ्रामुला जाङ स्होङ्जी फुम ठोसी भ्रामुला धोङ रो रोजी धोङ धोङरी सा रो रोजी सा सारी साला चरी फूर ताङ्जी गाङ स्योङ कोर्सी व्हाई गोसी नाम्सा ह्युल्गाङ छुनालाजी</p> <p>-इन्द्रराम मोक्तान</p>	<p>आकाश, धर्ती, पृथ्वी सारामा बादल लाग्यो, आकाश गर्जियो पानी पच्यो, असिना पच्यो रुखहरु सबै भाँचियो हुरीले घरको छानो भत्कायो पाकेको बाली सबै लग्यो पृथ्वी थर्केर विउजियो यो सबै रोकिए पछि रुखको चरी रुख रुखमा भूईको चरी भूईमा रमाएर हिङ्दैछ गुँड बनाएर, फुल पारेर बसेकोछ सबै ठाउँमा फले फल पाक्यो वनको चरी खुशी भो घरको चरी खुशी भो डाँडा पाखा डुलेर गाउँघरलाई खुशी बनायो</p>
--	--

तालिका नं. १३: धन रोप्दा गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>मार्सेला च्याउजी भूरीमी तीनसय मुरीला भूसुमा आलारी मासे तालीरी सुन आप्पाला कुरी केवा किन्छी आमाला कुरी केवा किन्छी चुत्थेवा उमेर तासी जिन्जी तिक लासी फासै आप्पाला गुण तिक लासी फासै आमालागुण</p> <p>-सूर्यवहादुर लामा र सुब्बा योजन</p>	<p>बेशीको च्याउजी खेतमा तीनसय मुरीको खेत रोप्दा आलीमा मास गहामा धान आमाको कोखमा जन्म लिएर बुबाको काखमा हुर्किएर यत्रो उमेर भइसक्यो के गरी तिनु आमाको गुण के गरी तिनु बुबाको गुण</p>

तालिका नं. १४: मंसिरमा धान काट्दा गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>चुखाबा मंसिर लारिमी मार्सेला च्याउजी भूरीमी ऋनाङ ह्नेङ्वा सुनना नाम वित्ताम नाङला म्हा गेडा गादे जेना मिन्जिम उरुरु</p>	<p>यो आउने मंसिर माहिनामा बेशीको च्याउची खेतमा एक हातलामो धानको बाला एक बित्ता लामो धानको गेँडा क्या राम्रो पहुँलै पाकेको</p>

<p>यारी हाडसुथोसि नाम खान्वारी खावा मुरु खान्सी सोम्प्रा थान्सिनाम भूरिन खला सोसी स्हासीनाम ज्योन्खाउ लक्ष्मी विसिनाम सदुन नाड नाड लासी नाम सुन भगारी बासी नाम फाम निस फोलादा फेसी नाम द्वाडला दिमला फोलादा लाडरी तोसी म्हा सोसी ब्रामा युसी बाब सोसी खेन्वा लामा डेन्दासी लामासे फारप सुड्सी नाम योञ्जन म्हेम्हेला फोलादा द्वाडलान फोला ठुम डान्सी लामा कोन्ज्यो फोलादा धिमलान आप्पासे फूई ठाम्जी</p> <p style="text-align: center;">-सूर्यबहादुर लामा र सुब्बा योञ्जन</p>	<p>हातमा हँसिया बोकेर मुरु काटन आएको काटेर तिन दिन राखेर खेतैमा खला बनाई पाल्लोस् लक्ष्मी भनेर पाथीले भर्दै धोक्रामा हाले र भाकारीमा राखे र सात पाथी कुलदेवतालाई छुट्टाएर आफ्नै घरको कुलदेवतालाई ढिकीमा कुटेर चामल बनाएर औषधी हालेर सगुन बनाएर गुरुलामा ल्याएर लामाले मोलम जपेर योञ्जन बाजेको कुलदेवतालाई आफ्नै कुलदेवता सम्भरेर लामा योञ्जन कुलदेवतालाई घरको मुलीले सगुन चढायो</p>
--	---

तालिका नं. १५: दाउरा, घाँस गर्दा गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>चारीला कामाई दोडला नाई ताम सान्कोले पाडला डाई खावा दोडला सि थासी दिमरी बोर्ला धोइ सोसी कोई सिं कान खु न्योबारी कोई सिं खाड्मा दुवरी हुपसी सोसी थान्तोला वर्षा खाला नाम् खाला</p>	<p>चरीको कमाई त रूखको ऐजेरू सुन्नोस् कुरा भन्छु म सुकेको रूखको दउरा काटेर घर लान्छु भारी बाँधेर केही दाउरा भात तिहुन पकाउन केही दाउरा जाडोमा ताप्ललाई पहिलेनै दाउरा जर्गेना गर्नुपर्छ पानी परेपछि पाउँदैन</p>
<p>चरिला कामाई दोडला नाई ताम सान्कोले पाडला डाई पिङ्गै दोडला छे थासी गोठेरी बोर्ला धोइ सोसी मही मामादा छे पिन्ला म्हे मामादा छे " " कैले महीसे न्हे पिन्ला माली म्हेसे न्हे पिन्ला मही थेन म्हेला न्हे थुडसी</p>	<p>चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू सुन्नोस् कुरा भन्छु म हरियो घाँस काटेर भारी बनाई लैजान्छौं गोठमा भैसी माउलाई घाँस दिउला गाई " " " गाई भैसीले दिन्छ दुध माली गाईले दिन्छ दुध गाई भैसीको दुध खाएर</p>

छे सिं पुइला सेम ताइसी -इन्द्रराम मोक्तान	गरौला दाउरा घाँस रमाउदै
--	-------------------------

तालिका नं. १६: भारी बोक्ने भारीयाको सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
चरीला कामाङ दोडला नाई ताम सान्कोले पाइला डाई गाइला दोडबो स्योडला चाम पाइसी पिन्ना दुःखला ताम् मकै मोठे तगिरी सुकामासा स्होसिनम् फो नाबाला लागिरी खइवा लारीमी मे फइवा दुःखीला कोला धोईपुइवा याम्बु न्हडला साहुला इन्द्रचोकला साहुला राणा ग्लेला दरवारला भीमफेदीसे धोइपुइवा भीमफेदीला बजारमी ढाक्रे जुगुला बजार चिम चुसे च्याजी ढाक्रेला हुल ओसे च्याजी " "	चरीको कमाई त रुखको ऐजेरू सुन्नोस् कुरा भन्छु म डाँडाको रुखत खोलालाई पुल सुनाई दिन्छु दुःखको कुरा मकै भाटमास टोपीमा सुकका मोहर पैसाको लागिमा पेट पाल्नको निम्तिमा जाडो महिनामा आगो बाल्ने दुःखीको छोराले भारी बोक्ने काठमाडौं शहरको साहुको इन्द्रचोकको साहुको राणा राजाको दरवारको भीमफेदीबाट भारी बोक्ने भीमफेदीको बजार त ढाक्रेहरुको बजार रहेछ यता हेरे पनि ढाक्रेको हुल उता " " " "
धोइजा च्याङना म्ही ल्हाना स्याउँ स्याउँ मुला ओन्छ्याना मार्से रक्सौल बजारसे सामान भसी तोरखाम भिमफेदी स्योडरी दोखामा स्याउरी प्रोप्ते म्ही प्रोप्पा सिंसोर प्रोप्ते म्ही प्रोप्पा मकै मोठे तागिरी धोइ पुइवाला लागिरी भडमुवासे धोइ चुडवा आरेवामी धुर हुइवा धोइ याइवामी फूताडजी आयाइवाला सेक काजी भामरी खकन थोपेरी ढा यारीमी टोक्मक घोरी छाड पुइसी क्रेजी ढाक्रे क्योड तोसे नोवा गडीला गाड गडीला खान्नी तोर खामा	भारी थोरै मान्छे धेरै भरियाहरु स्याउँ स्याउँती तलको रक्सौल बजारबाट सामान बोकी माथि आउँदा भीमफेदी खोलामा आइपुग्दा कमिलाको हुल भैँ मान्छेको हुल माहुरीको वथान भैँ मान्छेको वथान मकै भाटमास टोपीमा भारी बोक्नको निम्तिमा बल हुनेले भारी समात्छ नहुनेलाई त धकेल्छ भारी भेटाउने खुशी हुने नभेटाउनेको मन रुने काँधमा खकन, टाउकोमा नाम्लो हातमा तोक्मा ढाँडमा डोको भारी बोकी उक्लियो सबै ढाक्रे माथि अग्लो गडीको डाँडा गडीको डाँडा उक्लिदा

न्हानै दाडसे सा न्हावा
 सा न्हावा ग्लारी फुइ थुड्वा
 जिउसे फाम्सोम टु तैपा
 दौराला फेसे टु प्याबा
 तोरतोर खजी भन भ्लाब्वा
 भरिया ज्योज्यो आलेला
 खाल्से म्नाडला सेम क्रावा
 गडीला गाडरी दोखसी
 ह्नेचक भ्लाब्वा ह्यामामी
 शितल हावा तामामी
 ज्योमो गाडरी क्युई लिर्मु
 क्रोवा कुल्हुइ सिर्लिर्मु
 सुइ सुइ लासी व्हाई गोजी
 गडीला गाडसे तोर घ्युर
 ढाक्रे भ्राजी हरुरु
 कुलेखानीला स्योडला चाम्
 भुलुङ्गे चामरी भ्रामामी
 क्यासे मार्से ह्योड ह्योड तम
 कुलेखानी स्योडला कुनीरी
 मार्खु भिवा नाम्सारी
 साहिली माइलीला भट्टिरी
 ढाक्रे गादे बास चिवा
 तार्डाला सोत्तर खु स्होवा
 मकै भ्राला कान ड्योवा
 ढाक्रेला मुला फो होइतोड
 होइतोड फोरी कान फोल्दोड
 घादे भिल्डवा कान " "
 साहिलीला ताजी सेम होड होड
 माइलीला " " " "
 भाल्बसी खापा ढाक्रेमी
 म्हेर्जी साहिलीला भट्टिरी
 म्हेर्जी माहिलीला भट्टिरी
 दोडला थोपो जोहोनी
 स्योरी डाड्डोड रेसीनाम्
 भट्टिसे खाजी तोर होना
 तिलमा गडीला खान्नीतोर
 सिसि पाप्सि भ्रासिनाम्
 भाल्ब्वीम म्होकोन ढाक्रे क्योड
 कोइमी तावा तोसे ह्योड
 " " मार्से "
 ह्योड ह्योड तावा ढाक्रेमी

प्रत्येक चौतारीमा विसाइ भारी सास फेर्ने
 थकान मेटाउने ठाउँमा जाँड खाने
 शरीरबाट तिनपाथी पसिना भर्ने
 दौराको फेरले पसिना पुछ्ने
 जति माथि उक्लियो त्यति थाक्ने
 भारिया दाइ भाइको
 मन रोएको कस्ले देख्छ र
 गडीको डाँडामा आइपुगेर
 एकै छिन थकाइ मेटाउँदा
 चिसो हावा खाएर
 चिसो पानी खाएर
 तातो शरीरलाई चिसो बनायो
 सुसेलेर गीत गाइयो
 गडीबाट ओरालो भर्दा
 ढाक्रे हिड्यो हरुरु
 कुलेखानीको पुल
 भोलुङ्गे पुलमा हिँड्दा
 हल्लेर कहिले यता कहिले उता
 कुलेखानी खोलाको छेवैमा
 मार्खु भन्ने गाउँको
 साहिली र माहिलीको भट्टिमा
 बास बस्छन् ढाक्रेहरु
 सुकेको माछाको तरकारी
 ढिँडो भात बनायो
 भोकै छ ढाक्रे विचरा
 त्यो खाली पेटमा ढिँडो खाँदा
 धेरै खायौं ढिँडो भात
 साहिलीको भयो आदि मन
 माहिलीको भयो आदि मन
 थाकेर आएको ढाक्रेहरु
 सुत्यो साहिलीको भट्टिमा
 " माहिलीको "
 काठको मूढा सिरानी
 बिहानै जुरुक्क उठेर
 उक्ल्यो ढाक्रेहरु उकालो
 हिजो गडीको उकालो
 लड्दै पड्दै हिडेर
 थाकेछ सबै भारिया
 कोही त हल्लिन्छ भित्तातिर
 " " छेउतिर
 थाकेर चुर भाको भारिया

बल्ल तल्ल दोखाजी काठमाण्डौला शहरी -इन्द्रराम मोक्तान	बल बल आइपुग्यो काठमाण्डौ शहरमा
--	-----------------------------------

तालिका नं. १७: हली गर्दा गाउने सेलो (लडपो ,टप्पा)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
लहै लहै लहै लडपो रच्चा नोबु डर्या जोसे जोसे लडपो रच्चा डर्या ब्रउ ब्रउ ब्रउ क्युरा सिवा दम्बा छयूना लो सः रेत्की ल्हुम्बा सल्पी लडपो रच्चा डर्या शयर इहयेमा गडतडख्यूरपा ग्योने ग्योने लडपो रच्चा म्हेकु सोम ब्हम्बा म्ह घ्युना -श्याम तामाङ	लहै लहै लहै हिँड हिँड हिँड सिवा नछाडी पाइला अगाडि बढाउनु पृथ्वीको माटो , धर्तीको माटो खोताल्न तिमी दुइ गोरु पूर्वी उदाएको घाम डाँडाले छेकिन लाग्यो त्यसैले छिटो छिटो पाइलाको गति बढाउनु पन्यो

तालिका नं. १८: मकै गोडदा गाउने सेलो (लिडमा व्हाई)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
होइ लिडमा होइ लिडमा म्हरकेन दोडवो दम्देनो ब्रूल होड ज्योनेले शयमथेनो मा, शयूरोई दोडवो तम्देनो होइ लिडमा होइ लिडमा घुर घुर घुर घुर विसौली सोमला तो मुला सोल्सम मकै प्रो मुला होइ लिडमा होइ लिडमा घुर घुर घुर घुर -श्याम तामाङ	हाई लिडमा थेगो हो मकै छलेर खान्नु पछ अन्नको सहलाई मुर्सानु पछ राम्रोसंग खान्नु पछ घुर घुर घुर घुर तिन विसौलीको कोदालो छ खाने भए मकै खाजा छ घुर घुर घुर घुर

तालिका नं. १९: भेडा गोठमा बस्दा गाउने सेलो (बोमसाड सेलो)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
आ होइ सेनोले सेनो डयेनोले डयेनो वा फुलकाई ल्हुक म्हे मे डियड प्रवई ल्हुडन डोना कडरा चुसीम डयीड चेन,बु-बुमोई डियडसो गलड ल्हमटाई म्हेने डहई र्दजु डियडचेन बोमोई छयागते डहाम्बा डह्येमा लोबी लापा, शहयोरी खमी लापा कुतुड दोडपी लापा, म्हुना गुडरी खपी लापा गोदे बोर्पा लापा	ए होइ बुभन्नुहोस् ,सुन्नुहोस् घरमा बसे भेडीगोठको माया लाग्दो रहेछ, भेडी गोठमा जाँदा घरपरिवारको माया लाग्दो रहेछ, गलड दोबाटोको पाँच म्हानेको भण्डा श्रीमतिको सम्भनाको चिनो जस्तो लाग्छ, हावा पनि फरक फरक किसिमको चल्छ, कहिले गोठै लैजाने त कहिले दुःख विसार्उने

-श्याम तामाङ	चिसो सितल चल्छ
--------------	----------------

तालिका नं. २०: मकै खन्दा, बाटो खन्दा गाउने सेलो (डोला व्हाई)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
क्याम्सम भेल्ली निला तेमे ख्वासी बाला जङ्गा न्हाड भ्लोला खार्वा न्हाड पिन्ना ख्वाउ होइ ख्वाउ होइ	पारिपाखा जाउला तरुल खनी ल्याउला खर्कुन्डो भरी उसिनौंला थल भरी भरी दिउला बल गरेर खनौं साथी हो खनौं
-रामबहादुर मोक्तान	

तालिका नं. २१: बाल सेलो (भ्राबा व्हाई)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
ए खापा ग्याम्से रा बजी डा " " म्हे " रा छापा घाल्नी हूप ताजी म्हे " " " " रा छापा घाल्नी रा छाला म्हे छापा घाल्नी म्हे छाला घप्पा काल्दसी सेम छुला स्युगोटे काल्दसी सेम छुला रा छापा राला गोठालो म्हे छापा म्हेला गोठालो घप्पा काल्दबा एलापालो स्युगोटे काडबा डाला पालो ल्काङ्गो घप्पा स्युगोटे ए डा आलोपालोसे धारेम ह्वाङला धिमधिमरी नितोला ह्वाङला ग्यामग्यामरी रा निवा ग्याम्से रा निला म्हे निवा " म्हे " ए " " ए " डा " " डा "	तिमीसँग तिमीले बाखा ल्यायौ मसँगै मैले गाई गोरु ल्याए बाखा चराउने ठाउँमा हाम्रो भेट भयो गोरु " " " " " बाखा चर्ने ठाउँमा बाखा चर्छ गाई/गोरु चर्ने ठाउँमा गाई/गोरु चर्छ एक खुट्टे खेल्दा मन खुशी हुन्छ गट्टी खेल्दा मन " " बाखा चराउने हामी हौं बाखा गोठालो गाई/गोरु चराउने हामी हौं गोठालो एक खुट्टे खेल्ने तिम्रो पालो गट्टी खेल्ने मेरो पालो खोलौं गट्टी र एक खुट्टे हामी आलोपालोले अब त आफ्नै घरघरमा जानु पर्छ आआफ्नै बाटो बाखा र गाई/गोरु लिएर जानु पर्छ आ-आफ्नै बाटो भोली भेट्ने आशामा
-इन्द्रराम मोक्तान	

तालिका नं. २२: भेंडी गोठमा बस्दा गाउने सेलो (घ्यु गाठालोला व्हाई)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
कंशल गाङ्गी ज्यामोला डाम्नी लावासे स्याङ्गी, खसुसे तुम्जी	माथि माथि हिमाली खकमा चल्न थाल्यो हूरी ढाक्यो वादलले

<p> ह्वेलेला खर्करी । तावाला ल्हारी, तावाला ल्हारी खड्बाला थोरी, भनू खड्नालाजी ह्वेलेला खर्करी नामगिल्ड तैजी, गाडपाखा तुम्जी घ्यु मामा ड्घ्याजी, घ्यु व्हावा ड्घ्याजी ह्वेलेला खर्करी ड्हा दुरे दोना, गिल्ड तैसी चिजी घ्यु गोठे तुम्जी, सा धोड तुम्जी ह्वेलेला खर्करी खड्बासे ग्योड्जी, फोड्तेन ताजी घ्यु मामा सिजी, घ्यु व्हावा सिजी ह्वेलेला खर्करी भ्रा डालो मुला, भ्रा आरे थान् थान् भ्रा भुने " " " " " ह्वेलेला खर्करी आप्पाला ग्यालम,थे गिल्डसे हुड्जी खालासी भासै, भ्रा थुन्दा चुरी ह्वेलेला खर्करी तिल्चासी चिला, तिल्चासी सोला गोठालो कोला, न्हा सिला सोला ह्वेलेला खर्करी न्हीरेमी थुड्जी, भ्राखोले फ्योसी भ्रा भुने साजी, डा कोला काजी ह्वेलेला खर्करी लावा स्याजी, भनू ग्योड्ना लाजी खेनबाला थोरी, भनू खेन्नालाजी ह्वेलेला खर्करी मे दुसी चिसै, ह्वाडीरी वाड्साै चु खेन्वा फोरी, भनू क्रोसी खाजी ह्वेलेला खर्करी चु ल्हुई खेन्सी, नाम गिल्डसे ग्योड्सी ह्योड् ह्योड् ह्योड्जी, पेल्ड पेल्ड ताजी ह्वेलेला खर्करी डा कोला सिवा, ताजिवा विसी आप्पा आमा डान्सी, डा कासी चिजी ह्वेलेला खर्करी डा कोल्दा सोना, ला पिन्गो विसी ला लुदा डान्जी, ज्योज्योमोदा डान्जी ह्वेलेला खर्करी फोलादा डान्जी, डालादा डान्जी </p>	<p> ह्वेलेको खर्कमा हिमाली पाखामा, लेकाली डाँडामा जाडो माथि, भनू जाडो भयो ह्वेलेको खर्कमा हिउं पय्यो, डाँडा पाखा छोपियो भेडा, भेडी करायो ह्वेलेको खर्कमा नौ दिनसम्म हिउं परिरह्यो सबै ठाउँ हिउंले छोपियो ह्वेलेको खर्कमा जाडोले सतायो भोक भोकै भयो भेडाभेडी सबै मय्यो ह्वेलेको खर्कमा पिठो छैन पिठोको डालो छ बनाउने भाँडो छ तर पिठो छैन ह्वेलेको खर्कमा आमा बुबाको वाटो हिउंले ढाक्यो कसरी आउने, कसरी ल्याउने खानेकुरा ह्वेलेको खर्कमा के खाएर बस्ने के खाएर बाँच्ने गोठालो छोरा मर्छकी बाँच्छ ह्वेलेको खर्कमा दुइ दिनसम्म खोलेमात्र खाएर खानेकुरा सकेपछि रोएर बस्यो ह्वेलेको खर्कमा चिसो माथि भनू चिसो भयो भोकाएको माथि भनू भोक लाग्यो ह्वेलेको खर्कमा राडी भित्र बसे पनि आगो तापे पनि भोको पेट भनू पोलेर आयो ह्वेलेको खर्कमा भोक र चिसोले गर्दा हल्लीन थाल्यो,उठ्नै नसक्ने भयो ह्वेलेको खर्कमा अब मर्ने भयो म छोरा भनेर बुबा आमा सम्भेर रुन थाल्यो ह्वेलेको खर्कमा बचाई देउ भनि देवी देउता सम्भे ह्वेलेको खर्कमा कुलदेवता र वनदेवतालाई </p>
--	---

<p>भङ्गु द्विसी थान्जी, म्होइबासे डान्जी हेलेला खर्करी सेम न्हारी डान्जी, खोवारी खेन्जी थे सिवा घ्युला, स्या स्योसी चाजी हेलेला खर्करी पेल्ड निवा कोला, थे सिवा घ्युला स्या चासी सोजी, चु जुनी पोजी हेलेला खर्करी कुरेलाकुनु, मुसाङ्गी निमु आमा धिनी खामु, गिल्ड न्ह्युसि निमु हेलेला खर्करी गिल्ड न्ह्युसी निजी, गाङ्पाखा म्नाङ्गी चु सेम ताङ्गी, चु सेम छुजी हेलेला खर्करी</p> <p>गिल्डन्ह्युसि निजी, ग्यालम ठोङ्गी दोखाला आप्पा, दोखाला आमा हेलेला खर्करी गोठालो कोलादा, भ्रा आरे थुन्दा न्हा सिजी सोजी, विसी खाजी आप्पा हेलेला खर्करी हेवाला न्हङ्गी, घुडला न्हङ्गी भ्रा थुन्दा पुङ्गी, आप्पा आमा खाजी हेलेला खर्करी खै घादे बोल्सी, खै घादे काजी दोखाजी आप्पा, दोखाजी आमा हेलेला खर्करी गोठेरी कोल्दा, छोन्वान म्नाङ्मा आप्पाया ताङ्गी, आमाया ताङ्गी हेलेला खर्करी जा आप्पा आमा, ह्रापह्रप तामा ताङ्बाला मिख्ली प्रुलुलु तैजी हेलेला खर्करी</p> <p>-इन्द्रराम मोक्तान</p>	<p>बल मागिरहे वचाईदेउ भनि हेलेको खर्कमा मर्नु भन्दा त बरू मरेको भेडाको मासु पोली खाएँ हेलेको खर्कमा भेडाको मासुले गर्दा ज्यानमा शक्ति आयो नयाँ जीवन पायो हेलेको खर्कमा नौ दिन पछि बल्ल बादल फाट्यो घाम लाग्यो हिउँ पगल्यो हेलेको खर्कमा हिउँ पग्लेर सबै ठाउँदेखियो यो मन रमायो मन खुशी भयो हेलेको खर्कमा</p> <p>हिउँ पग्लेर बाटो देखिए पछि बुवा आमा आउँछ भनि बाटो हेरिरह्यो हेलेको खर्कमा गोठालो छोरोको छैन खानेकुरा मय्यो कि ज्युँदै छ भनि खोज्दै आयो हेलेको खर्कमा दुःखले मन भारी पादै खानेकुरा बोकी आयो आमा बुवा हेलेको खर्कमा बाटोभरी रुदै र खोज्दै बुवा आमा आइपुगियो सम्भेर छोरोलाई हेलेको खर्कमा छोरालाई राम्रै देखेर खुशी भयो बुवा आमा हेलेको खर्कमा तीनै जना भेटघाट हुँदा खुशीले आँसु भय्यो हेलेको खर्कमा</p>
--	---

तालिका नं. २३:मेला-जात्रामा गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
--------------	------------------

ब्योन

चरीला कमाई दोडलानाई
ताम सान्कोले पाडला डाई
थावा ग्लारी दोड बुबा
चु चाई हजार बजाररी
दया धर्मला सेम मुवा
खालै म्हेन्दो मुसामी
तार्जाला भुरा खोल्चाला
डान्दै लाउले बोलचाल
उरउर मिन्वा सून्तला
जूनी भर्ला गुण ताला

छामे

चरीला कमाई दोडलानाई
ताम सान्कोला पाडला डाई
स्यासे धिनी फेगाजी
खाबाला सरजो मुक्यामू
शितल वचन थेगाजी
रा धिक मुबै च्यान्दावा
डान्दावा की स्यान्दावा
स्यार्कपलो दोड हलो
ह्या सुङगो ज्योज्यो एला पालो

ब्योन

चरीला कमाई दोडलानाई
ताम सान्कोले पाडला डाई
गाडला दोडवो स्योडला चाम
पाडसी पिन्ला सोजो ताम
थासी दोडवो बुवासे
आप्पाला थेवा च्याडवाला
स्यान्मी खाला मुवासे
कप्तालीसे का बोन्वा
एदान बिसि ताम दोन्वा
स्यार्कपलो दोड हलो
ह्या सुङगो म्हेन्दो एलापालो

छामे

चरीला कमाई दोडला नाई
ताम सान्कोले पाडला डाई
नैना सुत्ला ह्नेडवा के
आप्पाला थेवा च्याडवासे

केटा

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस् कुरा भन्छु म
काटेको ठाउँमा रूख उम्रन्छ
यो है हजार बजारमा
दया मायाको मन भाको
कुनै सुन्दरी भए त
माछाको भुरा खोलाको
हामीलाई पनि गरन बोलचाल
पहँलै पाकेको सुन्तला
जीवन भरीकै गुन होला

केटा

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस् कुरा भन्छु म
पूर्वबाट उदायो घाम
कस्को हो कुन्ती
शितल वचन सुनियो
एउटा बाखा भएको पनि बाघलाई हो कि
हामीलाई नै हो कि अरूलाई हो
कटुसको रूख त हलोलोलाई
ल भन्नोस् दाइ हजुरको पालो

केटा

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस कुरा भन्छु म
डाँडाको रूख त खोलालाई पुल
भनी दिनछु सोभो कुरा म
काटी रूख पलाउने
बुबाको जेठा कान्छाको
अरु त यहाँ को छ र
कप्तालीले धगो बेने
हजुरहरुलाई नै कुरा सुनाएको
कटुसको रूख त हलोलोलाई
ल भन्नोस् म्हेन्दोको पालो

केटी :

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस कुरा भन्छु म
नैना सुत्को लामो पटुकी
बुबाको जेठा कान्छाले

डानिम नाना वुरिडदा
कपतालिसे का बोन्वो
तिल्ला निम्तिरी ताम दोन्वा
डोसेवैनोन आहिन्ना
पुरानो दोस्तीनोन् आहिन्ना
तिल्ला निम्ति ताम दोन्वा
स्यार्कपलो दोड हलो
ह्या सुङगो ज्योज्यो एला पालो

ब्योन

चरीला कमाई दोडला नाई
ताम सान्कोले पाडला डाई
थासी दोडवो वुवासे
डानिला थेवा च्याडवासे
कपतालिसे का बोन्वा
जालमाया लासे विसीमाम
ठूली कान्छीदा ताम दोन्वा
गोठालोला भ्रा डालो
ह्या सुङगो म्हेन्दो एला पालो

छामे

चरीला कमाई दोडलानाई
ताम सान्कोले पाडला डाई
छिपी भाइसे छिमामी
जालमाया लासै विमामी
तोरतोर खावा चु डाला सेम
चु सेम औदी छर्सी खाम
तर पनि तै पनि
लामाला कोल्से छ्योई च्याला
ताम घिक एदा ड्योई च्याला
तिनीसे न्हाङगार दोनामी
जालमाया लासी भोर्मामी
मायासे एडा खिनिला
भोर्वा निवा तानिला
एला व्हाईसे डा भ्रेसम
डादाम भोर्ला एदेन छयाम
डाला व्हाइसे ए भ्रेसम
एदाम भोर्ला डादेन छयाम
ग्लुसी लवाङ चामामी
धरेला साइनो लामामी
ज्योज्यो वुरिड तानिसाम्

हामी त दिदी बहिनीलाई
कप्तालीले धागो बेर्ने
किन होला कुरा सुनाएको
चिनजान पनि भा छैन
पुरानो दोस्ती पनि होइन
किन हो हामी सित बोलेको
कटुसको रूख त हलोलोलाई
ल भन्नोस् दाइको पालो

केटा

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस कुरा भन्छु म
काटी रूख पलाउने
हामी त जेठा कान्छाले
कप्तालीसे धागो बेर्ने
जालमाया लाउकी भनेर
ठूली कान्छासंग बोलेको
गोठालोको पिठो डालो
ला भन्नोस् म्हेन्दोको पालो

केटी :

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस कुरा भन्छु म
आप्पाको जेठा कान्छाले
मायाजाल गरौं भन्दा त
उमेर पुगेको यो हाम्रो मन
यो मन खुसीले रमायो
तर पनि तै पनि
लामाको छोराले छ्योइ पढ्ने
एउटा कुरा सोधि हेर्छु
आजदेखि भोली सम्ममा
जालमाया लाउदै लैजाँदा
मायाले हामी बाँधिन्छ
लाने र जाने हुनजान्छ
तिम्रो गीतले म हारे
मलाई लैजाउ तिमिले
मेरो गीतले तिमि हारे
म लैजान्छु तिमिलाई
किनेर लवाङ खाँदा त
साइनो गर्दै लैजादा त
दाजु बहिनी परियो भने

एदै आज्यावा पाप खाला
 डादै आज्यवा पाप खाला
 जुवा छाप्पा वगाना
 हुइला लाउले ठेगाना
 दिमला लाउले ठेगाना
 एदै ताला सेम सन्तोक
 डादै ताला सेम सन्तोक
 स्याकर्पलो दोड हलो
 ह्या सुडगो ज्योज्यो एला पालो

व्योन

चरीला कमाई दोडला नाई
 तामा सान्कोले पाडला डाई
 नैना सुत्ला ह्वेवा के
 सेवा खेन्बाला जामेसे
 तिला ज्यावा वचन सुडिजवा
 पाडनोन तोजी हिन्वा ताम्
 विनोन तोजी हिन्वा ताम
 सा थुम्वा देन मु थुम्वा
 धिम डाला म्हाने दोरम्बा
 आप्पला थेवा च्याडवामी
 योज्जन आपला उहे थुडवा
 क्युइ थुडवाला क्युइधारा
 मोक्तान आप्पाला बच्छारा
 सेजी वा कि गोजि वा
 सेम्री सन्तोक ताजीवा
 म्हेनिड लाल पिडगै पाड
 आमाला ठूली कान्छीमी
 खाल्ला जामे खाल्ला चाड
 जुवामी छाप्पा वगाना
 लाउलो हुइला ठेगाना
 लाउले धिमला ठेगाना
 दूमजाला ग्वारी नेपाला थोक
 डादै ताकै सेम सनतोक
 स्याकर्पलो दोड हलो
 ह्या सुडगो म्हेन्दो एला पालो

छामे

चरीला कमाई दोडला नाई
 ताम सान्कोले पाडला डाई
 सा थुम्वा देन मु थुम्वा

तपाईलाई पनि नराम्रो पाप लाग्छ
 हामीलाई पनि नराम्रो पाप लाग्छ
 जुवा बनाउने वगानको
 थरको गर ठेगान
 घरको पनि गर ठेगान
 तिम्रो पनि हुन्छ मन सन्तोष
 हाम्रो पनि हुन्छ मन सन्तोष
 कटुसको रूख त हलोललाई
 ल भन्नोस् दाईको पालो

केटा

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
 सुन्नोस कुरा भन्छु म
 नैना सुत्लाको लामो पटुकी
 जमिन्दारको छोरीले
 क्या मिठो वचन भन्नु भो
 भन्नै पयो भाको कुरा
 " " साँचो "

मोक्तान आपाको म छोरा
 घर मेरो म्हाने दोरम्बा
 बुबाको ठूला कान्छा त
 योज्जन आमाको दुध पिएको
 पानी खाने पानी धारा
 मोक्तान बुबाको हामी छोरा
 चिनियो होला बुभौँ होला
 मनमा सन्तोष भयो होला
 असोज महिनाको हरियो पाखा
 आमाकी ठूली कान्छी त
 कस्को छोरी कस्को बहारी
 जुवा बनाउने वगानको
 थरको गरौन ठेगान
 घरको पनि गरौन ठेगान
 दुम्जा माथि नेपाल थोक
 हाम्रो पनि होस् मन सन्तोष
 कटुसको रूख त हलोललाई
 ल भन्नोस् म्हेन्दोको पालो

केटी

चरीको कमाई त रूखको ऐजेरू
 सुन्नोस् कुरा भन्छु म
 छित्तजमा आकाश र धर्तीको मेल हुने

<p>डानीम ठूली कान्छीमी गोलेस्या आमाला न्हे थुडवा क्युइ थुडवाला क्युइ धारा घिसिड आप्पाला बच्छारा सैलुड ताम्चेन दिम डाला मुल्मीला जामे डानीकोला कन्या केटी डानीकोला जुवा छाप्पा बगाना हुइलै लाजी ठेगाना दिमलै लाजी ठेगाना दुम्जाला ग्वारी नेपाल थोक ताजिवा एदै सेम सन्तोक गोठालोला भ्रा डालो ह्या सुङ्गो ज्योज्यो एला पालो</p> <p><i>व्योन</i> चरीला कामाई दोडला नाई ताम सान्कोले पाडला डाई यारीमी क्वान्बा वहिनवा आमाला ठूली कान्छीसे सोभोन पाडवा हिन्वा वा सा थुम्बा थेन मु थुम्बा मोक्तान घिसिड भिवामी आखे म्हेम्हे हेन्सेला सरा सरल कुटुम्बा सुरोफुरो चाल्वागा आमाला ठूली कान्छीमी कन्या केटी हिन्सामी लामाला कोल्से छ्योई च्याला ताम घिक एदा डयोइचाला चु खापा मंसिर ला रिमी डान्ना आप्पा आमासे डान्ना थेवा च्याडवाला भामा लापा भिमुला ग्लुसी लवाड चाउभिवा सेम तावा केटी बगाउभिवा आप्पाला थेवा च्याडवामी चु है हजार बजाररी सेम तावा केटी म्हाई ब्रावा गोठालोला भ्रा डालो छाडजी जिन्जी डाला पालो</p>	<p>हामी ठूली कान्छी त गोले आमाको दुध पिएको पानी पिउने पानी धारा घिसिड बुबाको हामी छोरी सैलुड ताम्चे घर हाम्रो जामिन्दारको हामी छोरी कन्या केटी हौं हामी जुवा बनाउने बगानको थरको पनि भयो ठेगान घरको पनि भयो ठेगान दुम्जाको माथि नेपाल थोक भयो की तिम्रो मन सन्तोष गोठालोको पिठो डालो ल भन्नोस् दाइको पालो</p> <p>केटा चरीको कमाई त रूखको ऐजेरू सुन्नोस् कुरा भन्छु म हातमा लाउने बाला आमाको ठूली कान्छीले सोभै भनेको हो भने आकाशले धर्तीलाई छितिजमा भेटाउने मोक्तान घिसिड भनेको उहिले पुर्खाको पालादेखि चली आएको कुटुम्बा सबै कुरा चलने आमाको ठूली कान्छी त कन्या केटी हो भने लामाको छोराले छ्योई पढ्ने एउटा कुरा सोधि हेर्छु यो आउने मंसिर महिनामा हाम्रो त बुबा आमाले हामी त जेठा कान्छाको विवाह गर्ने भन्दैछन् किनेर ल्वाड खाउ भन्छन् मन पर्ने केटी ल्याउ भन्छन् बुबाको जेठा कान्छा त यो हजार बजारमा मन मिले केटी खोजी हिँडेको गोठालोको पिठो डालो सकियो मेरो पालो</p>
---	---

छामे

चरीला कामाई दोडला नाई
ताम सान्कोले पाडला डाई
राला मिन्मी कवासे
डाला आपा आमासे
ग्लुसीमी लवाड चाउभिवा
सेम तावा केटा याडसामी
एलान खुसी लाउभिवा
सेम तावा केटा आयाडसाम
आपाला दिमरीन चिउभिवा
अंश पिन्न चिउ भिवा
आमाला ठूली कान्छीमी
हजार बजार कोरभावा
सेम तावा केटा च्या ब्रावा
वरथेन पिपल जेजिवा
से जि वा कि गोजिवा
सेमला न्हाडरी छुजिवा
स्याकपलो दोड हलो
सुडगो ज्योज्यो एला पालो

व्योन

चरीला कामाई दोडला नाई
ताम सान्कोले पाडला डाई
राला मिन्मी कवासे
आप्पाला थेवा च्याडवासे
ल्हानान् बजार कोरभाजी
सेम तावा केटी आयाडजी
न्हा होइ एला भाग्यसे
न्हा होइ डाला भाग्यसे
मुरी खासु धुप ताजी
तिनी एडा हूपताजी
हूपतावाला वेलारी
जालमाया लासी भोर्मामी
तिनीसे न्हाडगर दोमामी
मायासे माया खिमामी
डादै सेमरी छुनिला
एदै सेमरी छुनिला
ए डा हाडवै डिक्निला
ए डा ताकतोक जोमनिला
गोठालोला भ्रा डालो
ह्या सुडगो म्हेन्दो एला पालो

केटी-

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस् कुरा भन्छु म
बाखाको नाम त कवासे
हाम्रो बुवा आमाले
किनेर ल्वाड खाउ भन्छन्
मन मिले केटा पायो भने
आपनै खुसी गर भन्छन्
मन पर्ने केटा नपाए
बुबाको घरमै बस भन्छन्
अंश दिन्छु बस भन्छन्
आमाको ठूली कान्छी त
हजार बजार डुली हिँडेको
मन पर्ने केटा हेर्नलाई
वर पिपल क्या सुहाएको
बुभ्यौं कि त संम्भौं कि
तिम्रो पनि मन खुशी भयो होला
कटुसको रूख त हलोलालाई
भन्नोस् अब हजुरको पालो

केटा-

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस् कुरा भन्छु म
बाखाको नाम कवासे
बुबाको जेठा कान्छाले
धेरै बजार डुली सके
मन मिलने केटी भेटाएन
न त तिम्रो भाग्यले
न त मेरो भाग्यले
आकाशमा बादल छाएर अध्यारो भयो
आज हाम्रो भेट भयो
भेट भएको बेलामा
मायाजाल बुन्दै लैजाँदा
आजदेखि भोली सम्ममा
मायाले मायालाई बाँधिदा
म पनि हुन्छु आनन्दित
तिमी पनि हुन्छौं खुसी
तिमी र म एक हुने छ
तिम्रो र मेरो मन मिले छ
गोठालोको पिठो डालो
ल भन्नोस् अब म्हेन्दोको पालो

छामे

चरीला कामाई दोडला नाई
ताम सान्कोले पाडला डाई
छिवी बाईसे छिवामी
निवा भोर्वा भिवामी
तापा दोवा भिवामी
ग्लुल्सी लवाड आज्यावा
ए डासे विसी आतावा
शहर ज्यावा बर्माती
तिल तिल त्रिवा मुक्यामू
ए डाला ल्हेताड कर्मरी
कुम्वा छाता कुमसी
कर्मरी त्रिवा मुसामी
खलैसे लुसी लुआखाम
खलैसे गुसी गुआखाम
आछुवा ग्लारी छुनिला
ए डा ताकतोक जोमनिला
उरउर मिन्वा सुन्तला
ए डाला माया मुन्मूना
म्हून घि माया लासैने
मायाला तोरफोर आतानी
च्याको धामाम स्यो ताजी
स्यासें घिनि फेगाजी
रा निवा ग्याम्से रा निला
मे निवा ग्याम्से मे निला
डाला ग्याम्से डा निला
एला ग्याम्से ए निला
मुरी खासु धुप ताला
चैत्र पुर्णेला जाथररी
सिम्बु बौद्धरी हूपताला
टुडीखेलला छेउछेउरी
सिपाई चिवा क्वान्ना पाल
रहर कोइना सेम सिना
जामान लाल माया जाल
स्यार्कपालो दोड हलो
सुडगो सरजो एला पालो

व्योन

चरीला कामाई दोडलानाई
ताम सान्कोले पाडला डाई
दुगू नामदोड लारिमी

केटी-

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस् कुरा भन्छु म
लुगामा बुट्टा भर्दा
जाने लाने हुँदा
भनेर कहाँ हुन्छ, र
लवाड खादा नमिठो
हामीले भनेर नहुने
शहर राम्रो बर्माको
के लेखेको होला
हामी सबैको कर्ममा
बन्द छाता बन्दैछ
कर्ममा लेखेको छ भने
कसैले छेकेर छेकिन्न
कसैले रोकेर रोकिन्न
नमिल्ने ठाउँ मिल्नेछ
हाम्रो जोडी जोडिन्छ
पहिलै पाकेको सुन्तला
हामी दुबै बीच माया हुँदा हुँदै
रातभरी मायाको कुरा गरे पनि
मायाको तोडफोड भएन
हेर अब बिहान भो
पूर्वबाट घाम उदायो
बाखा जानेबाटोबाट बाखा जान्छ
गाई " गाई "
मेरोबाटो म जान्छु
तपाईंको बाटो तपाईं जानु
बादल लागेर आध्यारो भो
चैत्र पूर्णिमाको जात्रामा
स्वयमभू बौद्धमा भेटौंला
टुडीखेलको छेउछेउमा
सिपाही बस्ने लुगाको पाल
रहर पुग्ने गरेर
त्यसैवेला गरौंला मायाजाल
कटुसको रूख त हलोलोलाई
भन्नोस् अब हजुरको पालो

केटा

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस् कुरा भन्छु म
चैत्र वैशाख महिनामा

तोर्सै सैलुड ल्हारीमी
 चरीमी केरकेर ब्याप् फेरफेर
 आमाला ठुली कान्छीसे
 भाका थान्जी चैत्ररी क्यार
 पिपल छायाँ वर छायाँ
 जुत्ते ज्यावा जालमाया
 स्होसी स्हेसी भोर्मुवा
 चु सेम औदि ताडमुवा
 आमाला ठुली कान्छीसे
 घुमरी माया फेट् टाँडसी
 चैत्रला भाका थान्जामी
 ज्योमो गाडला ला ज्योल्मु
 आप्पाला थेवा च्याडवाला
 याडदाला फाईद्वाड सेम ख्योल्मु
 जमान लाउले पक्कला
 एला जमानरी दोखाला
 छिपि बाईसे छिसामी
 एसे लुसी पाडसामी
 ए दा हत्ते पाप खाला
 टीका लाडा सा निला
 चोहोला जामेला ना निला
 स्यार्कपालो दोड हलो
 ह्या सुङगो म्हेन्दो एला पालो

छामे

चरीला कामाई दोडला नाई
 ताम सान्कोले पाडला डाई
 नैना सुत्ता द्वेडवा के
 च खावा चैत्त पुर्णेला
 सिम्बुला जाथररी फेप्खाउ ए
 बौद्धला जाथररी फेप्काउ ए
 मुरी खासु धुपताला
 जामान ए ड हूपताला
 आप्पाला थेवा च्याडवादा
 लुसी पाडवै आहिनगा
 घुसी " "

सिम्बुला गोन्वोरी ला मुला
 बौद्धला गोन्वोरी ला मुला
 ला मुला विसी था मुला
 सत्य धर्मला ताम पाडवा
 चोहोला जामे डा मुला

माथि सैलुड लेकमा
 चरीले पखेटा फर्फराउदा
 आमाको ठूली कान्छीले
 भाका राखियो चैत्रतिर
 पिपल र वरको छायाँ
 यति राम्रो जालमाया
 जतन गरेर राखेको
 यो मन खुसी भएको थियो
 आमाको ठूली कान्छीले
 बीचैमा माया छुटाई
 चैत्रको भाका राखेर
 देउरालीको देउता भाकेर
 बुबाको जेठा कान्छोलाई
 पानीविनाको माछा भैं बनायो
 भाका गर पक्काको
 तिम्रो भाकामा आइपुगछु
 लुगामा बुट्टा भरेको
 भुटो बोलेको हो भने
 ठूलो पाप लाग्ने छ
 टीका लाएर दिएको जमिन जस्तै
 जमिन्दारको छोरीको नाक जान्छ
 कटुसको रूख त हलोलोलाई
 भन्नोस् अब हजुरको पालो

केटी-

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
 सुन्नोस् कुरा भन्छु म
 नैना सुत्को लामो पटुकी
 यो आउने चैत्र पूर्णिमामा
 स्वयम्भूको जात्रामा आउनु
 बौद्धको जात्रामा आउनु
 वादल लागेर आध्यारो भो
 त्यसबेला नै हामी भेटौं
 बुबाको जेठा कान्छालाई
 भुटो बोलेको होइन
 छलेर बोलेको होइन
 स्वयम्भूको गुम्बामा देउता छ
 बौद्धको गुम्बामा देउता छ
 देउता छ भनेर त थाहा छ
 सत्य धर्मको कुरा गरेको हो
 जमिन्दारको छोरी हुँ म

स्यार्कपालो दोड हलो
सडगो सरजो एला पालो

ब्योन

चरीला कामाई दोडला नाइ
ताम सान्कोले पाडला डाई
लहारी मुला धिम गोठे
व्यासीरी मुला भन्सार
कान्छीला जमान अन्सार
ठूलीला जमान अन्सार
मुरी खासु धोप ताला
बौद्धला जाथररी हूपताला
सिन्बुला जाथररी हूपताला
सिपाई चिवा क्वान्न पाल
जमान लाला मायाजाल
स्यार्कपालो दोड हलो
छाडजी जिन्जी डाला पालो
ह्या सुडगो म्हेन्दो एला पालो

छामे

चरीला कामाई दोडला नाइ
ताम सान्कोले पाडला डाई
स्या थावाला अचाना
आप्पाला थेवा च्याडवाला
घादे ज्यावा वचन
इहान्वासे विवा तितेपाती
माया थेन पिरती लासै भिवाला
सेम्हारी मुना मुनान्
तानोन्तोजी विदा वारी
छ्यूकु फोर्सी क्राङ्गडला
ठूली कान्छीला चु माया
आप्पाला थेवा च्याडवासे
सेम्ला घुडरी तोक्थान्गो
ठूला कान्छाला थे माया
आमाला ठूली कान्छीसे
सेमला न्हाडरी तोक थान्ला
टीका लाडा सानिला
डाला ग्यालाम डा निला
ए ला ग्यालाम ए सेगो
मुरी खासु धोपताला
सिम्बुला जाथररी हूपताला

कटुसको रूख त हलोलार्ई
भन्नोस् अब दाईको पालो

केटी-

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस् कुरा भन्छु म
लेकमा छ घरबारी
बेसीमा छ भन्सार
कान्छीको भाका अनुसार
ठूलीको भाका अनुसार
बादल छाएर आध्यारो भो
बौद्धको जात्रामा भेटौंला
स्वयम्भूको जात्रामा भेटौंला
सिपाही बस्ने लुगाको पाल
त्यस बेला नै गरौंला मायाजाल
कटुसको रूख त हलोलार्ई
सकियो मेरो पालो
ल भन्नोस् म्हेन्दोको पालो

केटी-

चरीको कमाई त रूखैको ऐजेरू
सुन्नोस् कुरा भन्छु म
मासु काट्ने अचाना
बुवाको जेठा कान्छाको
क्या राम्रो गरेको वचन
नेपालीमा भन्ने तितेपाती
माया र पिरती लगाउ भन्ने
मन भित्र हुँदा हुँदै
हुँनै परियो विदावारी
तेल लगाए केश लामो हुँन्छ
हाम्रो यो माया
बुवाको जेठा कान्छाले
मनको बीचमा सजाएर राख्नु
ठूला कान्छाको त्यो माया
आमाको ठूली कान्छीले
मन भित्र राख्ने छौं
टीका लाएर दिएको जमिन
मेरो बाटो म जान्छु
तिम्रो बाटो तिम्री जानु
बादल लागेर अध्यारो भो
स्वयम्भूको जात्रामा भेटौंला

<p>बौद्धला जाथररी हूपताला सडगुल खावा नब्बेसाल रहर कोइना सेम निना जामान लाला मायाँ जाल सेम्मी दोजमोज आमान्गो चु माया चुरीन तोक्थान्गो च्यागो दामाम ग्याम फेगे ताडजो लादा म्हला फूला ज्योज्यो आल्दा फ्याफूला च्यानच्यान होइन तितेपाती तिनीदा तागे विदावारी</p> <p style="text-align: center;">-इन्द्रराम मोक्तान</p>	<p>बौद्धको जात्रामा भेटौंला ९० सालको भूइचालो रहर पुग्ने गरी त्यस बेला नै गरौंला मायाजाल मनमा दुःख नलिनु यो माया यहि साँचेर अब हामी छुटौं देवी देउतालाई भेटी चडाउँला सबै जनालाई नमस्कार च्यानच्यान होइन तितेपाती आजलाई गरौं विदावारी</p>
--	---

तालिका नं. २४: धार्मिक सेलोहरू

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>क. तागमा ल्हुइजिन दो ज्याल्सम पितृकादे तोर थर्ला म्हिलुईला नाडवा फूडबादा डान्वा म्हान्वा थोप्लारो घेवाला सोलारो</p> <p>ख. बौद्धला म्हामे ल्हाखडरी नाडसाल " मासमी भ्याल्होरी बौद्ध ज्याल्समी थर्प थोप्पा याडलारो सिम्बुला स्हिङ्खम ने ज्याल्सम ल्हुईला भार्जे सिल्लारो छेला " " सेमसे म्हान्वा डुप्लारो</p> <p>ग. शाक्य थुवा ला इहज्याड तामाङ ह्याडला ठिम इहज्याड</p> <p>ग्यार्जा तोडजा दुइ हेन्से भाम्बुलिडला सा इहज्याड साङ्गैला दुईरी स्हेङ् थान्वा याम्बु न्हाडरी सिम्बु गाड</p>	<p>नमो बुद्धको दर्शन गरेमा पितृको उद्धार हुने छ हामी मानवलाई धर्म र पूण्य पुग्ने छ जीवन सार्थक बन्ने छ</p> <p>बौद्धको स्तुपामा बत्ति बालेमा चरा वर्षको वेलामा मागेको चाहेको पुग्ने छ स्वयम्भूको दर्शन गरेमा दशा ग्रह काटिने छ चिरञ्जीवि हुनेछ मनले सोचेको पुग्ने छ</p> <p>बुद्धको मार्ग महान छ तामाङको संस्कार सुन्दर छ</p> <p>हजारौं लाखौं वर्ष पहिले यो पृथ्वीको भूमिमा बुद्धकै पालामा बनाइ राखेको काठमाडौंबीचमा स्वयम्भूनाथको स्तुपा छ</p>

भाम्बुलिङला चु खौलो
साङ्गे च्योम्देन्दे लाल जङ
शाक्य बुद्ध ला इहज्याङ
घ.

म्हिलुई नाङ्वा तासिनाम
धुङ्गल तावा म्हिलुई घ्याम
केवा थेन सिवा आतगै विसी
हलेसी दुपखङ भ्याल्कोरो
छेला भार्जे सिल्लारो
सिसि निवा चु म्हिलुई
हलेसी ने खाङ्ग ज्याल्समी
घेवा च्यान्री दोलारो
साङ्गेला ह्युली दोलारो

हलेसी दुपखाङ्ग सेम्चयानना ने
न्हाम्खाई घ्याल्पो साङ्गेला
च्याङ्गेस्तिहा सिहङ्गमरो
गुरुपद्मा भ्युङ्गने रिम्पोछे से
स्याउर (ग्याल्पो) ग्लेला जामेदा
प्रनोन पुङ्गिसि बातासी
हलेसीला दुपखाङ्गरी
म्हिलुई छेङ्गेङ्गै वितासी
लासोम दुपखाङ्ग स्युमामी
छ्यारी छेभुम थोसिदाम
साङ्गे छेपा म्हे फेप्स्युजी
छेवाङ्ग न्होबुफल्बारी
जमला कुनु हिन्छेदे
स्याउरला जामे मेन्दरेपा
मेन्दरेपा थेन गुरुपद्मा
जाम्बुलिङला वर्दोसे
साङ्गे धोवा वाङ्ग थोप्ची

-वाङ्गेल मोक्तान

ङ.

लोमा दाङ्गबो दुङ्गरीमी
लानी निस्या सेलारो
धिनी " " "
दोङ्गबोला सुङ्गम खारताला
साप्राला केलाङ्ग ग्युर ताला
युङ्गबाला " " "
जाम्बुलिङ्ग नोन डुप तासि
" " ग्योङ्गतामा

संसारको यो चक्र
बुद्धको मार्ग महान

मानव चोला लिएर
दुःख हुने मानवबाटै
जन्मने र मर्ने नहोस् भनि
हलेसीको दर्शन गर्नु
आयुमा लागेको दशा काटिन्छ
मरेर जाने यो चोला
हलेसीको दर्शन गरेमा
स्वर्गमा पुग्न सकिन्छ
त्रिलोकेश्वरको चरणमा पुग्न सकिन्छ

हलेसीको गुफा त
न्हाम्खाई घ्याल्पो देवताको
चेङ्गरेसी देवताको वासस्थान हो
गुरु पद्मा भ्युङ्गने रेम्पोछेले
स्याउर राजाको छोरीलाई
सँगै लिएर आएको
हलेसीको मन्दिर वा गुफामा
मानव जातिको हितको लागि
तीन वर्ष तपस्या बसेको
हातमा पुस्तक बोकेर
साङ्गे छेपा गुरु पाल्नु भो
आशिष दिनु वा वर दिनु भो
त्यस दिनदेखि
स्याउरको राजकुमारी
म्हेन्दोरवा र गुरुपद्मा
संसारीक मायाजालबाट मुक्त भो
देवताहुने वर प्राप्त भो

कली सकिने बेलामा
आकाशमा सात वटा जुन लाग्छ
" " " घाम लाग्छ
वन सारा सुक्नेछ
माटो मैन भएर पग्लिने छ
दुङ्गल मैन भएर पग्लिने छ
पृथ्वी पोखरी बन्ने छ
" " बनेपछि

नवा थायाला थुदमसे
साप्राला बुलबुल छया खावा
नरकापम से ठाम खावा
तामजाला म्हेन्दो छर त्रिवा

च.

ओन्मा दाडबो दुइरिमी
म्हेम्हे ताम्बा फेप्सिमाम
तेमाल गाडरी दानस्युसी
पोइमाकुसे ला साडसी
" लुसाड्सी
लासिन देपके डोल्मोदा
साही सप्जी डोल्मोदा
छडाइक्युड सुडमालादा
सेवा सेरगेम लासिनाम
मोइबा मोलाम लासिनाम
लाला जिन्लब वाड थोप्जिम
बुद्धचित्त दोड छयाजिम
दाडरी ठेडा छयाजीमु
सत्यला ठेडा तेमालरी
रिमठीम चिला तेमालमा
धर्म चिला ह्वाड ल्हुरी

छ.

गान्धीला कुइदेन ज्योमोला गिल्ड
मुला निमा दावा नो
सत्यला गुडरी टी मुला
मुला साला ज्ञान्छयानो
लाला युल्ला "
सत्य धर्म बि मुला
तिरेम केसी सितोवा
सिसम बरु तोकसिगै
धर्मला गुडरी सेमचिगै

छयावा फुल्को साङ्गे दा
जिम्बा ताङ्गो ड्यालवादा
वोनमा केवा ह्वाड घिक जेन
लिमा सिमा " " "
नोरला माया खाल्तोवा
धिमला माया "
सिसम तिगै आर्वोवा

फेरि भगवान आएर
माटो सृष्टि गर्ने छ
हुङ्गा सृष्टि गर्ने छ
हरियो दुबो उम्रनेछ
उन्युको फूल फूले छ

धेरै पहिलेको समयमा
सिद्धि प्राप्त ताम्बा तेमालमा पाल्नु भो
तेमाल डाँडामा बस्नु भो
धुप बत्तिले सबै देवी देवतालाई पुज्नु भो
पुजा गरी सकेपछि
तपस्या गर्न थाल्नु भो
तपस्याको तापले त्यस ठाउँमा
बुद्धचित्तको रुख उम्रो
विस्तारै रुखमा दाना पनि बस्यो
त्यसको नाम बुद्धचित्त राखियो
गेडाको माला उनेर जसले माला जप्ने छ
ऊ पापबाट मुक्त हुनेछ
पुन्य ठुलो कमाउनेछ
जब सम्म तेमालमा तामाङ धर्म रहनेछ
तब सम्म बुद्धचित्त रहनेछ
यो अरु ठाउँमा फले छैन भनि
ताम्बाले वचन दिइ मोलम गर्नु भएछ

कलि आउला छल गर्न
धर्म थाम्ने बल गर
सत्यको आधार सबत्र
सत्यले छोडे अलपत्र
चन्द्र सुर्य नरलोक
गङ्गा हिमाल सबत्र
भएर जान्छ अलपत्र
हाम्रो जीउ मरे पनि
धर्म हाम्रो नमरोस्

एकलै नाङ्गै जन्मेको
मरि नाङ्गै जानु छ
कोही साथमा जाँदैन
धनको पोको लाँदैन
देवताको जस्तो यो चोला
फेरी अर्को पाउदैन
भगवानलाई दान गर्नु

<p>जगधिक जाहान क्रामुला गाड्री बोसी खाड मुला गरीव दःखीला डा कोला</p> <p>म्हाने स्याड आखाम्नी नेरी कोमै " " जिम्बा ताडनै " " खेरान निजी चु जुनी ला ला हुल्ली दोआखाम् लिच्छाला जुनीम तालामड स्याले फुडुबो डान्सीनाम दुईसुम साङ्गे " " तिरेम केवा जुनीरी सिसि निकै साङ्गेला हुल्ली नोरला थेन मिडला चु माया सेमसे टाड्सी खाल्थानो लादा मोलाम ला " " थारवा लिडरी के निला</p> <p>स्रोत : ताम्बा काईतेन ह्वाई रिमठिम (पुस्तक)</p>	<p>दुःखीयालाई दान गर्नु एकछिन जहान रुवाबास खरानीको हुन्छ हास</p> <p>दुःखी कर्म के गर्नु धर्म गर्न सकेन स्वर्ग लोकको छैन आश पर्ने होला नर्क बास कच्चा जुनी पाएर धर्ममा चित्त लाएर भगवानको नाम जप्छ भगवानको लिन्छु आश एक चोटी पाएको यो चोला मरे पछि होला बैकुण्ठमा बास धन, साथी र घरको यो माया मनले फ्याली उखेली भक्ति बसोस् भगवानमा मरेर जाउला स्वर्गमा</p>
--	--

तालिका नं. २५: डम्फु उत्पत्तिको सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>हा.....हा.....हा.....हाई ह्याड तामाङला बाजा चु ह्याप्सी चिवा चु डम्फु डिहीरी म्हेन्दो छार ताला खाल्छे स्हेड्वा विला ताला तोरसेला ज्योमो गाड्रीमी ज्यामो गाड्ला पाङ्कोसी सिकार क्लाडवारो फेरोरी आम्बुसिङ्ला घेरोरी ताङ्सार रा ला डिसे छेड्थान्जिम पेडदोर्जेसे स्हेड्थान्जिम</p> <p>स्रोत : डम्फु (शोधपत्र २०५८)</p>	<p>हा..... हा..... हा.....हाई हामी तामाङको यो बाजा बजाई बस्ने यो डम्फु फुलवारीमा फूल फुलेभै कस्ले बनाएको भन्छ होला माथि माथि सैलुड खर्कमा सैलुड डाँडाको चौर घुम्दै शिकार खेलेको पेडदोर्जेले त्यही सैलुडको सेरोफेरोमा कोइराला काठको घेरामा घोरलको छाला मोडेर बत्तिस किला ठोकेर बनाइ राखेछ पेडदोर्जेले</p>

तालिका नं. २६: ल्होछार (नयाँ वर्ष) मा गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
बाह्रा लारी कोर्सीगेन बाह्रा लारी धोगावा ह्याङला ल्होछारदा धोगावा ह्याङला दाङगेले धारेमा छ्याप डिक्सी होइ दाङगेले धारेम दाङगेले धारेम छ्याप डिक्सी ल्हास्सो । -सूर्य लोप्चन	१२ महिनामा घुम्दै " " आइपुगेको हाम्रो नयाँ वर्षलाई मनाऔं सबै मिलेर होइ " " दुःखले फाटेको मन सिलाई दुःखले फाटेको ल्हास्सो

तालिका नं. २७: आशिर्वाद दिने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
छेहेङ्गै ग्यारजागी छेहेङ्गै ह्याङ तामाङला तोङजागी छेहेङ्गै तोरतोर नोवा ज्यामो गाङ ह्याङवा ह्याङ तामाङमी तोरतोर नोसी टिकै. सेमसे म्हन्वा जैलेन छ्योतोला ह्याङ तामाङला बिबा ह्याङ तादोला तोजा मुला धिनी ह्याङ फेदोला ह्याङ तामाङदा साङ्गैसे तेन्दोला गन्धी ह्याङ आयुन हेङदोला ह्याङ तामाङमी छेहेङ्गैसी टितोला वैरी तेन जोरीम ग्याल्दोला ह्याङ तामाङदा धोक्पासे पिङ्गितोला - चन्द्रकुमार दोङ	सयौं हजारौं वर्ष आयुहोस् हामी तामाङको लाखौं वर्ष आयु होस् सगरमाथाको शीर भैँ हामी तामाङको शीर होस् मनले सोचेको सधैँ पुगोस् सधैँभरि फलोस् फुलोस् आकाशको घाम जस्तै भएर उदाउनुछ सधैँभरि बुद्धले हाम्रो रक्षा गर्ने छ नदी जस्तै लामो आयु भएर हामी तामाङ सधैँ बाँचिरहनु पर्छ वैरी र दुष्मन सबै फ्याकेर हामी तामाङ सबैलाई मित्रले भर्नु पर्छ

तालिका नं. २८: डम्फुको सरस्वती उठान गर्ने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
हा.....हा.....हा.....ला होइ चु गाङ्साला ला लामोले होइ चु " ज्यो ज्योमो बोमो मार्ग्याला मा कुगो सिवाइ दान्नी दान्स्युगो हाई म्हेन्दो दोङ दवाली बोमो दा मार्ग्याला मा कुगो	यो ठाउँको देवी देवताले होइ यो " नागदेवी सुन्दर ठाउँ बनाएका छौं त्यो आसानमा राज गर्नुोस् एकै नासको फूलको बोट सबै चिजले सजाएको छ

<p>बुद्धमा साङ्गैला बुद्धले होइ सुम्पा सिङ्से साङ्थान्ला " " " ले होइ</p> <p>महेन्दो दोड दावाली सिवाइ दान्नी दान्स्युगो बुम्बाला क्युङ्से सिस्थान्ला म्राक्सड सोभी सुम्पाला ठिसाङ सोभी " " सिवाइ दान्नी दान्स्युगो सुम्पाला सिङ्से साङ्थान्ला ले होइ महेन्दो दोड दावाली बुम्बाला क्युङ्से सिल थान्ला मोने माल से फुल्थान्ला होइ " " " "</p> <p>चु हुल्ला देवीदाले होई " " देउरालीदा बोमो मार्ग्याला मा कुगो च्यान च्यान से सिङ्थान्ला सिवाइ दान्नी दान्स्युगो " " " ले हाइ</p> <p>महेन्दो दोड दावाली बोमो मार्ग्याला मा कुगो तोरतोर ज्यामो गाङ्ग्रीमी ले होइ सिकार क्लाङ्वा पेङ्दोर्जे " " " ले होइ</p> <p>महेन्दो दोड दावाली सिकार क्लाङ्मा पेङ्दोर्जेसे ताङ्सार बोके सात्सीमामले हाइ " " "</p> <p>आम्बु सिङ्गला घेरोरी " " " ले हाइ ताङ्सार रा ला डि छेङ्गी-४ ग्यागर दोङ्गला कट्बाँससे " " " ले हाइ</p> <p>मलीम खिनला छै खेसी चारै चुम्से प्राक थुम्सी बत्तिस किल्ला थेरेरे " " " ले हाइ पूजुका हाङ्गबै जेरेरे-३ ले होइ रा च्युनमाइ आतानी महे " " -२</p>	<p>बुद्ध भगवान देउतालाई धुपि धुपले पुजा गरौंला " " " " गरौं</p> <p>एकै नासको फूलको बोट आसान माथि बसिदिनोस् बुम्बाको जलले शुद्ध पारेकाछौं धुपिको ढोका बनाएकाछौं आसान बनाएकाछौं धुपिको आसान माथि बसिदिनोस् धुपि धुपले पुजा गरौंला एकै नासको फूलको बोट बुम्बाको जलले शुद्ध पारेकाछौं चामल अछेता चढाउला होई " " "</p> <p>यो गाउँको देवीलाई " " देउरालीलाई सबै चिजले सजाएको छौं तितेपातीले शुद्ध गरौंला आसान माथि बसिदिनोस् " " "</p> <p>एकै नासको फूलको बोट सबै चिजले सजाएको छौं माथि माथि सैलुङ्ग डाँडामा शिकार खेल्ने पेङ्दोर्जे शिकार खेल्दा पेङ्दोर्जेले होइ एकै नासको फूलको बोट शिकार खेल्दा पेङ्दोर्जेले घोरल मारेर " "</p> <p>कोइराला काठको घेरोमा " " घेरीले होइ घोरलको छाला मोडेर मधेसतिरको कट्बाँसले " "</p> <p>मालिङ्गोको चोयाले बाँधी चारै सुरमा कसेर बत्तिस किला ठोकेर " " " होइ त्यो काँडा जस्तै देखिने यहाँ बाखा बाध्न नी भएन गोरु बाध्न नी भएन</p>
--	--

सरस्वती च्युन थान्वा-४ डम्फु च्यामाम सोत्थ्याड्वा-४ सम्सीका च्यामाम माइमुइवा-२ ह्वासीका च्यामाम छाईदुवा-४ -नवीन खड्का	तर सरस्वती चाहिँ बान्न सकिने डम्फु हेर्दा हलुङ्गो छ छामेर हेर्दा नरम छ बजाइ हेर्दा ताक् धुम छ ।
---	--

तालिका नं. २९: बेहुली अन्माउने बेलामा ताम्बाले गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
लहलन पाछ्यार स्होनामी ओन्छ्यान तिला दोनामी धिम साङ्गो भामे विमुवा, क्युइवाउ भामे विमुवा डिहिरी म्हेन्दो छिसैरो धारेम खल्दा विसैरो खोरीमी थान्वा तार म्हाइ रा आप्पाथेन आमाला तिङ्ला डाह लहारीमी नामनाम पान्छीमि ओन्छ्यानति तिनी हेन्छेमी कर्मला आप्दै होडताजी जन्मला आमामै होडताजी जोरीवैरीदा साडताजी खाङगारी ल्हाप्ते बोडताजी इनदामी चाडछार क्योडताजी बोर्जी चाडछार स्योडथासी स्रोत : स्येबुस्येमु (पुस्तक)	हिजोसम्म त सबै काम छोरीले गरिदिन्थ्यो त्यो काम गर छोरी यो काम गर छोरी भन्थ्यो अब कसलाई भन्ने हो बुवा र आमाको मनको पीडा कठै आजदेखि त लेकको तोरी गोडेर अबदेखि कस्लाई भन्ने कर्मदिने बुवाको आदि मन जन्मदिने आमाको पनि आदि मन जोरीवैरीलाई सन्चो भो माइती अब सुन्ने भो खोलानाला काटेर ल्यायौं नयाँ बुहारी

तालिका नं. ३०: हामा व्हाई (चारदाममा गाउने सेलो)

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
हमले विलाया, साडो साडो विमुया सारी साडला विलाया, सालापेमा कुसदा विमुया नामखाई तेडरी साडो विलाया, नामला कर्मा कुसेदा साडो विमुया हमुले हमु विलाया, साडो साडो विलाया सारी साडो नामी न्हामला कर्मा कुसे से डयान्ना विमुया न्हामला कर्मा कुश्यादा साडनामी साला पेमा कुशेसे डयान्ना विमुया हमुले हमुविलाया, स्यागै छयोरी साडो विलाया	चारदाम मांदा ताम्बाले र गान्बाले आकाश, धर्ती, माटो, दुङ्गा, आदि सबैलाई बाधक नबनी दिनु भनेर पुजा गर्छन् बाधक जति हटेर जाओस् शुभ मात्र होस् भनि देवी देवतालाई सगुन चढाउँछन् चारदामको दाम, सगुन र रोटी माइतीलाई समात्न दिन्छन्

ड्हालिङ पोइमा कुशे साडो विमुया	
स्रोत : स्येबुस्येमु (पुस्तक)	

तालिका नं. ३१: बाह्रमासे सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
केटा- होइ साइली होइ माइली चुसेम ख्यारख्यूर दोगोले सन्गोले तामगी डयानगोले सन्गोले तामगी डयानगोले डानी छरी ब्योनना सेम थन्गोले डानी छरी ब्योनना सेमथन्गोले धिमलामी म्हेन्दो स्हो थन्ना ह्याल्साला ह्युलस्या स्हो थान्ना	केटा- होइ साइली होइ माइली यता पनि एक चोटी हेरन सुन्नोस् कुरा सुन्नोस्न-२ हाम्रो पनि मन राखन-२ घरमा फूल बनाएर सजाउला समाजको रानी बनाउला
केटी- होइ साईला होइ माईला ख्यारख्यूर च्यासी तिला ह्याडला सन्गोले तामगी डयानगोले सन्गोले तामगी डयानगोले ह्वाडनिता चुसेम पिन आखम ह्वाडनिता चुसेम पिन आखम ब्याड्वा म्हेन्दोदा दुई आतोले ह्युसाला ह्युलस्या स्हो आतो - चन्द्रकुमार दोड	केटी- होइ साईला होइ माईला यताउता हेरेर के पाउछ सुन्नोस् कुरा सुन्नोस् न-२ तपाईहरूलाई यो मन दिन सक्दिन-२ फ्यालेको फूललाई नटिपौ समाजको रानी नबनाउ

तालिका नं. ३२: प्रेम (म्हेन्दो माया) सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
ब्योन- म्हेन्दो माया जमर्नीसे खाबाला फ्याडबी हवाईजहाज म्हेन्दो माया दिमरी कोला नाइथेनसिम स्याबी आमाई जात स्याबी आमाई जात	केटा- म्हेन्दो माया जर्मनीबाट आएको उड्ने हवाईजहाज म्हेन्दो माया घरमा बच्चा सुताएर नाच्ने आइमाई जात नाच्ने आइमाईको जात
छामे- म्हेन्दो माया जमर्नीसे खाबाला फ्याडबी हवाईजहाज म्हेन्दो माया दिमरी कोला थेन्सिम कुमार	केटी- म्हेन्दो माया जर्मनीबाट आएको उड्ने हवाईजहाज म्हेन्दो माया घरमा बच्चा राखेर कुमार भन्ने लोग्नेमान्छेको जात भन्ने लोग्नेमान्छेको जात

पाडबी आबाई जात	पाडबी आबाई जात -श्याम तामाड
----------------	--------------------------------

तालिका नं. ३३: बाह्रमासे सेलो

तामाड भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>कोन्ज्यो सोमला मोलमसे डा कोला केजिम ह्युल्सारी जत्तिन बोल्जी भन दुःख डादा, तिला त्रिजी साडगेसे चु ड्होरी । आपआमदा धिमरी ख्लाथन्सी ज्योज्यो आले नानाआडा स्योड म्लेसी आना सुका ताडगाला लागिरी डा खाजी विरानो ह्युल्सरी</p> <p>वर्षला गुडरी नामभरी खामम, अताजी धिमला छानोसे । धिन म्हुन तिलै आबिन बोल्सै, जजकोला फोईथन यो ड्यासे । सेमनाड दुःखला दोइपुइसी थोपोनाड साहुला छे पुइसी ह्वाड केवा ह्युल्सादा ख्लाथान्सी डा खाजी विरानो ह्युल्सरी ।</p> <p>ड्यासेला धिनी गाडजोरी म्नाडमाम् डाला आपआमदा ठुम डान्जी । म्हाडरी जहिलेन आपआमदा म्नाडमाम, चु तिडरी ल्हामन स्हु खाजी । ह्युल्सारी लिच्छ डोदोसी खामम्, आपआमदा हूपतामु आतामु । डा खावा ग्यालम च्याना च्याना, आपआमसे ह्युल्सा वा ख्ला जिन्मु ।</p> <p>-भक्त स्याडतान</p>	<p>भगवानको आर्शिवादले जन्म भो मेरो यो संसारमा । जति दुःख गरेपनि भन दुःख मलाई, के लेख्यो भगवानले यो निधारमा । बाबु आमालाई घरमै छोडी, दाजुभाइ दिदीबहिनीलाई बिसेर । सुका मोहर पैसाको लागि, म आए विरानो भूमिमा ।</p> <p>वर्षादमा भरी पर्दा, थेकेन घरको छानोले । दिनरात केही नभनी दुःख गर्दा पनि, बालबच्चा भोकै भो घरमा । मनभरी दुःखको भारी भोकी, टाउकोभरी साहुको रिन बोकी । आफ्नो जन्मथलो छाडरे, आए म विदेशको माटोमा ।</p> <p>बेलुकीको घाम डाँडामाथि देख्दा, बाबु आमालाई म सम्झिन्छु । सपनामा जहिले आमाबाबुलाई देख्दा, यो मुटुमा धेरै पीडा हुन्छ । पछि म घर फर्कि आउदा, बाबुआमासँग भेट होला नहोला । म आउने बाटो हेर्दा हेर्दै, बाबुआमाले यो संसार छाडी सक्ने पो होकि ।</p>

तालिका नं. ३४: मेला वा जात्रामा गाउने सेलो

तामाङ भाषामा	नेपाली रूपान्तरण
<p>ब्योन विरिम थन्वा मकसरी क्यासेला बेतेनी नाम्सारी म्हान्दानीसे म्हुई स्याङला जामेकादे छार्जिम आस्याङला चौतारा गाङला समि दोङ धिम डाला सिन्धुली मरिन स्योङ मैच्याङ एसे लासीनाम डाताजी तोर ह्योङ मार ह्योङ ह्योङ</p> <p>छामे याम्बुला सहर कोर्गामाम दौतर ह्वाङवा ह्वाप्तामाम ज्याम्बेर म्युङवा सेर्खाला देगानी कुक्किङ भरीला म्हानेला चौथर ओ दौतर लाईमाया जूनीभरीला धुलीखेल दाब्जा खुर्कोट ग्याम ह्वाप्ताजी तिनी एदेन डाम एसे डादा मायालाजी बिसाम डा निला सिन्धुली एदेन छ्याम</p> <p>ब्योन स्यार्लो न्हुब्जयाङ कोर्सीनाम दोगाजी याम्बुरी ह्वाप्ताजी ह्याङ तामाङला जा जामे ह्वाप्ताजी दौतर खुवताजी आस्याङला जामे बिना बिना मायाताजी याम्बुरी चिना चिना कोबारी ब्रासै ह्वालासी चासै थुङसै बोलासी फेबरी आखम ता जिन्जीम औदिन डिक्पा सेम ताजी</p> <p>छामे शिम्वुला छ्योतेन गाङरीमी ए डाला सेमतिङ न्हाङरिमी खैमाम दिगु म्नेम्सैनोन खैमाम फो खेन्सैनोन</p>	<p>केटा विरि लगाउने दाँतमा उताको बेतिनी गाउँमा मन्दानीले मोही पार्ने छोराछोरी हुर्के छ आस्याङको चौतार डाँडा माथि समीको रूख घर मेरो सिन्धुली मरिन खोला मैच्याङ तिमीले गर्दा म भए न एता न उताको</p> <p>केटी काठमाडौं सहर घुम्न आउँदा मन मिल्ने जोडी भेटाउँदा ज्यामेर अमिलो हिउँदोको निगालो बाङ्गो भरीको म्हानेको चौतारा हे दौतर लाउ माया जूनी भरीको धुलीखेल दाप्चा खुर्कोट हुँदै भेट भयो आज तिमी र म तिमीले मसँग माया लागायौ भने म जान्छु सिन्धुली तिमीसँग</p> <p>केटा चारै दिशा घुम्दै आइपुगे काठमाडौं भेट भयो हामी तामाङको छोरा छोरी भेट भयो दौतर राम्रो भो मामाको छोरी भन्दा भन्दै माया भो काठमाडौं बस्दा खेरी घुम्न हिङ्यौ सँगसँगै बाँडेर खायौ साथैमा छुट्टिन नसक्ने भइसक्यो मन साह्रै मिल्ने भइसक्यो</p> <p>केटी स्वयम्भूको गुम्वा डाँडामा तिम्रो र मेरो मन मुटु भित्र कहिले पेटभरी भएपनि कहिले भोकै भएपनि</p>

चु पापी सेमदा आछ्यो नी
दीन म्हुन एदान डान्सैनोन
लासेम तेमरेल सेगल
बोन्वो जल्ला ब्राडगीरी
आज्याबा खैमै थतगै
दरेसे क्यारला ह्याड डिरी

ब्योन

दौतरी डिक्नम ह्याड डिला
उमेर मुला भर्खला
फुरफुर ताबा उमेररी
ग्योइलोम पोजिम थरि थरि
क्रा चा थाइकट थासीमम
लालिम पाउडर फोर्सिमम
धिमनाम न्होडला होइ मैच्याड
याम्बुला ठमेल कोर्सिमम
ज्यावन क्वान्ने ज्यावन चाइ
पक्कन न्हावरी आखम डाई

छामे

याम्बुला गुडरी चिसैनोन
गोदवारी कोर्बरी निसैनोन
दर्सेला फेसन चु गोइलो
क्वान्वरी आख्ला ब्रेसैनोन
छरी छरी ब्योन्न छारछार क्वान
खनादामा निगै तोर नकमर
गडीला चौथर ओ दौतर
ब्राउसेगे लेले नाम्सारी क्यार
ए डाम डिक्सी छ्याम कोला
सिसि निला ए डा तिला बोला

ब्योन

बर्खला खासु हुनुनु
सेर्खला खासु सेडेडे
ए देन डाला मायामी
टुप हाडताजी रेडेडे
याम्बुम न्हाडला बोइकाजी
म्हसे विमुला ह्वाई पाजी
ह्वाई पाजीसे लासीमम
औदिन डाला सेकक्राजी
चोखोम म्हेन्दो च्यान चुन्न

यो पापी मनलाई पुगेन
दिनरातै तिमीलाई सम्भे पनि
भगवानले एक दिन हेर्ने छ
धामीको आसनमा
नराम्रो कहिले नहोस्
अबदेखि उप्रान्त

केटा

जोडी मिल्ने भो हामी दुवैको
उमेर छ भर्खरको
खुसीले भुम्ने उमेरमा
पहिरन लगाउने फेरी फेरी
केश थाइकट काटेर
लाली पाउडर लाएर
घरबार बिग्रिन्छ होइ मैच्याड
काठमाडौं ठमेल घुमेर
राम्रै लगाउ राम्रै खाउ
पक्कै सहन सक्दिन म

केटी

काठमाडौंको बीचमा बसे पनि
गोदवारी घुम्न गएपनि
अहिलेको फेसन यो लुगा
लाउन छोड्दैनन् खिज्याए पनि
नयाँ जमानको नयाँ फेसन
तल माथि जहाँ सुकै पुगे पनि
गडीको चौतारा ए होइ दौतर
घुम्न जाउँ लेले गाउँतिर
तिमी हामी मिलेर घुमाउँला
अखिर मरेर के पो लानु छ र

केटा

वर्षको बादल अँध्यारो
हिउँदोको बादल उज्यालो
तिम्रो र मेरो माया त
मन भित्र बसि सक्यो
सहर भित्रको बोइकाजी
मान्छेले भन्छन् गीत पाजी
गीत पाजीले गर्दा खेरी
साह्रै मेरो मन रोएको छ
तीतेपाती शुद्ध फूल

<p>खला म्हिसे वुजप लासिपिन्न</p> <p>छामे बेल्टार मार्से म्हार खानी कोसी ब्रावा एला बानी थे बानीसे आख्लनी आभ्र धिमनम आतानी ठिमिम सहर आइरग पोड लावरी ख्लागो मायाला छोड ब्राबचिम जैलेन छामे दाम्सी एतला न्हडगर बिचरी फ्योड आखाले जा जामे बिबा दिन दोगला ब्रोप्यासी चिबा दिन</p> <p>ब्योन मामदिला तोर्से शिखरपुर कादे ज्यावा एला सेमला सूर भीरपानी नाम्साला म्हिसेमी म्हे छावा तीलपुड भित्तारी दामोसे लावा थे ल्हेडमो खुबनिजी डला चित्तारी बैगुनी मायाला ताम डाण्मा खाबमुला डालै तिडरी स्हु आभ्रै धिमनाम आतानी तिलताजी डाला कर्म चु</p> <p>छामे गोकर्णला द्वि न्हाडरी कोइली चरी चिलिड मु एदा बिसी लावा चु माया एसे डाला माया आ म्नाडमु चोदे ज्यावा ह्याडला म्हि ल्हुईमी दोसी केलावा अकेला मायाला म्हेन्दो छर्नालाई ह्युल्सान कादे तोक जेला ए डासे ह्युल्सादा ग्यान्बरी ताइलासी जिन्जी अबेला</p> <p>ब्योन स्यूक्पा सिडसे ला साडगै बोइ ह्युल न्हाडला म्हे म्लाङ्गै</p>	<p>सम्भाउन कस्ले पो सक्छ, यो मनलाई</p> <p>केटी बेल्टार मुनी सुन खानी डुली हिडने तिम्रो बानी त्यो बानीले छोडेन अभ्रै पनि घरबार भा छैन ठिमी सहरको रक्सी हाले पोड छोड अब माया गर्छु भन्ने ढोड हिड्छौ जहिले पनि केटी छान्दै भोली हुने छ तिमी बीचमा कहिले पनि नआउला बालबच्चा भन्ने दिन आउला कुनामा बसि रूनु पर्ने दिन</p> <p>केटी मामदिको माथि शिखरपुर कति राम्रो तिम्रो मनको सूर भीरपानी गाउँको मान्छेले गाई चराउने तिलपुड भित्तामा दामोले गरेको त्यो कुरा साह्रै राम्रो लाग्यो मलाई बैगुनी मायाको कुरा सम्भ्रिदा हुन्छ मलाई नी मुटुमा चोट अभ्रै घरबार भा छैन कस्तो रहेछ मेरो यो कर्म</p> <p>केटी गोकर्णको जंगलमा कोइली चरीले गीत गाउँछ तिमीलाई नै भनी लाएको यो माया तिमीले मेरो माया देखेन यती राम्रो हाम्रो यो चोला फेरी जन्मेला नजन्मेला मायाको फूल फुलाऊँ यो संसारलाई सुन्दर बनाऊँ यो संसारलाई सजाउन हुन लागि सक्यो अबेला</p> <p>केटा धुपी काठले भगवानलाई धुप लाउने पहाडी भेगको कालो गोरू</p>
--	---

ए डाला कर्मरी अरेसम
 ए म्रङ्गै न डा म्रङ्गै
 अल्लारे उमेर फ्योल खामाम
 दौतरी ह्याड डि ह्युप्तामाम
 मायासे ख्वाइला सेम ताडसी
 म्हुन्नीला ए डा ताम पाडसी
 बाडम नाड नाड म्हाला केम
 जमाताला सितल चु डाला सेक

छामे

लामा बोन्वोसे ठिम स्हेडबा
 बोन्वोदा सगुन लामादा रेम
 ए डाला बिबा ह्वाड ताबारी
 गाड्सल कर्म गाड्सल सेम
 लामाला छेन्दे बोन्वोला नोई
 मार्सेम ग्यागर तोसेम बोई
 मुनाल म्मावाई ह्वाडलासी
 ब्रालामाले छ्याम छ्याम दौतरी होइ
 सिंगरा रोदेन बोल्दोड रो
 सत्याला वचन मायाला छो

ब्योन

चाडछार थोसी निमामी
 गोठेरी दोमा रा डोला
 जन्तीला ताँती म्माडसीमाम
 नाम्सारी दोमा म्हिछोला
 इहे छ्याबारी म्हा ज्योब्सी
 लगन लाला थोबो ठोक्सी
 नाम्साला ताम्बा गान्वासे
 डम्फुम ह्वाब्सी ह्वाईगोला
 डाला बिबा तिडला मायादा
 खानदामान निसै छ्याम थोला

छामे

केन स्युमीला खटनरी
 स्योरी रेसी ल्हाड हान्दा
 खाला म्हिसे लाला दिम्लागे
 स्कूल निलै चाड नान्दा
 यारिम हाडसु डा थोसी
 कादे लासे छे सिड ह्नि न्हाडरी
 धिमनाम तो थाड थिखाम्मौ

तिम्नो र मेरो कर्ममा नभए
 न तिमी देखिन्थ्यो न म
 अल्लारे यो उमेरमा
 हामी दुवै जना भेटियो
 मायाले बाँधिने छ खुसी भई
 रात बित्ने छ हामी गफ गरेर
 बटुकी भरी भरी चामलको जाँड
 अनि हुन्छ शितल यो मेरो मन

केटी

लामा भाँक्रीले ठाउँ सजाउने
 भाँक्रीलाई सगुन लामालाई रेम
 तिम्नो र मेरो भने जस्तो हुनलाई
 आदि कर्म आदि मन
 लामाको छेन्दे भाँक्रीको नोइ
 तल पन्यो मधेस माथि पन्यो भोट
 मुनाल मयूर भै भएर
 हिँडौंला संगसँगै जोडी भएर
 सिंगरा र बोल्दोड रूख
 सत्यको वचन मायाको प्रसाद (डोरी)

केटा

नयाँ बुहारी लिएर जादाँ
 गोठमा पुग्दा खसी सिङ्गै
 जन्तीको ताँती देख्दा
 गाउँमा हेर्नेको भीड लाग्ने छ
 दहीमा चामल मुछेर
 लगन गर्ने छ टाउका ठोकेर
 गाउँको ताम्बा गान्वाले
 डम्फु बजाएर सेलो गाउने छ
 मेरो मुटुको मायालाई
 जहाँ गएनिसँगै लाने छु

केटी

सासु ससुराको खटनमा
 बिहानै उठी ढेकी जाँतो
 कस्ले गर्छ घरको काम
 भाउजू र नन्द स्कूल जाने छ
 हातमा खुर्पा नाम्लो बोकेर
 कति गर्नु दाउरा घाँस जंगल गएर
 घरबार माथि पुन्याउन पाए

<p>चु दुनियाला ओन्छाडरी मायाला दौतर चु ह्याडला दोसिला जन्मरी खन याडला</p> <p>-फूलकुमार बम्जन</p>	<p>यो दुनियाको सामु मायाको जोडी यो हाम्रो अर्को जुनीमा कहाँ पाउछ</p>
--	--

परिशिष्ट ख
सेलो सहयोगीहरूको नामावली

क्र. सं.	नाम	ठेगाना	सामग्रीसङ्कलन गरेको क्षेत्र
१.	रामबहादुर मोक्तान	काभ्रे, मंगलटार	तिमाल र मंगलटार
२.	इन्द्रराम मोक्तान	रामेछाप, दोरम्बा	दोरम्बा
३.	भक्तबहादुर स्याङतान	सिन्धुली	कुसुमटार
४.	सूर्यबहादुर लामा	सिन्धुपाल्चोक	लिसंखु (द्विस्याङ्गो)
५.	सुब्बा योजन	सिन्धुपाल्चोक	लिसंखु (द्विस्याङ्गो)
६.	श्याम तामाङ	नुवाकोट	रसुवा (स्याप्रवेशी), नुवाकोट (त्रिशुली) र धादिङ (माथिल्लो धादिङ)
७.	चन्द्रकुमार दोड	काभ्रे	काभ्रे
८.	फूलकुमार बम्जन	सिन्धुली	गडी, खटार, सालुवेशी, मरिन, माइस्थान आदि भेग
९.	वाङ्गेल मोक्तान	रामेछाप	रामेछाप
१०.	नवीन खड्का	संखुवसवा	भोजपुर
११.	सूर्य लोचन	काभ्रे	छलामे साँगु

परिशिष्ट ग
फोटोहरू

फोटो नं. १ : डम्फ् बजाई रहेको ताम्बा

फोटो नं. २ : डम्फुको भित्री भाग

फोटो नं. ३ : डम्फुको बाहिरी भाग

फोटो नं. ४ : तामाङ वेशभूषामा ल्होछारमा रमाउँदै महिलाहरू

फोटो नं. ५ : तामाड वेशभूषामा नृत्य गर्दै कलाकारहरू

फोटो नं. ६ : तामाड वेशभूषामा महिलाहरू

फोटो नं. ७ : तामाङ वेशभूषामा महिलाहरू

फोटो नं. ८ : तामाङ वेशभूषामा स्वागत गर्दै

फोटो नं. ९ : तामाङ कलाकारहरू नृत्य गर्दै

फोटो नं. १० : तामाङ वेशभूषामा युवायुवतीहरू

सन्दर्भग्रन्थसूची

१. अर्याल, भैरव (अनन्त), “गहिराइमा पाँच औंला”, **हाम्रो संस्कृति**, वि.सं. २०२५ ।
२. कोइराला, कुलचन्द्र, “नेपालको सांस्कृतिक परम्परा र राजमुकुट”, **गोरखापत्र**, शनिवार परिशिष्टाङ्क, वि. सं. २०४५ ।
३. गुरूड, मोहनसिंह, “गुरूड जाति: केही विचार”, **तमु**, वर्ष १, अङ्क १, वि. सं. २०३८ ।
४. गोले, ज्ञानबहादुर, **सानसी वोगे डाला मेहेनत**, सिन्धुली : ज्ञानबहादुर गोले, वि. सं. २०५७ ।
५. ” , ”, **सेम्ला कैतन तामाड हवाई**, सिन्धुली : कुलबहादुर गोले, वि. सं. २०५१।
६. तमु, डिल्लीजङ्ग, **तमु (गुरूड) जातिको परिचय**, काठमाडौं : भद्रकुमारी घले, वि. सं. २०५४ ।
७. तामाड, परशुराम, **तामाड संस्कार**, काठमाडौं : ने. ता. घे., वि. सं. २०५५ ।
८. ” , ” , **तामाड जाति**, काठमाडौं : ने. रा. प्र. प्र., वि. सं. २०५१ ।
९. ” , ” , **लहोछार परम्परा**, दो. सं., काठमाडौं : ने. ता. घे., वि. सं. २०५५ ।
१०. तामाड, रवीन्द्र, **तामाड चाडपर्व र पूजाहरू**, काठमाडौं : तामाड समाज अनुसन्धान तथा विकास केन्द्र, वि. सं. २०५६ ।
११. ” , ” , “तामाडसेलो र डम्फुको उत्पत्ति”, **तामाड टाइम्स**, वर्ष ३, अङ्क १-१०, वि. सं. २०५७ ।
१२. तामाड, रवीन्द्र, **तामाड रिमिठिम**, काठमाडौं : प्रतिभा समूह, वि. सं. २०५४ ।
१३. ” , ” , **विद्रोहले तामाड सैनिकहरू हतियार बोक्न नपाउने**, **मधुपर्क**, मासिक, वर्ष ३२, अङ्क १, पूर्णाङ्क ३५९, वि. सं. २०५६ जेष्ठ, पृ. ४१ ।
१४. ” , ” , “तामाड लोक संस्कृतिको प्रतिक सेलो: परम्पस”, **स्पेसटाइम**, दैनिक, वि. सं. २०५६ चैत्र १६, विहिवार ।
१५. ” , ” , “तामाड सेलो र डम्फुको उत्पत्ति”, **गोरखापत्र**, वि. सं. २०५५ साउन, २३ शनिवार ।

१६. ", ", "तामाङ जातिको पुस्तक र पत्रपत्रिकाको इतिहास", मधुपर्क, वर्ष ३४, अङ्क ७, पूर्णङ्क ३८७, वि. सं. २०५८ मङ्सिर, पृ. ४ ।
१७. ", ", "तामाङ सेलोको इतिहास र विवेचना", काठमाडौं : छुर्योतेन मासिक, वर्ष २, अङ्क ७, वि. सं. २०६३ कात्तिक, पृ. १३-१७ ।
१८. तामाङ, शम्भु, तामाङ सेलोको एक अध्ययन, (२०५९ शोधपत्र) ।
१९. थापा, धर्मराज, "तामाङ जातिको गीत", डाँफेचरी, वर्ष १, अङ्क २, वि. सं. २०१० ।
२०. ", ", मेरो नेपाल भ्रमण, पोखरा : श्रीमती साबित्री थापा, वि. सं. २०१६ ।
२१. ", ", गण्डकीको सुसेली, काठमाडौं : ने. रा. प्र. प्र., वि. सं. २०३० ।
२२. दोड, चन्द्रध्वज लामा, ह्याडला डम्फाला हवाई, काठमाडौं : चन्द्रध्वज लामा दोड, वि. सं. २०२८ ।
२३. दोड, मानबहादुर, तामाङ व्हाई, काठमाडौं : इसास, वि. सं. २०५२ ।
२४. देवकोटा, लक्ष्मीप्रसाद, लक्ष्मीनिबन्ध सङ्ग्रह, सो. सं., काठमाडौं : साभा प्रकाशन, वि. सं. २०५७ ।
२५. पन्त, कालीभक्त, हाम्रा गीत सुधारको राष्ट्रिय बाटो, काठमाडौं : आ. प्र., वि. सं. २०३३ ।
२६. ", ", हाम्रो सांस्कृतिक इतिहास, स्याङजा : स्वयम, वि. सं. २०२८ ।
२७. पन्त, भरतराज, नेपाली अलंकार परिचय, काठमाडौं : ने. रा. प्र. प्र., वि. सं. २०५६ ।
२८. पराजुली, कृष्णप्रसाद, नेपाली लोकगीतको आलोक, काठमाडौं : वीणा प्रकाशन, वि. सं. २०५७, पृ. १५३ ।
२९. ", ", नेपाली लोकगीतको पृष्ठभूमीमा थारू, मैथिली र भोजपुरी लोकगीत, वीरगञ्ज : ने. रा. वि., वि. सं. २०३८ ।
३०. ", ", "गीत र लोकगीत: केही चर्चा", प्रज्ञा, वर्ष २२, पूर्णाङ्क ७७, वि. सं. २०५० ।
३१. ", ", "नेपाली संस्कृतिमा मौलिकता," रूपरेखा, वर्ष ७, अङ्क २, वि. सं. २०२३ ।

३२. पपुलेशन सेन्सस, सन् १९९१, भोल्यूम एक, पार्ट ६ ।
३३. पराजुली, ठाकुरप्रसाद, **नेपाली साहित्यको परिक्रमा**, काठमाडौं : वीणा प्रकाशन, वि. सं. २०५६ ।
३४. पोखरेल, बालकृष्ण, **नेपाली वृहत शब्दकोश**, चौ. सं., काठमाडौं : ने. रा. प्र. प्र., वि. सं. २०५५ ।
३५. बन्धु, चूडामणि, **नेपाली भाषाको उत्पत्ति**, पाँ. सं., काठमाडौं : सा. प्र., वि. सं. २०५२ ।
३६. ", ", **नेपाली लोकसाहित्य**, काठमाडौं : एकता बुक्स, वि. सं. २०५८ ।
३७. बोम्जन, जङ्गवीर र अन्य, **तामाङ गीत**, दार्जिलिङ : जङ्गवीर बोम्जन र हर्कबहादुर पाख्रिन, ई. सं. १९६३ ।
३८. भण्डारी, ढुण्डीराज, "नेपाली संस्कृति: एक चिन्तन", **प्रज्ञा**, वर्ष ११, पूर्णाङ्क ३९, वि. सं. २०३९ ।
३९. मिक्चन, शंखबुद्ध, **दाङबो ल्हो ग्युइला ताम**, काभ्रे : विश्वबौद्ध मैत्री महासंघ, वि. सं. २०५५ ।
४०. ", ", **तामाङ रीमठीमला त्वाई**, काभ्रे : शंखबुद्ध मिक्चन, वि. सं. २०५७ ।
४१. ", ", **काल्पा ल्हो ग्युई छ्योईताम म्हनि गाम्भु**, काभ्रे : शंखबुद्ध मिक्चन, वि. सं. २०४० ।
४२. मोक्तान, चन्द्रकुमार र अन्य, **फूलबारी**, काठमाडौं : चन्द्रकुमार मोक्तान, वि. सं. २०४२ ।
४३. मोक्तान भाइ र अन्य, **म्हेन्दो**, भोजपुर : नेपाल तामाङ बुद्धिष्ट एसोशिएसन, वि. सं. २०१६ ।
४४. योज्जन, अमृत, **तामाङ पहिचानका सन्दर्भहरू**, काठमाडौं : रवीन तामाङ, सन् २००६ ।
४५. ", ", **तामाङ भाषा व्याकरण**, काठमाडौं : ने. रा. प्र. प्र., वि. सं. २०५४ ।
४६. योज्जन, बुद्ध, **संगालो** (तामाङ गीति एल्वम परिचयात्मक पुस्तक), काठमाडौं : तामाङ डाजाङ, वि. सं. २०६० ।
४७. योज्जन, जस प्यासी, **भारतीय लोक संस्कृतिमा डम्फु र डम्फु गीत**, सिक्किम :

निर्माण प्रकाशन, वर्ष १९, अङ्क ३४, अप्रिल १९९९ ।

४८. लम्साल, विकाश, “डाफुको तालैमा”, नेपाल समाचारपत्र, वि. सं. २०५९ असार, १९ बुधवार ।
४९. लामा, सन्तवीर, ताम्बा कार्इतेन व्हाई रिमठिम, दार्जिलिङ : सन्तवीर लामा, ई. सं. १९५७ ।
५०. लामा, सन्तवीर, स्येवुस्येमु, दार्जिलिङ : सन्तवीर लामा, वि. सं. २०१६ ।
५१. लामा, पेमावाङ्गेल, ओम नमो साङ्गे तामाङ ह्वाई, सिन्धुली : पेमावाङ्गेल लामा वि. सं. २०२५ ।
५२. लामा, भ्याम्याङ, ताम्बाला डाम्फुला ह्वाई, काठमाडौं : भ्याम्याङ लामा, वि. सं. २०२२ ।
५३. लामा, टासीफेन्जो र अन्य, थ्वीन्डेल, काठमाडौं : टासीफेन्जो लामा र इमानसिं लामा, वि. सं. २०३३ ।
५४. वामन, शिवराम आप्टे, संस्कृत (हिन्दी कोश), दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास पब्लिसर्स प्रा. लि., सन् १९६६ ।
५५. व.आ. कनकद्वीप, बुद्ध धर्मको सार सङ्क्षेप, काठमाडौं : आनन्दकूटी बिहार, ई.सं. १९८९।
५६. शर्मा, जनकलाल, हाम्रो समाज: एक अध्ययन, काठमाडौं : साभ्का प्रकाशन, वि. सं. २०३९ ।
५७. शर्मा, महेश्वर, “राष्ट्रिय संस्कृति र पञ्चायत”, हाम्रो संस्कृति, वर्ष ३, अङ्क १-३, वि.सं. २०२५ ।
५८. शर्मा, मोहनराज, “गीत-विश्लेषणका समकालीन आधारहरू”, प्रज्ञा, वर्ष २२, पूर्णाङ्क ७७, वि. सं. २०५० फागुन-जेष्ठ, पृ. २७-२८ ।
५९. त्रिपाठी, वासुदेव, “संस्कृति : एक चर्चा”, हाम्रो संस्कृति, वर्ष १, अङ्क १, वि. सं. २०४१ ।